

► EDITORIAL

Alfred Bulai

► ASPECTE ALE CRIZEI

Dan Pavel

Daniel Dăianu

Mircea Bostan

Toma Chirițescu

Adrian Spirchez

Irina Bujder

Dragoș Dincă

Dumitru Șandru

Marius Florin Drașovean

► SEMN DE ÎNTREBARE

Interviu cu
Lavinia Stan

► ARHIVA

Stelian Tănase

► RECENZII

Adrian Grama

Marina Elena Tătărâm

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE ȘI DE TEORIE POLITICĂ
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

NUMĂRUL 133
ANUL XVII
2009

Criza

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Daniel Chirot

Dennis Deletant

Anneli Ute Gabanyi

Gail Kligman

Dan Pavel

Vladimir Tismăneanu

G. M. Tamas

DIRECTOR

Stelian Tănase

REDACTOR ȘEF

Romulus Brâncoveanu

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Alexandru Radu

Cecilia Tohăneanu

Ana Bulai

Daniel Buti

Ioana Paverman

Nicolae Drăgușin

Marius Drașovean

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
<http://www.sferapoliticii.ro>

Sfera Politicii

NUMĂRUL 133, ANUL XVII, martie 2009

Editorial

O altfel de abordare a crizei. Fundamentele sociale și schimbarea modelului cultural 3
Alfred Bulai

Aspecte ale crizei

Preliminarii epistemologice la teoria crizei	14
<i>Dan Pavel</i>	
Întoarcerea la rațiune este necesară.....	21
<i>Daniel Dăianu</i>	
Cine va ieși câștigător din criză?	27
<i>Mircea Bostan</i>	
2009: anul imaginarului politic	31
<i>Toma Chirițescu</i>	
Statul modern ca stat-providență	35
<i>Adrian Spirchez</i>	
Criză, birocrăție și democrație.....	43
<i>Irina Bujder</i>	
Cine se ocupă de e-guvernare?	47
<i>Dragoș Dincă</i>	
Criza din 1929 - 1933 și criza actuală.....	53
<i>Dumitru Șandru</i>	
Industria auto interbelică: istoria unei crize sau debutul unei modernizări	61
<i>Marius Florin Drașovean</i>	

Semn de întrebare: Lavinia Stan	74
--	-----------

Arhiva

Arhivele Sfera Politicii.....	76
<i>Stelian Tănase</i>	

Recenzii

Statul <i>welfare</i> și problema șomajului	85
<i>Adrian Grama</i>	
Andrew Glyn, <i>Capitalism Unleashed. Finance Globalization and Welfare</i>	
Articolul 49 la Est	88
<i>Marina Elena Tătărâm</i>	
Bogdana Petrică, <i>Politica de extindere spre est a Uniunii Europene</i>	

Semnale	91
----------------------	-----------

Index de autori	94
------------------------------	-----------

Erată	96
--------------------	-----------

O altfel de abordare a crizei

Fundamentele sociale și schimbarea modelului cultural

■ ALFRED BULAI

The article „Crises-a different approach” proposes a non-economic approach of the crisis as a social product relayed on social comparison, the perception of normative order and the way in which the cultural model works in our society.

Keywords:

social crisis, normative order, cultural model, social construct of need, trust, relative deprivation

De mai multe luni bune se discută în spațiul public despre criză. Acest subiect a intrat mai întâi în atenția presei, cu referire la unele disfuncționalități evidente ale piețelor financiare, pentru ca mai apoi, o multitudine de specialiști să vină cu prognoze și soluții pentru administrație, ca și pentru ceilalți actori implicați direct sau indirect în economie. În mod evident, lumea academică nu s-a lăsat așteptată și a intervenit cu modele de cercetare și analiză, cu propriile perspective teoretice și practice.

Ca de atâtea ori în spațiul public, discursurile despre criză au devenit rapid foarte diverse, polisemice și profund încărcate politic. Toată lumea pornește de la evidențele modului disfuncțional în care piețele se comportă, insistându-se asupra aspectelor legate de sistemul financiar bancar. Marea majoritate a abordărilor de până acum au două surse de raportare. Pe de o parte, se iau în calcul disfuncționalitățile sistemului de creditare din țările dezvoltate, în mod conex tot ce presupune acest sistem, iar pe de altă parte, raportările se fac într-o dimensiune comparativă, istorică, luându-se ca referință crizele precedente, în primul rând, Marea criză din anii 30. Evident există o ciclicitate economică a crizelor și, cel puțin politic și social, nu poți să nu te raportezi la cea mai mare criză economică modernă, măcar pentru pericolul potențial al reeditării efectelor acesteia.

Dincolo de aceste surse de raportare, în funcție de domeniul profesional al cercetătorilor și analiștilor, se înregistrează o multitudine de raportări la criza actuală, pornind de la abordările strict financiare ale economiștilor și ajungând până la abordări mai puțin economice, ale specialiștilor din domeniul social, politic ori cultural, ceea ce, am spune, este normal, dacă ne gândim doar la faptul că orice criză afectează sistemul social la nivelul mai multor paliere, independent de zona economică inițială în care s-a declanșat criza.

Încă de la bun început doresc să precizez că există în acest moment în rândurile specialiștilor mai multe tipuri de definiții și implicit de abordări, care parțial intră în contradicție unele cu altele. Mai mult, sensul conceptului central, acela de criză, nu este unul general acceptat, iar o analiză științifică a fenomenului poate că ar trebui să plece tocmai de aici. Mai mult, modul de abordare și de cercetare a realităților economice este dependent de instrumentele utilizate în culegerea și analiza datelor. Cu alte cuvinte, imaginea realității economice sau sociale depinde de indicatorii luați ca referință și de sistemele de măsurare pe care le utilizăm. Tocmai de aceea nu există un numitor comun în definirea etapelor unei crize și nici în privința determinării momentului de început sau de sfârșit al acesteia.

În prezentul articol propun o abordare a crizei la un nivel teoretic elaborat într-o perspectivă noneconomică, mai precis, vă propun o abordare sociologică a acestui fenomen. Nu ne vom referi însă doar la ceea ce uzual este numit „criză socială”, ca și consecință posibilă a unei crize economice. Este evident faptul că efectele crizei economice pot genera șomaj, creșterea infracționalității, scăderea nivelului de trai, mișcări sociale etc. Mai mult, am putea spune că, de regulă, ceea ce alarmează populația în legătură cu o criză economică este tocmai această dimensiune socială și nu cea strict financiară sau economică. Ne vom raporta așadar la criză în ansamblu, nu doar la dimensiunea sa socială.

Vă propun să pornim de la definirea conceptului, tocmai pentru că, așa cum precizăm, nu există o singură perspectivă de înțelegere a acestui fenomen, iar procesul în sine este destul de imprecis delimitat conceptual.

Să începem cu o întrebare de principiu care poate ghida un astfel de demers. Avem de a face în realitate cu o disfuncționalitate a sistemului instituțiilor financiare și economice sau pur și simplu așa funcționează ele? Disfuncționalitatea se referă la faptul că într-un sistem, într-o anumită situație, din multiple cauze, identificabile în principiu, anumite procese, economice în cazul nostru, nu mai funcționează în modul predefinit normativ. Așadar, la nivelul ordinii normative din sistem se produc dereglaje, adică apar comportamente economice ale indivizilor și (prin extensie ale instituțiilor) care contravin regimului normativ predefinit. Altfel spus, actorii sociali, instituții sau indivizi, nu mai se comportă potrivit unor norme formale sau informale, care erau respectate până în momentul crizei.

Putem însă pleca și de la un alt model de raportare, de la ideea că în realitate așa funcționează sistemul, adică disfuncționalitățile sunt un lucru care face parte din logica internă a sistemului. Avem astfel o ciclicitate cât se poate de funcțională, în sensul că momentul de criză nu este mai puțin funcțional decât cel de creștere, ciclicitatea incluzând astfel perioade de creștere sau de descreștere, care funcționează însă în aceeași logică structurală și în aceeași ordine normativă.

Dacă privim un sistem într-un registru temporal strict delimitat, atunci putem să înregistrăm anumite evoluții ale unor indicatori ca reprezentând regula funcționării sistemului. Dacă ne raportăm la un nivel superior (într-un registru temporal mai mare, sau al unui ciclu complet) atunci putem să observăm că evoluția acelor indicatori este fluctuantă și nu ascendentă. Spre exemplu, dacă măsurăm temperatura exterioară în România în registrul temporal al lunilor martie – aprilie – mai, putem trage concluzia că temperatura este tendențial în creștere, să spunem, cu o medie de 0,2 grade Celsius pe zi. Astfel, putem ajunge la concluzia că în luna decem-

brie vom avea o medie a temperaturii de peste 60 de grade Celsius. Așa cum experiența ne arată, în Decembrie vom avea o temperatură medie mai mică și nu mai mare decât în luna mai.

La fel și în cazul crizei putem să spunem că avem disfuncționalități astăzi la nivelul mecanismelor economice sau, dimpotrivă, că este absolut normal ceea ce se întâmplă. Așa cum, în exemplul anterior, putem spune că este disfuncțional să avem o scădere a temperaturii (chiar dramatică) în decembrie față de tendința de creștere din primăvară sau, dimpotrivă, să considerăm acest lucru ca fiind normal.

Este clar că această ultimă abordare în cazul crizelor economice este greu de legitimat în spațiul public și cu atât mai puțin în cel politic, deoarece este foarte dificil de acceptat un model de analiză a realității economice care ne sugerează o logică de asumare a involuției, și implicit a problemelor generate de aceasta. Explicația publică de tip politic față de problemele sociale înregistrate este mai ușor de asumat în baza ideii că a apărut o situație specială, anormală în sistem, decât să ajungem la concluzia că așa funcționează sistemul nostru economic sau social.

Dacă mergem mai departe în acest mod de raportare putem să ne întrebăm ce anume reprezintă fundamentul și totodată baza pentru generarea unor procese fluctuante la nivelul sectorului economic. Nu plecăm prin urmare de la ideea că cineva a greșit, că cineva a fraudat sistemul financiar sau că anumite modele teoretice, care au stat la baza unor decizii, au fost proaste, deși este absolut normal să considerăm că la nivelul sistemului decizional din orice instituție economică pot să apară probleme, că decidenții pot genera dezechilibre și de ce nu crize, totuși, în analiza noastră vom ocolim în mod voit acest aspect, nu pentru că nu ar exista influențe disfuncționale în sistem datorate decidenților, sau slabei lor competențe, ci pentru că suntem preocupați exclusiv de problema mecanismului în ansamblu.

Altfel spus suntem interesați în demersul nostru de ***fundamentul social al mecanismelor crizei***, pentru că, în fond, fie că este vorba de producție, de finanțare sau de consum avem de a face cu actori sociali, cu oameni care reprezintă, prin ceea ce produc sau consumă, economia.

Acum 150 de ani Marx pleca în analiza vieții sociale de la ideea că orice societate poate fi caracterizată prin modul definitoriu în care își produce bunurile și serviciile, iar în cazul capitalismului reperul logic fundamental al acestuia era nu acela doar de producere a bunurilor, ci în primul rând cel de maximizare a profitului. În mod evident, Marx a propus o simplificare a realității sociale și economice, nicio societate neputând fi reductibilă la caracteristicile modului său de producție. Cu toate acestea, teza potrivit căreia logica de acțiune a capitalului constă în maximizarea permanentă a profitului este corectă, deși poate mult mai nuanțabilă în lumea contemporană.

Paradigma marxistă reducționistă, cea care simplifică sistemul social la o singură dimensiune, cea economică, a fost permanent utilizată după Marx și este foarte des întâlnită chiar și în astăzi, paradoxal, modelul chiar și de către cei care revendică poziții opuse teoriei gânditorului german¹. Acest gen de abordare este prezent și în foarte multe abordări teoretice ale crizei economice actuale. Atât timp cât un model teoretic de analiză reduce criza la o dimensiune strict financiară, sau economică, el rămâne un model de tip reducționist, consonant cu paradigma marxistă. Trebuie să facem distincție între paradigma marxistă, adică fundamentul explicativ reducționist economic și teoria economică marxistă. Față de aceasta din urmă există numeroase critici, raportări diferite sau chiar opuse, dar care rămân tot în paradigma marxistă.

Analiza pe care o propunem pleacă de la o paradigmă normativă non reducționistă și evident trans-economică și de la un model al interacțiunilor sociale care pot fi atât de tip economic, cât și noneconomic.

¹ Vezi Alfred Bulai (1994) „Schimbarea socială între economie și sociologie. Mitul economicului”, *Revista de cercetări sociale* nr 2/1994.

Ordinea normativă și modelele culturale

Sistemul normelor care reglementează activitatea economică cuprinde normele formale și informale care reglementează producția, finanțarea și consumul. Tot ce înseamnă piață, de la relația cerere – ofertă, la cele mai complicate sisteme de finanțare și creditare, aparțin ordinii normative existente într-o societate la un moment dat. Printre aceste norme, există unele de maximă importanță în economie, așa cum sunt cele care stabilesc relațiile dintre actorii economici, respectiv cele care reglementează contractul. Orice contract este o relație socială de încredere¹ pentru că el se bazează pe credința partenerilor că se vor respecta normele care reglementază sfera respectivă de activitate. În fapt, ***încrederea reprezintă evaluarea subiectivă a gradului de așteptare a respectării sistemului normativ de către actori și instituții.*** În egală măsură, încrederea poate fi măsurată și ca predictibilitate a acțiunilor actorilor sociali, indivizi sau instituții, iar în cazul indivizilor, dincolo de norme, predictibilitatea poate fi definită și ca așteptări legitime de comportament într-o anumită situație socială.

Baza acestor așteptări, în relațiile interpersonale, poate fi dată și de natura afectivă a relației dintre subiecți, fără a exista o sferă normativă propriu-zisă. În fapt și această definiție „afectivă” a încrederii poate fi asumată tot în spațiul normativ, cel informal, pentru că, în fond, așteptările într-o relație afectivă se bazează pe ceea ce cred oamenii că trebuie să se întâmple generic într-un anumit tip de cadru relațional.

Sistemul social funcționează optim atât timp cât încrederea în instituții, în primul rând în instituția contractului, ca și încrederea în indivizii cu care se interacționează în cadrul instituțiilor este mare. Ordinea normativă are în general o mare stabilitate, fiind caracterizată doar de de micro-schimbări, majoritatea imperceptibile.

Orice sistem de norme se schimbă însă în timp, pentru că ordinea normativă este un construct social care depinde de modul în care fiecare actor interpretează, se adaptează și respectă normele. Aceste micro-schimbări permanente nu sunt perceptibile sau, chiar când sunt percepute, ele sunt privite uzual ca nonproblematic și deci nu sunt interpretate negativ de către actorii sociali.

În situația în care, din cauze diverse, capacitatea de predictibilitate a acțiunilor celorlalți scade dramatic, atunci scade încrederea în instituții sau/și indivizi. Nerespectarea normelor face ca modurile de acțiune generate normativ să fie puse și ele între paranteze și de aici situația de blocaj, tipică unui fenomen cum este cel al crizei.

De ce nu se mai respectă sistemul normativ la un moment dat? Există mai multe cauze. În primul rând, sistemul economic poate determina blocarea unor tipuri de activități și încălcarea unor norme datorită unor caracteristici intrinseci ale sistemului, care nu mai permit continuarea acestor activități în baza normelor preexistente. În al doilea rând, dimensiunea anomică a unei societăți conduce la slăbirea încrederii în sistemul normativ și deci la încălcarea sistematică a normelor de producție, consum sau finanțare. În al treilea rând, potrivit legii lui Thomas, simpla definire a pericolului încălcării sistemului normativ va conduce la efecte similare celor în care chiar se produc aceste încălcări. În fine, există posibilitatea ca unii actori sociali să nu mai poată respecta normele în baza unor constrângeri reale, cum ar fi cazul agentului economic care dă faliment și nu își mai poate plăti creditul. Această ultimă cauză, limită, este valabilă într-un număr relativ mic de cazuri față de ceea ce se crede la nivelul cunoașterii comune.

¹ Vezi Piotr Sytompka (1999) „Trust A Sociological Theory”, Cambridge University Press.

Controlul cererii și ofertei. Stimularea consumului

Acumularea resurselor este o caracteristică universală a ființei umane și are la origine o condiționare genetică. Formele pe care le-a îmbrăcat acest model comportamental au fost în istorie diverse, dar indiscutabil capitalismul a impus un model cultural care a maximizat această tendință. Economiiștii consideră că, în cazul capitalului, activitatea economică constă într-un ciclu în care se produc bunuri și servicii, iar pe piață, aceste bunuri se vând potrivit logicii cererii și ofertei obținându-se o valoare care, uzual, este mai mare decât valoarea capitalului investit. Această „plus-valoare”, cum o numea Marx, reprezintă profitul câștigat în ciclul economic respectiv, iar comportamentul rațional pe piață al investitorilor este acela de maximizare a acestei plusvalori.

La modul general, creșterea plusvalorii se poate face prin instrumente economice și non-economice (respectiv, mijloace culturale sau normative). La nivel economic avem mai multe instrumente: în primul rând, comportamentul antreprenorial potrivit căruia se caută oportunități pe piață care aduc profituri mari (de regulă în condițiile inexistenței unei oferte semnificative de produse sau servicii într-un domeniu, sau prin afaceri care au costuri mici). În al doilea rând, se utilizează instrumente de finanțare care reduc durata ciclului economic, așa cum este sistemul de creditare ce permite, pe de o parte, producția independent de nivelul real al capitalului iar, pe de altă parte, la nivelul consumului, permite creșterea acestuia independent de banii reali deținuți de consumator sau de valoarea muncii sale.

Observăm că un rol esențial în dinamizarea consumului și implicit a producției îl au instituțiile financiare care creditează, atât producția, cât și consumul și, prin urmare, ele capătă un rol important în controlul pieței în putând influența atât cererea, cât și oferta. Creditul este astfel un instrument de control al pieții, exterior în fapt, atât producătorului, cât și consumatorului. Din acest punct de vedere, actuala criză, probabil și altele, sunt mai degrabă crize nu de supraproducție, ci de supracreditare. Este evident că supracreditarea mărește atât producția, cât și consumul, implicit astfel și profitul. Mai mult, în același ciclu economic vom înregistra mai multe straturi ale profitului, pentru că o parte din dobânda la credite înregistrată ca și cost de capitalist va fi, de fapt profit, pentru instituția financiară.

Economiiștii, în special cei liberali, consideră că piața liberă este instrumentul central care asigură stabilitatea economică, cel care poate tempera creșterea producției dincolo de volumul ofertei. În realitate acest lucru este adevărat doar parțial. Așa cum am arătat, creditul influențează atât producția, cât și consumul și deci instituțiile financiare pot dinamiza piața în afara logicii cererii și ofertei, chiar dacă la rândul-le sunt actanți pe piața creditelor. Ele pot asigura creșterea producției, dar în egală măsură și a consumului. Mai mult, creditarea asigură ca și formulă tehnică de finanțare o oarecare independență între capital sau banii de pe piață și volumul mijloacelor de producție, bunurilor și serviciilor existente care ar trebui să fie acoperite de volumul capitalului.

Creditele nu pot maximiza profitul independent de utilizarea unor mijloace non economice. Este vorba de trei factori importanți în maximizarea producției, consumului și implicit a profitului:

- Marketingul;
- Presiunile normative de pe piață și modelul cultural;
- Intervenția statului.

Marketingul reprezintă un instrument care ajută nu doar la o mai bună plasare a produselor pe piață, ci și la o stimulare a vânzărilor dincolo de nevoia reală a actorilor din piață. Distingem astfel între nevoia reală de bunuri și servicii și nevoia construită social. Aceasta din urmă este construită prin mecanisme de marketing, este întotdeauna mai mare decât cea reală, iar în cazul crizelor ea asigură „balonul

de oxigen” pentru situația dramatică a scăderii consumului. Altfel spus, deși în orice criză scade nivelul de consum, această scădere este rareori periculoasă, ea rămânând uzual cu mult peste cota nevoii reale de bunuri și servicii.

Dincolo de instrumentele de marketing, în orice societate există și sunt promovate anumite modele culturale de consum, o parte din ele ca o consecință a unor campanii de marketing, deși au mult mai multe cauze. Aceste modele impun norme de consum independent de nevoile reale ale consumatorilor și vorbim astfel de consumul ostentativ de resurse, de modă, de consumul de prestigiu, de „perisabilitatea culturală” a produselor și serviciilor, care duce la decalaje majore între uzura morală și cea fizică a bunurilor. În egală măsură vorbim și de modelul general cultural al societăților dezvoltate care dă o dimensiune ascendentă evoluției vieții sociale. Altfel spus, modelul temporal potrivit căruia societățile, comunitățile și indivizii trebuie să se dezvolte neconținut, model care provine din paradigma evoluționistă impusă de modernitate, validează de principiu **noul** în cultură și, în producția de bunuri și servicii. Una din calitățile esențiale ale produselor în lumea contemporană, independent de orice altceva, este aceea că sunt noi. Acest model cultural maximizează la rândul lui consumul și implicit profiturile și veniturile din societate.

Statul intervine în ecuația economică pentru că el este cel mai mare actor pe piață și principalul beneficiar al activității economice. Statul impozitează profitul, dar el obține resurse din aproape orice aspect al activității economice. Veniturile statului sunt dependente de nivelul producției și al consumului, prin urmare intervenția statului, indiferent de partidele sau grupările care îl conduc, merge tendențial tot în direcția maximizării producției, care, la acest nivel, o putem eticheta și ca dezvoltare.

Modelul cultural și în acest caz este cel al dezvoltării, al progresului, aceasta tendință evolutivă fiind considerată de obicei ca una din funcțiile majore al statului. Funcționarea statului va merge astfel, întotdeauna, în direcția maximizării profiturilor, iar intervențiile regulatorii de diminuare a unor parametri ai producției sau/și consumului sunt datorate exclusiv percepției unor pericole legate de costurile prea mari ale unor acțiuni sau activități economice. Acesta este motivul pentru care în condițiile actualei crize statele s-au grăbit să facă exact ceea ce poate face un actor economic pe piață și anume să crediteze activitatea economică. Deși avem o criză de supracreditare statele au intervenit exact în aceeași direcție alocând credite sau facilitând acordarea acestora.

Efectele modelului cultural al creșterii.

Așa cum am precizat mai devreme, societatea modernă a propus un model evoluționist de reprezentare a lumii și a societății. Mai mult, registrul temporal al vieții sociale și al vieții individului în societate este unul evoluționist, care asumă un sens ascendent al acestei evoluții și implicit o perspectivă negativă, minimizantă față de trecut, respectiv una pozitivă față de viitor. Din acest motiv ciclicitatea economică este privită social mult mai dramatic decât ar fi poate normal, tocmai pentru că ea încalcă un patern cultural general. O mare parte din definiția negativă a crizei stă tocmai în faptul că noi asumăm ca normală evoluția economică ascendentă, creșterea și dezvoltarea, iar stagnarea sau recesiunea sunt privite ca un lucru „nenatural”, „anormal”. Este însă evident că anumite dezechilibre, sau pur și simplu decalaje în sistemul economic pot fi recuperate doar prin reducerea acestora, iar acest proces compensatoriu este la fel de normal și necesar ca și cel de creștere.

În această ecuație mai intervine un aspect. Supracreditarea conduce la o creștere a standardelor reale de viață, dar și a satisfacției față de calitatea vieții, chiar dacă, în fapt, nu există acoperire în realitatea economică pentru nivelul consumului care asigură acele standarde. Cum este posibil acest lucru la nivelul unei întregi societăți? Cum

este posibil să putem cumpăra produse, să putem să ne asigurăm standarde de viață la un nivel mai ridicat decât cel pe care ni-l poate asigura valoarea noastră economică pe piață? Cum putem să deținem bunuri și servicii care să nu aibă acoperire în volumul și calitatea muncii noastre, cea care ar trebui să ne asigure nivelul nevoilor de consum?

Un tip de răspuns este acela că sistemul financiar a devenit independent de economie. Altfel spus, din punct de vedere financiar producția și consumul au o dinamică diferită față de producția și consumul real din economie. Putem avea astăzi valorificarea unor produse înaintea tranzacției lor reale pe piață, putem avea consum înaintea de a avea finanțele necesare pentru a cumpăra produsele. Creditul este aici esențial, mai ales că el, la rândul lui, înregistrează profit și este subiect al creditării.

Dinamizarea sistemului financiar nu poate să treacă dincolo de un anumit prag față de nivelul evoluției economice fără a înregistra disfuncționalități. Atât din punct de vedere al volumului (corespondența dintre masa monetară și valoarea bunurilor și serviciilor) cât și ca dinamică de circulație. Banii, prin creditare, circulă mai rapid decât economia, iar diferența nu poate fi reglată decât în două modalități: volumul masei monetare este reglat prin inflație și deflație, iar dinamica circulației mesei monetare prin criză (recesiune) și blocarea circuitelor economice.

La modul general putem privi criza ca un instrument care blochează sau, mai exact, atenuează sistemul de finanțare a producției și consumului la un nivel corespunzător dezvoltării economice. Ea reduce nivelul de producție, de consum sau de dezvoltare, dar și standardele de viață, supralicitate de instrumentele fiscale, la un nivel apropiat de nivelul real al economiei. Acest tablou simplu explică oricare criză ce are la bază un decalaj definit disfuncțional pentru sistemul în care apare. Creșterea și dinamica economică și financiară sunt temperate în criză ca un mecanism compensatoriu generat de un decalaj.

Acest lucru se face prin reducerea semnificativă atât a cererii cât și a ofertei. Adică se finanțează mai puțin atât producția, cât și consumul. Din acest motiv, tendențial, criza nu creează dezechilibre pe piață. Este însă evident că ea creează probleme, deoarece reducerea consumului și a producției nu este distribuită unitar, ci în funcție de anumite caracteristici ale acestora. Suplimentar, în criză se asistă la o reducere a nevoii simbolice sau construite social, la un nivel apropiat de nevoia reală. Din acest motiv nici crizele sociale generate de criza financiară nu pot avea, în prima fază, efecte marcante.

Prin urmare, la nivel economic, putem reduce cauzele crizei la modelul simplu al dezechilibrului între sistemul de finanțare și sistemul economiei reale, și pentru moment nu suntem interesați să intrăm în analize economice complexe care, de altfel, ar trebui și pot fi făcute de economiști. Chiar dacă apar astfel de dezechilibre, de altfel destul de dese, nu avem totuși crize în sensul larg trans-economic de care vorbim, deoarece criza, din punctul nostru de vedere, presupune un mecanism valoric și un fundament cultural mai larg.

Așa cum precizam mai devreme, criza socială, ca disoluție a încrederii în instituțiile economice și noneconomice, în primul rând în cele politice și de control social, depinde de mai mulți factori, majoritatea non economici. Ca mecanism social criza este un produs al modului în care actorii sociali definesc ordinea normativă a societății. Altfel spus criza ține de modul în care actorii sociali se raportează la sistemul de norme care le reglementează acțiunile și activitățile lor și ale instituțiilor la care sunt parte. Avem o criză atunci când o mare parte dintre actorii sociali își definesc modul de funcționare al regimului normativ ca fiind unul care excede așteptările lor legitime și se comportă în consecință. Aceasta înseamnă că avem criză abia din momentul în care disfuncționalitățile sunt vizibile social și se transformă în acțiuni sociale care încalcă sistemul normativ prestabilit.

Mecanismul fundamental de construcție a acestui mod de raportare la realitate ține de **comparativitatea socială**. Cu alte cuvinte, orice actor social se raportează

ză permanent la alteri. Cu aceștia, un actor de referință, Ego, relaționează fie direct, în cadrul relațiilor interpersonale, fie indirect, ca în cazul **alterilor semnificativi** (actori ce ocupă spațiul public și față de care există o raportare relațională simbolică). Compartivitatea se realizează pe trei dimensiuni:

- Pe baza percepției modului în care Alterii luați ca referință, față de Ego, respectă ordinea normativă;
- Pe baza percepției dinamicii evoluției standardelor de viață ale Alterilor față de Ego;
- Pe baza comparației dintre percepția nivelului standardului propriu de viață și proiecția subiectivă a acestuia, altfel spus decalajul dintre condițiile de viață percepute și cele așteptate așa cum o prezintă teoria frustrării relative.¹

Aceste trei dimensiuni asigură **cele trei surse majore de insatisfacție socială**, care creează premisele crizelor sociale. În mecanismul crizei mai sunt prezente și alte elemente însă care influențează modul în care actorii își definesc criza și acționează. Enumerăm câțiva dintre acestea:

- Vizibilitatea succesului social;
- Vizibilitatea eșecului social;
- Modelul cultural protraditional sau proschimbare;
- Măsura anomiei sociale percepută de actorii sociali;
- Gradul de toleranță față de abaterile de la ordinea normativă;
- Modul de definire a sferei egalității;
- Polarizarea reală din societate și gradul ei de vizibilitate;
- Principiul atribuirii și mecanismul explicativ al crizei;
- Durata presiunilor negative de pe piață.

Gradul de insatisfacție depinde major de modul în care societatea, relațional, comunitar sau mediatic propune comparații sociale cu modele de succes sau cu modele de eșec. Presiunea modelelor de succes maximizează frustrarea și reduce suportabilitatea efectelor negative ale crizei. Modelul normativ poate acționa și el, la rândul lui, în direcția reducerii sau creșterii insatisfacției. Astfel, un model dinamic creează așteptări de dinamică a standardelor de viață și a consumului la un nivel mult mai greu de atins în situații de criză. Cea mai mare parte a populației nu are comportamente bazate pe valorizări ale spiritului antreprenorial social, adică de speculare a sistemului normativ și a oportunităților, prin asumarea de comportamente în afara sau împotriva unor cadre normative. Din acest motiv percepția unei societăți anomică pentru cea mai mare parte a populației maximizează procesul de negativizare a situației sociale a indivizilor. În aceeași ordine de idei, orice sistem normativ, care funcționează într-un cadru cultural de tip evolutiv asumă un anumit nivel al toleranței față de încălcarea sistemului normativ. Acest nivel poate fi mai mare sau mai mic și de aici tendința de valorizare a schimbărilor în registru negativ sau pozitiv.

Sfera egalității se bazează pe **Legea celor egali**. Aceasta spune că, în relațiile directe cu ceilalți, ne orientăm după principiul egalității, adică dorim să relaționăm și avem eficiență maximă în relațiile cu cei pe care îi percepem asemănători nouă ca status social. Sfera egalității poate fi foarte largă, atunci când Ego consideră pe majoritatea Alterilor ca având un status asemănător, sau foarte limitată, atunci când în societate există statuate cultural bariere sociale între straturile de organizare socială. Societățile moderne au maximizat sfera egalității, prin chiar principiile de bază ale culturii politice moderne. Cu cât sfera aceasta este mai largă, cu atât comparabilitatea are o bază mai mare, iar în condiții de criză economică există potențial o mai mare șansă de frustrare.

¹ Vezi Samuel A. Stouffer, Edward A. Suchman, Leland C. DeVinney, Shirley A. Star and Robin M. Williams Jr. (1949) „Studies in Social Psychology in World War II: The American Soldier”, Princeton University Press.

Polarizarea influențează, la rândul ei, procesul de comparativitate, dar numai în măsura în care ea este vizibilă social. Atribuirea în schimb se referă la modul în care actorii sociali își definesc cauzele situațiilor economice, ale crizei în ansamblu. Eroarea fundamentală de atribuire funcționează și aici în sensul în care, întotdeauna, evenimentele negative care ni se întâmplă vor avea cauze exterioare nouă, în timp ce realizările vor avea atribuite cauze interne. Atribuirea este însă importantă și pentru că ea definește un ***spațiu al legitimității situației de criză și a responsabilităților aferente***. Acțiunile indivizilor sunt condiționate fundamental de procesul de atribuire.

În fine, durata efectelor negative ale crizei duce la modificarea comportamentului față de aceasta și generează o serie de etape standard de raportare la procesele de dezechilibru percepute de subiecți. Alături de acești factori mai pot fi cu ușurință identificați și alții, însă în datele ei esențiale o criză este condiționată de valoarea acestor parametri.

Terapiile sociale la nivelul pieței

Așa cum am precizat la început, în condițiile unei crize economice statele intervin, de regulă, în favoarea acestora și nu în direcția reducerii ei, pentru că, la nivel politic presiunea este aceea de a menține mecanismul în datele sale esențiale, adică acele date care au condus legic la recesiune. Pe de altă parte, tot ca urmare a unor astfel de presiuni, statele, pentru că sunt conduse politic, caută să facă două lucruri:

- Să caute vinovați la nivelul unor indivizi, sau a unor evenimente particulare și nu în modul de funcționare al instituțiilor, ceea ce ar scădea încrederea în însăși sistemul politic ca atare și implicit ar putea conduce la o scădere a autorității actorilor politici;
- Să deformeze realitatea, mascând efectele negative care pentru guvernanți ar genera invalidarea propriei activități, care nu poate rămâne fără urmări electorale sau politice. În cazul actorilor politici aflați în opoziție tendința de deformare conduce adesea spre supralicitarea efectelor negative, dar tot în afara sferei referențiale a sistemului, adică prin plasarea responsabilităților la un nivel strict politic legat de guvernanți.

Statele au de regulă un registru simplu de intervenție. Vor să preîntâmpine prăbușirea sistemului financiar sau industrial, să își mențină status quo, să păstreze parametrii finanțării producției și consumului, chiar dacă acest lucru ar putea fi contra-productiv. Intervențiile uzuale sunt:

- Finanțarea, creditarea, naționalizarea prin susținerea financiară a unor instituții bancare sau economice;
- Reducerea cheltuielilor bugetare ca măsură de prevedere în perspectiva reducerii veniturilor bugetare;
- Reducerea personalului care lucrează în sfera publică;
- Lansarea de politici pentru stimularea investițiilor și dezvoltarea economică;
- Găsirea unor țapi ispășitori pentru problemele sociale;
- Utilizarea instrumentelor de comunicare publică;
- Difuzia responsabilităților prin dinamica mărită a schimbărilor guvernamentale și parlamentare.

Există două paliere de analiză ale acestor tipuri de intervenții. La un prim nivel, al gestiunii crizei propriu-zise, pe de o parte, dacă ea este privită ca o echilibrare a sistemului economic nu trebuie făcut altceva decât să fie urgentat procesul. În general, pomparea de bani în sistem, mărirea masei monetare, ușurarea sistemului de creditare sau alte măsuri de acest gen acționează cel mai probabil contrar. Pe de altă parte, reducerea cheltuielilor poate fi o măsură bună, atât timp cât nivelul lor nu corespundea unei realități economice (statul este un actor economic ca oricare

altul și el și-a permis probabil un nivel de consum mai mare decât puterea sa economică reală).

La al doilea nivel al analizei lucrurile se complică. Criza economică creează nemulțumiri, scăderi reale ale standardelor de viață, unele pot fi dramatice, determină alte dereglări în sfera economică legate de faptul că prăbușirea producției sau consumului nu se face omogen și echilibrat, iar atunci există efecte secundare care nu aparțin mecanismului crizei (ca mecanism de echilibrare), dar sunt generate de procesele economice din timpul crizei. Aceste disfuncționalități pot crea crize sociale în sensul avut de noi în vedere, în care neîncrederea în instituțiile statului poate deveni foarte mare și de aici o proastă funcționare a multor instituții vitale și nu doar a celor economice. Și în acest caz statele au tendința de a interveni pompieristic, deoarece nici un guvern nu este pregătit să gestioneze crizele economice. Actul de guvernare presupune un aparat birocratic care funcționează pe baza unui sistem normativ care este programat pentru situațiile normale de creștere economică și de dezvoltare și care are capacități de reglare doar pentru dezechilibrele minore ale unor parametri economici sau financiari. Din acest motiv reducerea cheltuielilor bugetare, ca și reducerea personalului bugetar nu sunt în fapt măsuri neapărat optime sub aspectul efectelor lor pe piață. Statul este agentul economic cel mai protejat, el poate supraviețui mai ușor pe piață în condițiile funcționării proaste a acestuia și este normal mai degrabă ca el să nu își diminueze calitatea de consumator decât să accentueze calitatea de finanțator.

Mai mult, numărul de persoane care își pierd locul de muncă, (în orice criză vorbim de un nivel al șomajului crescut) determină apariția unui factor negativ suplimetnar la nivelul vieții sociale. Șansa ca instituțiile private să reducă numărul de șomeri este minimă, ele în condiții de criză, fiind în majoritate mult mai vulnerabile decât statul. La nivelul lor întâlnim cel mult politici de înghețare a creșterii numărului de angajați. Statul își poate permite însă să țină angajații mult mai mult în sistem, chiar în condiții de ineficiență severă a acestora. Disponibilizarea lor mărește numărul șomerilor fără ca aceștia să poată fi absorbiți de piață. Mai mult, o parte masivă a acestor șomeri au competențe care nu sunt solicitate pe piața privată și deci ei nu prea au șanse să devină decât o masă de presiune care va accentua starea de criză. Nu putem merge mai departe fără a sublinia faptul că în numeroase cazuri guvernanții operează pe piață, în sfera deciziilor anticriză cu o măsură dublă a moralității. Ei vorbesc de păstrarea locurilor de muncă din sfera privată și de reducerea lor în sfera publică. Deși și unii și alții sunt cetățeni la fel de contribuabili. În nici un caz șomerii publici nu sunt mai „normali”, decât cei din sfera privată. Mai ales că sprijinirea locurilor de muncă din sfera privată este în fapt o sprijinire directă a acționarilor și doar indirect, uneori discutabil, a salariaților și locurilor lor de muncă. Pe piață însă, efectele negative ale șomajului nu țin de zona de proveniență a acestora.

Care sunt soluțiile eficiente de gestionare a crizelor sociale și de guvernare în situații de recesiune economică?

Soluțiile atât pentru criza reală, cât și pentru efectele sale conexe țin de ceea ce numim **inovație politică**. Prima teză de la care plecăm este aceea că **ieșirea din sfera evoluțiilor negative, a recesiunii economice și a crizelor sociale nu se face prin intervenții tradiționale**.

Două lucruri sunt esențiale. Criza ca atare nu poate fi guvernată decât în direcția urgentării proceselor de reechilibrare, a gestiunii modului în care sunt suportate social aceste procese și, desigur, prin regândirea instituțiilor generatoare de dezechilibre.

Singura criză periculoasă este criza socială. Așa cum am arătat, dezechilibrele economice, oricât de mari, nu duc obligatoriu la crize sociale. Mai mult, aceleași mecanisme economice pot avea efecte diferite în societăți diferite. La nivel strict economic criza presupune pur și simplu un mod de corijare și reechilibrare a unui

sistem. Criza economică sau financiară are costuri sociale firești, iar acestea pot fi distribuite extrem de eterogen în societate. Mai mult, corijările dintre componentele instituțiilor financiare și economice pot crea alte dezechilibre pe anumite intervale de timp.

Ce ar presupune o posibilă gestiune a crizei sociale din partea statului? Din punctul nostru de vedere, aceste intervenții ar necesita o lucrare separată iar din acest motiv nu vom încerca decât să punctăm, ca o concluzie a demersului nostru principalele modalități de intervenție:

- În primul rând este necesară creșterea puterii statului la nivel simbolic și de întărire a ordinii normative;
- Este necesară diminuarea rolului statului ca finanțator dincolo de nevoile impuse de funcțiile sale sociale;
- Creșterea solidarității sociale prin mecanisme prosociale și în jurul clasei politice, prin impunerea unui model al împărțirii echitabile a costurilor sociale ale crizei;
- Diminuarea politicilor de marketing care presează spre un consum excedentar posibilităților de cumpărare;
- Dinamică mare guvernamentală și parlamentară, care ajută la disiparea responsabilității;
- Grăbirea proceselor specifice crizei;
- Protecția socială a statului față de populație și nu față de sistemul financiar;
- Păstrarea rolului statului de consumator și angajator;
- Promovarea de proiecte care valorizează tradițiile;
- Creșterea producției economice reale;
- Temperarea normativă a așteptărilor pozitive față de economie;
- Creșterea consumului în programe culturale consonante cu temperarea modelului cultural de supraconsum, ca și a celui anomic;
- Controlarea pieții de către stat nu de către instituțiile financiare;
- Reconstrucția simbolică a spațiului politic prin valorizarea unor componente ale vieții sociale independente de profit și de consum;
- Promovarea în comunicarea socială a modelelor de eșec și nu de succes.

Trebuie să spunem că aceste măsuri pot fi însoțite și de altele, care pot însă înregistra costuri mult prea mari în timp. Politica de găsire de „țapi ispășitori” sau de limitare a modelelor democratice de organizare socială a grupurilor antiguvernare sunt și ele instrumente posibile care, în mod evident, ridică niște riscuri majore.

Deși nu insistăm asupra etapizării proceselor de criză, care au un mecanism complex, însă trebuie să spunem că durata de manifestare a recesiunii și a dezechilibrelor determină un registru dinamic al atitudinilor actorilor sociali, de regulă în direcția radicalizării. O criză poate fi trecută relativ ușor, dar poate, în condițiile în care se manifestă pe perioade mari de timp, eventual cu un cumul de factori favorizanți, să producă schimbări majore la nivelul fundamentului cultural al societății, al ordinii normative din societate, schimbări dramatice care nu vor însemna doar reechilibrarea economiei, a producției sau a consumului, ci redefinirea nomelor fundamentale, și a modelelor culturale ale vieții sociale. Este absolut cert că soluțiile care vor fi asociate cu rezolvarea crizelor vor fi valorizate și vor fundamenta o nouă ordine normativă, care ar putea să pună în discuție absolut tot ceea ce astăzi considerăm normal: creditul, dezvoltarea, democrația, circulația mărfurilor, marketingul, egalitatea etc. Nu este obligatoriu să se întâmple acest lucru, dar niciodată, în istoria sa, umanitatea, în urma unor crize economice, militare sau de altă natură nu s-a întors la situația anterioară acestora, ci la una care a diferit mai puțin sau mai mult, dar întotdeauna în câteva dimensiuni esențiale.

Preliminarii epistemologice la teoria crizei

■ DAN PAVEL

In this article, the author questions Samuel Huntington's thesis on the fact that each wave or stream of democratization was generally followed by an ebb-tide of democratization. The question, which is more and more often put by scientists in the field, is whether the new world economic crisis is or not an expression of this ebb-tide, whose effects will bring forth the end of the capitalist era and of liberal democracies. Along the article, the author analyses the crises and the recessions that democracies encountered in time, reaching in the end the conclusion that there is no other option but wait for this crisis to end, in order to be able to explain it. Still, we have in hand the possibility of foreseeing its evolution on the basis of fragmentary illustrations and bygone teachings.

Keywords:

economic crisis, wave/ebb-tide of democratization, recession, liberal democracies

În perioada modernă, au fost extrem de rare ocaziile cînd elitele, masele, indivizii și națiunile au ajuns la consens și certitudini. Paradoxul celei mai relativiste epoci moderne, cea actuală, este că trăim un moment al consensului și certitudinilor. El se leagă de faptul că actuala criză financiară și economică mondială zdruncină serios baza economică a lumii globalizate. Criza globală a decimat micile afaceri și marile corporații, băncile cele mai solide și economiile ținute de unii sub saltea. Mai rău, state care în urmă cu un an doi făceau obiectul unor studii de caz pentru reușitele în creșterea economică și crearea prosperității generale sunt acum amenințate cu falimentul. Când o uzină sau o bancă dau faliment pare firesc, dar falimentul statelor poate să genereze efecte în lanț care sunt imprevizibile. Certitudinea crizei naște însă o incertitudine care zdruncină încrederea experților, liderilor politici, a colectivităților și indivizilor: **va provoca actuala criză sfârșitul capitalismului și al democrațiilor liberale?** Să fie semnele actuale confirmarea validității tezelor implicite ale lui Samuel Huntington cu privire la faptul că fiecare val sau flux al democratizării a fost urmat de un contraval sau de un reflux al democratizării?¹

¹ Mă refer aici la consecințele teoriei celor trei valuri ale democratizării formulată de Samuel Huntington în fabuloasa sa carte, mai puțin cunoscută, dar mai plină de acuratețe, *The Third Wave. Democratization*

Ar însemna că după al treilea val al democratizării urmează cel de-al treilea contraval. Sunt multe similitudini între perioada actuală și perioada interbelică. Marea Criză de atunci, recesiunea, combinată cu crizele politice din diferite țări democratice, au condus către radicalizarea unor categorii largi ale populației, precum și către „disperarea” unor reprezentanți ai elitei intelectuale, pe care s-au bazat experimentele politice fasciste și naziste¹. La rândul lor, contradicțiile dintre aceste forțe radicale și statele care rămăseseră democratice au condus către cel de-al doilea război mondial. Iar deznodământul celui de-al doilea război mondial a permis extinderea regimurilor totalitare criminale comuniste în Europa Centrală și de Est, dar și în China.

Adevăratele megacrizе sunt rezultatul combinației dintre crizele politice, crizele economice și cele geopolitice. Cine crede că actuala criză este doar economică se înșeală profund. Una dintre ipotezele explicative ale acestui text este că asistăm la convergența dintre o criză politică veche de câteva decenii, o criză geopolitică creată de dezechilibrul din securitatea lumii, care a intervenit pe neașteptate în 1991, peste care se suprapune acum o criză economică gravă, care la rândul ei este reduplicarea unor crize financiare sau economice mai vechi. Le voi examina pe rând.

Criza democrațiilor liberale - care cunoscuse în 1968 momente dramatice, mai ales în SUA și Franța - a rămas multă vreme în plan secund datorită tensiunii enorme create de Războiul Rece. Deficiențele democrațiilor liberale au provocat nemulțumiri mai ales în baza socială a politicului nonliberal. Cine examinează fără prejudecăți critica democrațiilor liberale, parlamentare, reprezentative făcută de gânditori fasciști, naziști, bolșevici, comuniști, naționaliști, islamiști, anarhiști, antiglobaliști ș.a.m.d. observă că în toate acestea și în fiecare în parte există un „nucleu rațional”. Teoreticieni ai democrațiilor liberale (dintre cei care și-au păstrat spiritul critic) admit că democrațiile liberale au eșuat în promisiunea lor de construcție instituțională făcută pe baza unor principii generoase, ceea ce i-a condus către formularea tezei că „democrația se află (din nou) în vremuri întunecate”². Pentru cei care au fobii față de explicațiile teoretice ale științei politice (fără să știe că teoriile acestea sînt descriptive, empirice) poate să se uite la datele concrete din sondajele de opinie făcute în toate democrațiile consolidate ale lumii. La noi, unii ziariști superficiali invocă faptul că a scăzut în sondaje încrederea cetățenilor în instituțiile democrației (Parlament, Guvern, Președinție, Justiție, partide politice). Este fals. Nu a scăzut, pentru că a fost de la bun început o lipsă de încredere. La început, oamenii nici nu înțelegeau despre ce este vorba în democrație. Au avut și așteptări enorme, supraexagerate, iar tot ceea ce s-a petrecut i-a dezamăgit. Pentru că erau necesari niște „țapi ispășitori” dezamăgirea s-a revărsat asupra politicianilor aleși și a instituțiilor democratice. În schimb, în țările occidentale această încredere în cele mai importante instituții ale democrației a existat, iar creșterea încrederii s-a datorat consolidării democratice a respectivelor instituții. Dar între timp au intervenit o serie de eveni-

in the Late Twentieth Century (Norman and London: University of Oklahoma Press, 1993).

1 Dintr-o largă bibliografie, merită semnalată o carte mai subtilă: Fritz Stern (1974), *The Politics of Cultural Despair: a Study in the Rise of the Germanic Ideology* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press). Cartea de referință rămîne Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*.

2 Ideea cu „nucleul rațional” al criticilor respective mi-a fost inspirată de modul în care Ernst Nolte explică „nucleul rațional” al nazismului. El spune că la origine, înainte să devină o ideologie criminală și totalitară, nazismul a pornit de la anumite teze raționale. Cine vrea să afle care sînt acele teze poate să citească Ernst Nolte (2005), *Războiul civil european, 1917-1945. Național-socialism și bolșevism*, cu prefața autorului la ediția în limba română, cuvânt înainte de Florin Constantiniu (București: Grupul editorial Corint). Pentru examinarea trecerea în revistă a criticilor adversarilor ideologici ai democrației liberale, vezi Jeffrey C. Isaac (1998), *Democracy in Dark Times* (Ithaca and London: Cornell University Press), carte care are și o versiune în limba română, la editura Polirom, din Iași.

mente, circumstanțe, iar această încredere este în scădere peste tot¹. O examinare „tară cu tară”, completată de un studiu de *comparative politics*, poate arunca lumină asupra unor tendințe, cauze, consecințe, detalii care îmi confirmă teza. Scăderea încrederii conduce la scăderea participării la alegeri, dar și la diminuări semnificative ale altor tipuri de participare politică. Iar scăderea participării în alegeri conduce la alterarea reprezentativității. Prin reprezentarea unui număr tot mai redus de cetățeni, prin reprezentarea tot mai palidă a intereselor unor segmente sociale, profesionale, generaționale, sexuale, regionale, scade și legitimitatea instituțiilor democratice. Reinventarea continuă a corupției, influența unor grupuri naționale și transnaționale de crimă organizată, creșterea spectaculoasă a imigrației, mai ales din țări fără tradiții democratice sau unde simpatia pentru fundamentalismul islamic terorist este nedisimulată, conferă noi dimensiuni crizei politice a democrațiilor occidentale. Mă opresc aici, pentru că restul argumentelor merge pe aceeași logică.

După prăbușirea regimurilor comuniste și a URSS, a început să se manifeste o criză geopolitică fără precedent. Din punct de vedere strategic, nu s-au prăbușit doar niște regimuri politice, ci mai ales alianța politică-militară care era rivala NATO („Pactul de la Varșovia”), precum și una dintre cele două supraputeri ale lumii (URSS). Pentru prima dată în istorie, trăim într-o „lume unipolară”, în care nu mai există decât o singură supraputere, SUA². În ciuda bunelor intenții americane, legate de promovarea societății deschise, capitalismului și democrației liberale, dezechilibrul geopolitic a creat tensiuni cu toate puterile regionale ale lumii. După 9/11 septembrie și intervențiile militare americane din Afganistan și Irak, resentimentele, ura și împotrivirea față de SUA au crescut enorm. S-au creat premisele ca dintr-o situație de „primul în lume”, cel mai respectat, America să ajungă la „cel mai urât” stat din lume. Ceea ce specialiștii au denumit „the Bush Revolution in Foreign Affairs” a condus la înlocuirea arhitecturii multilateraliste a instituțiilor internaționale cu o strategie unilateralistă, inventată de gânditori strategici obsedați de ideea că singura supraputere a lumii trebuie să scape din constrângerile comunității internaționale („America Unbound”) și să-și urmărească interesele vitale. Premisa filosofică a neoconservatorismului, împărtășită însă și de teoreticienii democrației din jurul revistei *Journal of Democracy* și a lui National Endowment for Democracy, este că democrația este o valoare universală, de unde și imperativul strategic american de a sprijini, chiar și prin metode precum „regime change”, răspândirea democrației în întreaga lume. Această premisă a fost pusă la îndoială de către Huntington în alte faimoase scrieri ale sale, care - după ce au fost violent contestate - au revenit în centrul atenției chiar din ziua atacării turnurilor gemene de la World Trade Center din New York. În momentul actual, datorită situației de criză, încă nu avem vreun răspuns clar, bazat pe realitatea din țările unde a avut loc schimbarea de regim, la dilema între democrație ca valoare universală și ipoteza conflictului civilizațiilor. Criza geopolitică este definită de contradicțiile dintre interesele singurei supraputeri și interesele tuturor celorlalți actori importanți sau mai puțin importanți, de scăderea dramatică a relevanței instituțiilor internaționale, precum și de dilema cu privire la universalitatea democrației vs. „conflictul civilizațiilor.”

Cât privește criza financiară și economică globală, indiferent de magnitudinea și durata ei, impactul va fi diminuat sau mult întărit în funcție de modul în care cele trei crize se vor amesteca. Se poate demonstra cu argumente puternice și exhaustive faptul că actuala criză este cea a unor forme economice disfuncționale, a unui

1 Una dintre demonstrațiile explicative magnifice cu privire la încrederea înaltă în instituțiile democrației din anumite țări și lipsa de încredere în alte țări democratice se află în Almond, Verba. Scăderea constantă a încrederii în instituțiile democrației

2 Dintr-o bibliografie extrem de bogată pe acest subiect, pe care îl studiez și îl dezbăt cu studenții mei de la masteratul de relații internaționale de vreo cinci ani încoace, pot fi consultate.

anumit tip de capitalism. Din aceasta nu decurge însă consecința că ne confruntăm cu o criză care va pune capăt definitiv capitalismului. În plus, trebuie reamintit faptul că tabuurile statului minimal, nonintervenționismului guvernamental, „mâinii invizibile” au fost încălcate fără probleme, chiar când încă George Bush jr. se mai afla în funcție la Casa Albă. Iar exemplul său a fost rapid urmat de alte țări. În plus, spre deosebire de alte crize, există instrumente de protecție oferite de Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, Uniunea Europeană sau Comisia Europeană. Cât de eficiente vor fi măsurile anumitor guverne, precum și ale organismelor internaționale, urmează să aflăm.

Dacă ar fi să ne luăm după Iliescu și Chavez, după islamo-fasciști, nostalgici comuniști, neoanarhiști, anticapitaliști sau antiglobaliști, este sfârșitul lumii moderne. O nouă apocalipsă. Unii dintre ei jubilează, dar cu gânduri contradictorii: fie că ne reîntoarcem la comunism, fie că Jihadul să profite de prăbușirea democrațiilor liberale, dar și a unor state nedezvoltate, pentru ca să ocupe părți importante din „teritoriile necredincioșilor.” Epoca în care Fukuyama proclama într-un *best-seller* politic și filosofic un alt „sfârșit al istoriei” și triumful democrațiilor liberale pare să fie departe¹. Cert este că actuala criză îi afectează pe toți. Imunitatea conferită de faptul că unii nu cred nici în capitalism, nici în democrație, nu le este de nici un folos. Unii spun că încă nici n-a început criza cu adevărat, alții că deja a trecut ceea ce era greu², iar criza va mai dura puțin, iar altora nu le mai ajung degetele de la mâini ca să socotească cât mai durează. Au sărăcit miliardarii lumii. Ziariștii scriu despre asta, cu o nedisimulată bucurie și fac tot felul de socoteli cu privire la „cam cât a mai rămas” din averea lui Bill Gates sau a sponsorului lui Chelsea, rusul Roman Abramovici. Ca și cum diminuarea cu 30% sau scăderea la jumătate a unei averi de miliarde ar fi o mare nenorocire. Dar mai grav este că au sărăcit zeci sau poate chiar sute de milioane de oameni din categoria acelor pentru care orice diminuare a averii poate fi fatală. Este adevărat că a scăzut dramatic încrederea oamenilor în capitalism și democrație. Deocamdată, când sunt o mulțime de exagerări, iar alte aspecte nu sunt încă luate în considerare sau nu sunt percepute, orice estimări ale pierderilor cauzate de criză nu sunt decât parțiale. Dar asta se întâmplă de vreo cincizeci de ani încoace. Pentru a contracara criza ori măcar efectele ei, pe termen scurt sau lung, ar trebui să o putem înțelege, să o putem explica. Știm noi oare cu adevărat ce înseamnă criza mondială? Există vreo teorie a crizei care să ne poate scoate din impas?

Oamenii vorbesc tot timpul despre criză, dar fiecare individ și/sau comunitate se referă la altceva. De obicei, ei vorbesc despre o realitate particulară și care îi afectează doar pe ei, ca indivizi, ca familie, ca locuitori ai cutărui cartier, sat, oraș, comitat/județ, zone, țări, oraș, continent. Și se referă mereu la ceva diferit. Oricum, indiferent la ce se referă, sîntem tot timpul în criză. În fiecare an se vorbește despre o criză sau alta. Unele crize sînt scurte (cum ar fi criza lui Manchester United din ulți-

1 Vezi Francis Fukuyama (1992), „The End of History”, *The National Interest*, October 1989, precum și *The End of History and the Last Man* (New York: The Free Press), ultima fiind tradusă și în limba română. Sunt două categorii de detractori ai lui Fukuyama: cei care nu l-au citit și cei care l-au citit, dar nu l-au înțeles. Cine citește cu atenție argumentele sale înțelege că de fapt criza mondială actuală poate fi interpretată ca ultima împotrivire față de extinderea în continuare a democrațiilor liberale și a capitalismului. Cu alte cuvinte, sîntem în față unei „crize de creștere.”

2 O asemenea afirmație a fost făcută de Ben Shalom Bernanke, Chairman of the Board of Governors, United States Federal Reserve, succesorul lui Alan Greenspan. El a fost imediat persiflat de către un alt autor celebru, Thomas Friedman, care a declarat că probabil Bernanke a fost „sub influența drogurilor” când a făcut o asemenea estimare. Cu toate acestea, Bernanke nu trebuie ironizat excesiv, pentru că se pricepe la asemenea lucruri: fost profesor de economie la Stanford și Princeton, autor al unor influente teorii economice („doctrina Bernanke”), el s-a făcut de asemenea remarcant prin eseurile sale cu privire la Marea Recesiune (vezi mai ales cartea sa *Essays on the Great Depression*, publicată oarecum profetic înainte de începerea actualei crize economice).

mul meci cu Liverpool), unele crize durează câteva decenii (cum a fost criza din perioada Războiului Rece), iar altele o viață de om (cum sunt crizele maritale). Tipologia crizelor este practic infinită, pentru că un individ sau o comunitate pot trece de-a lungul vieții printr-o multitudine de crize, succesive sau concomitente. Pentru prima dată însă cei mai mulți locuitori ai planetei vorbesc despre sau sînt afectați de unul și același lucru: criza economică și financiară mondială.

Despre crize au scris mulți, fie descriindu-le în mod sugestiv, cum fac ziariștii ori scriitorii sau memorialiștii, fie analizîndu-le cît mai amănunțit, precum sociologii, economiștii, politologii, demografii, specialiștii în *intelligence*, studii strategice, consilierii maritali ori liderii politici sau conducătorii militari. În plus, imaginile despre diferite crize aduc detalii și amănunte concrete dintre cele mai diverse și mai spectaculoase. Baza factuală, empirică a crizelor este enormă. Nu există însă o teorie a crizei. Oricum, nu una în sensul de *grand unifying theory*, o teorie unificatoare, care să ni le explice pe toate. Necesitatea unei asemenea teorii este un imperativ practic, nu doar unul cognitiv, dar cu toate acestea nu avem o teorie a crizei.

Din punct de vedere epistemologic, o teorie unificată a crizei, marea teorie, este imposibilă. Teoria crizei este necesară, dar imposibilă. Cauzele sunt multiple. Iar fiecare cauză este de fapt un obstacol. Analiza acestor cauze-obstacol ne conduce inevitabil către limitele condiției umane.

Nu există nici o minte umană capabilă să prelucreze cantitatea cvasiinfinită de date cu privire la toate crizele. Iar factorul timp este și mai limitativ. O viață de om nu ajunge pentru parcurgerea tuturor textelor care s-au scris despre crize ori pentru parcurgerea imaginilor fotografiate sau filmate. Ca să elaborezi o teorie explicativă cu privire la crize, ai nevoie de descrierea tuturor crizelor. Să presupunem însă că aceste obstacole ar putea fi surmontate prin mijloace tehnologice sau teologice. Progresele uimitoare ale științei și tehnologiei de după cel de-al doilea război mondial au adus noi și noi generații de computere, cu performanțe de stocare și calcul ieșite din comun. Cu ajutorul acestor unelte, oamenii au surmontat obstacolele care țin de viața lor scurtă sau de capacitatea limitată de stocare a informațiilor. Poate fi conceput un superprogram pentru un supercomputer pentru a duce la bun sfârșit primul pas al cercetării – adunarea informațiilor. Ar fi vorba despre colectarea datelor existente cu privire la toate crizele cu care s-au confruntat diferitele comunități, din diferite perioade istorice, de pe toate continentele. La fel procedează și serviciile de *intelligence* ori marile universități de cercetare, centrele de calcul și laboratoarele de cercetare ale marilor companii. Culmea este că asemenea computere chiar există, iar altele și mai performante sînt anunțate. Asemenea instrumente intelectuale nu au mai stat niciodată la dispoziția oamenilor.

Concret, oficial, cel mai mare computer din lume sau mai bine zis computerul cu performanțele de calcul și cu rapiditatea cea mai mare din lume a fost realizat de către compania americană IBM, fiind botezat Blue Gene/L, și a fost instalat în Laboratorul național Lawrence Livermore, al Departamentului Energiei din SUA, la sfârșitul anului 2008. Noul tip de computer a atins performanța uluitoare de 70,72 teraflopi. Un „teraflop” înseamnă un trilion de calcule (operații matematice) pe secundă. Supercomputerul poate efectua peste 70 trilioane de calcule într-o singură secundă! Rolul acestui supracomputer este în principal de a monitoriza rezervele nucleare americane. Cu ajutorul acestui supracomputer, oamenii de știință americani stabilesc parametrii sau cerințele optime de securitate și fiabilitate ale stocurilor de arme nucleare ale SUA, fără a mai fi nevoie de efectuarea unor teste nucleare subterane. Computerul mai are și multe alte destinații. Un alt supracomputer se numește Columbia și se află în dotarea Centrului de Cercetări al NASA, din California, și are o putere de 51,87 teraflopi. El este folosit pentru modelarea misiunilor de zbor, pentru cercetări în domeniul climei și ingineriei aerospațiale. Tot IBM urmează să contruiască pînă în 2011 pentru guvernul american un alt „cel mai rapid computer din lume”,

sistemul Sequoia, care va depăși puterea de procesare combinată a primelor celor mai performante 500 de computere din lume. Respectivul computer rulează deja în teste viteze „pentaflor” - echivalentul a o mie de trilioane de calcule pe secundă. Spunem că oficial acestea sunt cele mai puternice computere. Neoficial însă, cel mai puternic computer din lume este la National Security Agency (NSA), cea mai mare agenție de *intelligence* din lume, care prelucrează datele venite de la sateliții americani de spionaj și se pare că monitorizează convorbirile telefonice, comunicațiile prin e-mail, operațiunile financiare din toată lumea, ș.a.m.d’.

M-am restrâns cât am putut la referințe de acest tip, însă concluzia este una revoluționară în istoria cunoașterii umane: au fost cu mult depășite limitele umane legate de capacitatea rapidă de stocare și prelucrare a informației. Un asemenea computer poate stoca și prelucra mai multă informație decât în milenii anterioare de acumulare culturală. Oricât de mult ar crește capacitatea computerelor prezentului și viitorului, tot nu se poate însă realiza o teorie unificată a crizei. De ce? După cum a rezultat din exemplele de mai sus, computerele prelucrează informația din diferite domenii, extrem de complexe. Metodologic, analiza crizelor din domenii diferite și perioade diferite se face cu metode extrem de diferite. Mai mult, cele mai grave crizele ale secolului XX (cele două războaie mondiale, revoluția bolșevică, Marea Recesiune, revoluția nazistă, Gulagul, Holocaustul, căderea imperiilor coloniale, prăbușirea regimurilor comuniste) nu au fost niciodată explicate integral și satisfăcător. În legătură cu fiecare există ipoteze explicative și teorii complementare sau contradictorii.

Ca și în Vechiul Testament, prin ridicarea Turnului Babel, savanții încearcă în mod inconștient să imite sau chiar să întreaacă modelul divin al omniscienței. Doar că actuala încercare nu are nimic mitologic în ea. În schimb, are dimensiunea negativă a teodiceei. Revenind la ipoteza mării ipoteze explicative, imposibilitatea ei derivă din argumentul logic cu privire la faptul că nu este posibilă nici inducția completă, nici măcar inducția incompletă, pentru că nu avem teorii explicative satisfăcătoare pentru nici unul din marile evenimente ale ultimului secol, cel mai bine documentat din istorie. De fapt, inducția este imposibilă în domeniul teoriilor explicative, pentru că fiecare dintre ele operează cu concepte diferite, care nu pot fi înseriate. Pentru evenimentele din secolele anterioare, adică pentru cea mai mare parte a istoriei umanității, posibilitatea unor asemenea teorii explicative este și mai redusă. Încercarea de a înțelege criza financiară și economică globală poate fi făcută doar dacă cercetătorii își propun obiective modeste, cum ar fi analiza unor factori care acționează în anumite țări sau regiuni, ori înțelegerea unor aspecte economice

Faptul că nu putem explica integral actuala megacriză, din care criza financiară și economică reprezintă doar o parte nu este neapărat o apocalipsă a cunoașterii. Criza financiară și economică globală se înscrie în categoria fenomenelor complexe. Teoriile moderne ale complexității² se ocupă de fenomene din natură, societate, meteorologie, științele sociale, astrologie, computere, comunicații, prin folosirea unor metode precum modelarea sau simularea. Sînt metode virtuale. Condiția desfășurării cu succes a unor asemenea experimente este cunoașterea tuturor factorilor, a variabilelor independente. Este un cerc vicios. Vrem să explicăm fenomene pe care nu le cunoaștem. Sau pe care le cunoaștem doar parțial. Pentru a le cunoaște avem nevoie de instrumente sau concepte adecvate, care nu există, pentru că nu

1 Dețin această informație nu de la o „sursă” cum se spune, pentru că nu intenționez să scriu vreun articol, ci dintr-o conversație cu un fost conducător al unui serviciu de *intelligence*, ieșit la pensie, dar care era activ în plan academic, pentru că mi-a fost profesor la un moment dat, într-o universitate de pe coasta de Est.

2 Folosesc termenul de teorii moderne ale complexității pentru a le deosebi de teoriile presocratice ale complexității, care nu pot fi numite cu nici un chip teorii „vechi”. Acelea sînt altfel de teorii, din domeniul ontologiei și logicii, iar îndrăzneala lor conceptuală și teoretică le-a înscris în suprema clasă a creațiilor minții mereu actuale.

avem experiențe anterioare comparabile. Utilitatea unei teorii complexe ar fi una de ordin anticipativ, apriorică. Dar cunoașterea, care în cazul fenomenelor complexe este parțială, nu poate fi decât aposteriorică. Cu alte cuvinte, nu avem altă alternativă decât să așteptăm sfârșitul crizei, pentru a o putea explica. Avem însă posibilitatea de a întrevădea câte ceva, pe baza unor explicații parțiale și a unor învățăminte din trecut.

După cum am văzut, sunt mai multe întrebări care își așteaptă răspunsurile. Una dintre posibilități se leagă de o altă caracteristică a modernității: extraordinara amplificare a ritmului în care se petrec fenomenele din jurul nostru. Cea mai veche teorie socială – teoria schimbării sociale – se vede confruntată cu cele mai noi provocări. Noi trebuie să înțelegem într-un deceniu ceea ce în alte perioade se putea înțelege doar în câteva generații. Este aceasta un progres sau o criză a cunoașterii?

Întoarcerea la rațiune este necesară

■ DANIEL DĂIANU

The author initiates a discussion beginning with the premise that during our entire history economic freedom and entrepreneurial spirit put the basis of progress and innovation. Free market draws its essence from these facts, which are actually core characteristics for liberal political regimes. The question raised in this article has to do with the extent to which free market is a suitable synonym to unregulated market, or to the vanishing of public sectors and public policies. The answer given is that modern economies and societies need both regulation and policies for public assets to be adequately furnished and negative externalities to be prevented or limited. On the whole, the conclusion to be drawn is that the economic crisis that hit hard the bull's-eye of international financial industry, leads the way to decisive rejection of the paradigm that glorifies total deregulation in economies, be they rich or poor

Keywords:

economic freedom, free market, public policy, regulations, financial crisis

• Scriu aceste rânduri într-o perioadă de adâncire a crizei financiare, care ricoșează (se propagă) în întreaga lume provocând suferințe și teamă, un declin economic tot mai răspândit. În același timp, nu a trecut mult de la aprobarea de către Parlamentul European a unui raport pe care l-am elaborat împreună cu Ieke van den Burg, în care pledăm în favoarea unei schimbări profunde a cadrului de reglementare și supraveghere a pietelor financiare.¹

• Trebuie subliniat că fundamentele paradigmaticale ale raportului nostru nu ne-au fost revelate de marasmul financiar ce a cuprins economiile occidentale; de mai mult timp amândoi avem, deși facem parte din grupuri politice diferite în Parlamentul European, viziuni similare despre ceea ce a fost greșit în dinamica finanțelor globale.

• Libertatea economică și spiritul întreprinzător, care se află la rădăcina inovației și progresului economic, se bazează pe și își trag seva din piețele libere; acest fapt este de necontestat și explică de ce economiile comuniste s-au prăbușit, în cele din urmă, la finalul secolului trecut. În această privință, Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek,

1 Ieke van den Burg și Daniel Dăianu (2008), „Report with recommendations to the Commission on Lamfalussy follow up: future structure and supervision”, Regula 36 a Regulilor de procedură, Parlamentul European.

Joseph Schumpeter și alții¹ au avut dreptate. Dar este înșelător să argumentăm că piețe libere sunt sinonime cu piețe nereglementate, cu dispariția sectoarelor publice și a politicilor publice. Economii și societățile moderne au nevoie de reglementări și de politici publice pentru ca bunurile publice să fie furnizate în mod adecvat, iar externalitățile negative să fie prevenite sau limitate; aceasta implică funcționarea sectoarelor publice pe fundalul alocării libere a resurselor (la prețuri pieță) și a unei competiții economice vibrante. Este de la sine înțeles faptul că este nevoie de eficientizarea sectoarelor publice astfel încât resursele publice să nu fie irosite. Este nevoie, de asemenea, și de un reper moral, fără de care totul se împotmolește mai devreme sau mai târziu.

Eram economist șef la Banca Națională a României când am fost întrebat de oficiali ai FMI dacă aş susține deschiderea contului de capital al României; această discuție a avut loc în 1996, cu aproximativ un an înainte de izbucnirea crizei financiare în Asia. Le-am răspuns că o astfel de decizie ar fi deosebit de riscantă în condițiile României, o acțiune chiar periculoasă, pe care nu aş recomanda-o liderilor politici. Din fericire, decidenții din România au adoptat politicile potrivite în decursul acelor ani. Astăzi mulți sunt de acord că în Asia criza a fost cauzată, în principal, de o deschidere prematură a contului de capital în economiile din acea regiune. Întotdeauna am fost de părere că graba pentru privatizarea utilităților publice nu este justificată. După cum Joseph Stiglitz² și alții au evidențiat, contextele instituționale sunt esențiale pentru companiile care se privatizează pentru ca acestea să funcționeze bine. În plus, există utilități publice care e mai bine să rămână în mâini publice. Trebuie adăugat aici că schimbarea instituțională necesită timp, iar timpul nu poate fi comprimat după voie.

Suprasimplificarea „bunelor practici” în domeniul guvernantei și, nu în cele din urmă, ipocrizia care, nu de puține ori, a acompaniat discuția despre acestea, din partea unor țări industrializate importante din întreaga lume, este mai mult decât evidentă acum³. Criza financiară profundă, eșuata rundă de negocieri Doha (cu controversa despre diferența dintre comerțul liber și cel echitabil), lipsa de rezultate peste tot unde politicile de dezvoltare au fost cuprinse în mod simplist în mantra ideologică a neo-liberalismului sunt grăitoare. Spunând acestea, nu trec cu vederea corupția, lipsa de claritate a drepturilor de proprietate, risipa și devalizarea resurselor publice în multe țări sărace, o alocare a resurselor profund greșită, care toate frânează creșterea economică.⁴

Dar astfel de slăbiciuni structurale nu constituie un argument convingător pentru acceptarea necondiționată a unor remedii care sunt prea generale și, uneori, în neconcordanță cu realitățile locale. Reformele orientate spre piață au descătușat spiritul întreprinzător și au stimulat creșterea economică în China după 1978 și în India pe parcursul ultimei decade, însă acele reforme au fost implementate într-un mod pragmatic, acordându-se mare atenție aspectelor sociale și problemelor de dezvoltare rurală, în vreme ce piețele financiare nu au fost liberalizate nechibzuit. În aceste două situații foarte complexe, mari compromisuri de politică publică și dileme rămân, cu

1 Îndeosebi economiști aparținând Școlii austriece.

2 Joseph Stiglitz (2006), „Making Globalization Work”, New York, Allen Lane. A se vedea și Narcis Serra și Joseph Stiglitz (ed.) (2008), „The Washington Consensus Reconsidered”, New York, Oxford University Press.

3 Banca Mondială este preocupată de „bunele practici” (buna guvernanță) de mult timp și diseminează informații pe această temă în întreaga lume în mod regulat. Mă întreb de ce nu a acordat atenție această instituție și erorilor din industria financiară din economiile bogate, care nu sunt de dată recentă.

4 A se vedea de exemplu William Easterly (2001), „The Elusive Quest for Growth, Cambridge, MIT press.

toate că progresul economic a fost extraordinar. Dani Rodrik¹, Paul Krugman² și alți economiști clarvăzători au solicitat neîncetat abandonarea prejudecăților în examinarea marilor probleme care afectează țările sărace; ei au respins suprasimplificările și au cerut diferențierea politicilor în funcție de circumstanțe locale. Cu toate că aceștia sunt posesorii unor cărți de vizită de excepție, vocile lor nu au fost suficient ascultate.

O mare parte din viață am trăit sub comunism și apreciez libertatea economiei și politice într-un mod pe care cei care au avut norocul să trăiască în democrații liberale (ca să folosesc un concept pe care îl datorăm lui Fareed Zakaria) poate că nu îl pot înțelege pe deplin. Dar nu sunt orb la tarele ce pot afecta economiile de piață, în special pe cele inadecvat reglementate și care nu oferă o cantitate decentă de bunuri publice cetățenilor lor. Mă consider un economist de factură liberală, dar nu sunt un libertarian. Pentru mine, valorile liberale (în sens european) susțin esențialmente democrațiile liberale; într-o democrație, crezurile liberale se află fără îndoială în spatele diferitelor curente politice - fie ele mai mult social-democrate sau aparținând curentului de tip „partid popular”, de-a lungul spectrului politic european. Îmbrățșez un model de liberalism care datorează multe lui Karl Popper și conceptului său de „societate deschisă”.³ Pentru mine, libertățile individuale coexistă cu conceptele de solidaritate socială, echitate socială⁴, bunuri publice și valori morale (încredere, onestitate, simțul responsabilității etc.). Termenul german pentru „economie socială de piață” (soziale Marktwirtschaft)⁵ ilustrează destul de bine modul meu de gândire în această privință. Am menționat valorile morale deoarece frecvent aud oameni (inclusiv în Parlamentul European) care susțin că, în afaceri, moralitatea nu are sens. Eu susțin că este așa pentru cei care aleg să nu țină cont de valorile morale și pentru care societatea, ca ansamblu de relații structurate dintre oameni, este lipsită de sens. De asemenea, cred că o concurență nemiloasă în economia globală stresează societățile europene și modelul lor social. Însă măsurile care au în vedere ameliorarea competitivității, în timp ce ignoră coeziunea socială și contractul social dintre stat și cetățeni, pot fi la fel de distructive pentru societate ca și status quo-ul. În Uniunea Europeană, experiența țărilor scandinave în ceea ce privește întreprinderea de reforme care să amelioreze competitivitatea fără să neglijeze țesutul social al societății este destul de relevant în această privință.

Criza financiară ce a lovit în centrul industriei financiare internaționale este, în opinia mea, o respingere decisivă a paradigmei ce glorifică dereglementarea totală în economii, fie ele bogate sau sărace.⁶ Abrogarea în 1999 a Glass-Steagall Act,

1 Dani Rodrik, „One Economics, Many Recipes” (2007), Princeton, Princeton University Press. A se vedea și „The New Global Economy and Developing Economies. Making Openness Work”, a aceluiși autor, Washington DEC, Overseas Development Council, 1998.

2 Paul Krugman a obținut Premiul Nobel pentru că a demonstrat efectele economiilor de scară asupra tiparelor comerțului și asupra localizării activității economice. A prevăzut capcanele noului sistem financiar; a se vedea cartea sa „The Return of Depression Economics”, New York, Norton, 1999.

3 Karl Popper (1945), „The Open Society and Its Enemies”, London, Routledge.

4 A se vedea John Rawls (1971), „A Theory of Justice”, Cambridge, Harvard University Press.

5 Un teoretician de bază a economiei sociale de piață a fost Wilhelm Roepke, iar un practician de marcă în Germania a fost cancelarul Ludwig Erhard.

6 Într-o scrisoare publicată în influentul cotidian francez Le Monde, în 22 mai 2008, se poate citi: „Unii sunt tentați să privească actuala criză financiară ca pe un accident recurent, deși mai sever, pe parcursul unui ciclu economic și care urmează mai multor ani la rând de credit ieftin în întreaga lume. Dar o analiză atentă ar conduce la rădăcinile sale structurale. Globalizarea piețelor și ingineria financiară, cu reglementări precare și, uneori, absente, scheme de remunerare distorsionate și numeroase conflicte de interese, au creat cadrul pentru această criză”. Scrisoarea a fost semnată de Helmut Schmidt, Otto Graf Lambsdorff, Lionel Jospin, Jacques Delors, Michel Rocard, Romano Prodi, Jacques Santer, Göran Persson, Pär Nuder, Massimo d'Alema, Hans Eichel, Poul Nyrup Rasmussen, Daniel Dăianu, Paavo Lipponen, Ruairi Quinn, Laurent Fabius, Anneli Jaatteenmaki. Textul integral al acesteia poate fi citit în anexa nr. 2.

care limita deținerea de companii financiare ce operau pe alte segmente de piață, precum decizia din 2004 de a scuti operațiunile de brokeraj ale băncilor de investiții de pe Wall Street de la limitele privind cantitatea de datorie pe care o pot contracta s-au dovedit a fi gafe istorice.¹

La rădăcina crizei actuale se află un sistem financiar sub-reglementat și inadecvat reglementat. Valurile de dereglementare din industria financiară au adus pe piață o mulțime de produse atrăgătoare ale căror riscuri au fost puțin înțelese. Ipotecile nu sunt toxice în sine; însă titlurile de valoare prost contruite pe baza ipotecilor sunt toxice. Împachetarea și reîmpachetarea de produse financiare au fost în largă măsură toxice, ceea ce a făcut evaluarea lor din ce în ce mai puțin clară, reducându-le vandabilitatea. Scheme de remunerare ce determină deciziile managerilor și agenților pe piață și care determină un comportament iresponsabil din partea acestora, acestea au fost toxice. Modelele cantitative înșelătoare sunt toxice. Poate că declanșatorul acestei crize financiare s-a aflat în industria imobiliară, dar aceasta nu este cauza structurală a acestei crize.

Ceea ce această criză ar trebui să facă limpede pentru toată lumea este că nu toate inovațiile financiare sunt benigne. Este năucitor să auzi argumentul că noi reglementări sunt de nedorit pentru că ar înăbuși inovarea financiară. Noi reglementări sunt necesare pentru că există un deficit de reglementări și supraveghere corespunzătoare. Greșelile enorme care au fost comise prin lăsarea finanțelor să-și dezvolte propriile rațiuni de a exista, trebuie reparate. Însă suntem noi capabili să învățăm din această lecție? De ce nu am învățat din crize precedente. Alexander Lamfalussy a avertizat acum aproape zece ani; Warren Buffet și fostul președinte al Federal Reserve, Paul Volcker, sunt printre acele figuri importante care au atras atenția cu ani în urmă. Nouriel Roubini a făcut același lucru, inclusiv în cadrul reuniunilor Forumului de la Davos. Cum se face că predicțiile lor despre criză nu au fost ascultate?

Așa cum traficul are nevoie de reguli și semafoare pentru a proteja viețile oamenilor, și economiile de piață au nevoie de reglementări pentru a limita daunele colaterale și pentru a crește producția de bunuri publice. O politică monetară laxă poate conduce la inflație mai mare și, în cele din urmă, la recesiune, dar nu poate singură să provoace dezastru într-un sistem financiar. Aceasta este cheia problemei: trăsăturile sistemului financiar care au produs această criză sunt trăsături structurale ale „noului” sistem financiar.

Grupuri de interese pot avea un braț lung și pot încerca să influențeze reglementarea și supravegherea. Dar grupurilor de interese trebuie să li se opună o rezistență puternică, folosind toate mijloacele disponibile. Reglementatorii și supraveghetorii ar trebui să știe că pietele financiare sunt volatile și predispuse la instabilitate și că ipoteza piețelor eficiente - aceea care spune că prețurile reflectă toate informațiile cunoscute - este o fantezie.

Imensele salvări (bailouts) în curs de desfășurare (în sectoarele financiare) vor introduce (sau consolida) elemente ale capitalismului de stat în numeroase țări industrializate, inclusiv în SUA. Impactul asupra bugetelor naționale va fi împovărător pentru ani de acum înainte. Pentru a minimiza suferința și a reduce dependența de împrumuturile externe, ratele de economisire vor trebui să crească în toate economiile în care recapitalizarea băncilor va fi importantă. O întrebare legitimă se naște aici: pot deveni dintr-o dată societățile bogate mult mai economice și mai prevăzătoare. Aceasta atârână de coeziunea socială (solidaritatea) și de capacitatea politicianilor

1 Alan Greenspan, fostul președinte al FED, este citat în International Herald Tribune acceptând că ceva a fost în greșit cu teoria piețelor libere pe care el a susținut-o (Brian Knowltoon and Michael Greenbaum (2008), „Greenspan makes rare admission of fallibility”, 24 October, p.1). Greenspan este bine-cunoscut ca fiind un ferm oponent al reglementării derivativelor, „al noului sector bancar”.

de a conduce în vremuri de restriște. Dacă adăugăm aici implicațiile demografice și ale unor sisteme asistențiale sub presiune, schimbările climatice, precum și provocările de competitivitate din partea puterilor globale emergente, contururile unor agende publice foarte complicate pentru deceniile viitoare nu sunt greu de trasat.

Efectele actualei crize financiare au lovit lumea occidentală într-un moment în care mișcările tectonice din economia mondială se petrec de mai bine de un deceniu. Ascensiunea Chinei, Indiei, Braziliei, resuscitarea unei Rusii capitaliste (care profită de resurse naturale imense) fac loc unei lumi tot mai multi-polare, cu reverberații economice și geopolitice crescânde. Lupta pentru controlul resurselor neregenerabile (mai ales petrol și gaze) rezumă acest fenomen. Criza financiară a accentuat și mai mult slăbiciunile inerente ale unor politici lipsite de pragmatism și care sucombă principiilor fundamentaliste.

Prăbușirea comunismului, pe care unii au echivalat-o cu „Sfârșitul istoriei”¹, a favorizat foarte mult dezvoltarea ideilor neo-liberale. În lumea occidentală, această dezvoltare a alimentat ofensiva așa-numitului capitalism de tip anglo-saxon - cu al său reflex al celei de-a „Treia căi”² către stânga spectrului politic. Nu mai este nevoie să spunem că superioritatea covârșitoare a SUA pe toate fronturile (economic, militar, tehnologic) a oferit un fel de Pax Americana sui generis și a creat condițiile pentru un regim internațional. Acesta din urmă ar fi trebuit să ordoneze lumea prin furnizarea de bunuri publice internaționale și prin rezolvarea/prevenirea posibilelor conflicte majore. Neo-liberalismul (fundamentalismul de piață) și-a dezvoltat în timp serioasele defecte iar acum este, vrând-nevrând, pus înapoi pe raft de dragul salvării funcționării economiilor de piață. Pentru că ceea ce se întâmplă acum nu este o respingere a forțelor pieței ca mecanism esențial de alocare a resurselor și stimulare a spiritului întreprinzător, ci o invalidare a unei interpretări profund greșite a ceea ce este necesar unei economii moderne ca să-și atingă scopurile economice și sociale pe termen lung.

Noi fragmente ale capitalismului de stat încep să apară și vom vedea ce va rămâne din ele în timp. Probabil, bucăți substanțiale din noile sectoare de stat în devenire se vor întoarce în mâini private cândva în viitor. Politicile monetare sunt îndreptate acum către asigurarea stabilității financiare și au căpătat un soi de flexibilitate ce amintește de învățăturile lui John Maynard Keynes, marele economist britanic care a susținut importanța intervenției guvernului, pentru evitarea echilibrelor rele (Marea Depresiune a fost un „echilibru” teribil de rău). Preocuparea guvernelor și băncilor centrale de a schimba din temelii reglementarea și supravegherea piețelor financiare, astfel încât „momentele Minsky” - momente în care, conform economistului acum decedat Hyman Minsky, sectorul financiar pustiește economia³ - să fie evitate reprezintă o puternică validare a moștenirii intelectuale a lui Keynes și a simțului său de realism în înțelegerea funcționării piețelor în general.

Miezul problemei este că nou-conturatele economii mixte trebuie să funcționeze în așa fel încât, spre binele democrației și bunăstării majorității cetățenilor, să fie evitate politici extravagante. Ciclurile economice nu pot fi eliminate, crize vor mai apărea. Însă un cataclism financiar, cu efectele sale teribile asupra economiei reale, poate fi prevenit prin adoptarea de politici și reglementări potrivite; iar crizele foarte severe pot fi de asemenea evitate.

UE și SUA vor ieși din această criză cu economiile transformate (cu sectoare publice mai mari) și, foarte probabil, vor continua să fie în mod fundamental democrații liberale. Însă criza financiară le-a slăbit deja, pe când ascensiunea noilor puteri

1 Francis Fukuyama (1990), „The End of History”, New York, Free Press.

2 Anthony Giddens (1998), „The Third Way”, Cambridge (UK), Polity Press.

3 Hyman Minsky (2008), „Stabilizing an Unstable Economy” (first edition, 1986), New York, McGraw Hill.

mondiale este greu de oprit, cu toate că recesiunea va fi resimțită în toată lumea. Estimez că viitorul va fi marcat de o concurență între democrația liberală și forme autoritare de capitalism - acestea din urmă fiind reprezentate de China și Federația Rusă, în principal.

Pentru Uniunea Europeană obiectivele Agendei Lisabona nu sunt diminuate de actuala criză financiară. Dar ele trebuie urmărite în timp ce schimbări importante au loc în Zeitgeist și în cadrul politicilor publice. Democrațiile liberale vor avea de luptat cu statutul lor slăbit în economia mondială și să renunțe la aroganță în relația cu restul lumii, spre binele lor.¹ Acest fapt este aplicabil reformei Instituțiilor Financiare Internaționale și noii arhitecturi pentru abordarea problemelor de guvernare globală, care vor trebui să includă și puterile globale emergente. După cum spun unii, un nou Bretton Woods este necesar.

Această perioadă, anii ce vor veni, marchează revenirea proeminentă a lui Keynes și a ideii de intervenționism guvernamental. Avem nevoie de rațiune și de pragmatism în politica economică, nu de fundamentalism. După cum unii remarcă „istoria dovedește importanța politicilor pentru păstrarea țesutului social”.²

¹ Pentru a vedea care este părerea „celorlalți” despre SUA și UE în secolul XXI, citiți Kishore Mahbubani (2008), „The New Asian Hemisphere”, New York, Public Affairs.

² Robert Shiller (2008), „The Subprime Solution”, Princeton, Princeton University Press, p.2.

Cine va ieși câștigător din criză?

■ MIRCEA BOSTAN

This economic crisis concerns everyone, because everyone is affected by it. We try to look for the few winners and we find out that economic national champions will be also winning champions of the crisis.

Keywords:

crisis, protectionism, national champions, interventionism, market, companies

Introducere

Despre criza economică actuală se scrie enorm și se poate crea chiar un sentiment de saturație. Dar dacă ținem însă cont de ceea ce declara Adrian Vasilescu, că două dintre scenariile luate în calcul de BNR, prevăd o durată a crizei de la 5-6 până la 20 de ani¹, analizele făcute parcă nu par îndeajuns de numeroase.

Conform lui Eamonn Butler, directorul „Adam Smith Institute” de la Londra, criza are originea în 1977, când președintele american Jimmy Carter a promulgat legea „anti-redlining”, prin redlining înțelegându-se refuzul creditorilor de a împrumuta oamenii săraci pentru a își cumpăra locuințe. Creditorii au fost obligați să facă împrumuturi riscante, împrumuturile „subprime”. Multe bănci au dat faliment până în 1985 când statul a preluat datoriile, sporind artificial dimensiunea băncilor. După 11 septembrie 2001, Federal Reserve a scăzut dobânda de la 6,25% la 1%, iar băncile, cumpărând bani de 6 ori mai ieftin, s-au grăbit să ofere și mai multe credite.² Având bani din credite de la bănci, din

1 Adrian Vasilescu (2009), „Ducem în primul rând un război psihologic”, *Business Point*, an 4, nr. 36, feb 2009, p. 3.

2 Eamonn Butler (2009), „Dați vina pe reguli proaste, nu pe capitalism”, *„Săptămâna Financiară*, an v, număr 196, luni, 16 februarie 2009, http://www.sfin.ro/articol_15331/dati_vina_pe_reguli_proaste_nu_pe_capitalism.html, accesat 16 martie 2009.

ce în ce mai multă lume cumpăra case, rezultatul fiind o creștere a prețului caselor. Pentru a cumpăra case noi, erau necesare credite mai scumpe, mai riscante, generându-se astfel o spirală a creditelor riscante. Riscul a fost împărțit sub forma unor pachete financiare complexe, dar a fost și mascat astfel. Creditele erau obținute prin ipotecarea de locuințe, iar când debitorii nu au mai putut plăti, creditorii, adică băncile, le-au luat casele și au încercat să le vândă pe piață. Oferta de case la vânzare a crescut, prețul, evident, a scăzut, iar piața imobiliară s-a prabușit. Băncile nu și-au putut recupera datoriile, datorită faptului că fie nu puteau vinde casele în proprietate, fie, dacă le vindeau, scădeau prețul sub valoarea la care au fost ipotecate. Și atunci au început problemele, rezultatul fiind criza economică de acum.

Criza economică aduce în primul rând panică. Consumatorii și companiile au tendința de a opri investițiile, extinderile, de a înceta externalizările, de a încerca să stopeze cheltuielile, realizând ei cât mai multe activități. Statele se închid între propriile granițe, protejându-și la maxim economia, competitivă sau nu. Protecționismul începe să înflorească, cu toate eforturile Organizației Mondiale a Comerțului. Statul începe să verse bani în economie. Cine va lua cei mai mulți din banii statului, acela va câștiga cel mai mult, în condițiile crizei.

Noutățile aduse de criză pentru marile companii

Așa cum susține Rothband, schimbul este energia vitală, nu numai pentru economie, ci și pentru întreaga lume¹. Blocarea fluxurilor economice la granița statelor prin politici comerciale va crea, bineînțeles, învingători și învinși. Întrebarea este cine se va adapta mai bine noilor condiții de piață generate de criză și va ieși mai puternic după terminarea ei. Motivele pentru care statul intervine țin în general de două aspecte: unul social, ce presupune anularea tensiunilor sociale pe termen scurt și mediu la nivelul societății, prin păstrarea sau crearea unor locuri de muncă și unul de siguranță, prin păstrarea unor sectoare din economie ce țin de siguranța statului. Companiile ce au un astfel de potențial, social sau strategic, sunt cunoscute drept „campioni naționali”. Ele sunt ajutate cel mai mult de către stat. În condițiile unei crize economice, când, în general, întreaga economie națională este ajutată, aceste companii sunt și mai mult sprijinite.

Ajutor de la criză

„Campionii naționali” sunt cei care aduc banii pentru bugetul statului, liniștea socială, prin locurile de muncă numeroase pe care le oferă, puterea politică și financiară prin rețeaua comercială ce o dețin, prestigiu național prin produsele lor. Aceste companii necesită o atenție specială din partea statului în caz de criză, deoarece falimentarea lor bruscă ar duce la însemnate tensiuni sociale, datorită anulării tuturor avantajelor menționate mai sus. Statul intervine, în aceste condiții, pentru sprijinirea „campionului”, fără a avea un criteriu de competitivitate al companiei. Nu contează că acea companie falimentează pentru că nu poate fi competitivă cu noile reguli ale pieței generate de criză. În condițiile turbulențelor create de criză și lipsei unor predicții solide, statul nu poate alege un alt „campion național” din mers și trebuie să-l susțină pe cel prezent. Mai mult, în condițiile unui stat în plină criză economică, influența marilor companii este și mai puternică în luarea deciziilor economice. Se crează prin această conjunctură o susținere puternică a statului pentru

¹ Murray N Rothband (1998), *Protectionism*, chapter „How To Look at Tariffs and Quotas”, <http://mises.org/story/12>, accesat 16 martie 2009.

marile companii naționale. De exemplu, statul german oferă 2.500 de euro pentru achiziția unei mașini noi, dacă cea veche este scoasă din circulație, sprijinindu-se astfel industria auto¹. Franța a acordat un împrumut de 6 miliarde de euro către Renault și Citroen, cu condiția să nu disponibilizeze angajați². Acest lucru conține două aspecte negative importante: consolidarea poziției companiei mari pe piața internă, cu ajutor de la stat, în detrimentul unor companii locale, poate chiar competitive la nivel extern și, prin creșterea artificială a competitivității companiei, încetinirea procesului de reformă internă necesar „campionului național”, în condițiile venirii crizei.

Dar nu numai statul adoptă acest model naționalist (corolar teoriilor keynesiene, prin investițiile făcute de stat direct în economie), ci și companiile. Dan Șucu sesiza, în *Business Magazin* din 4-10 februarie 2009, accentuarea unui comportament economic de tip naționalist al companiilor străine prezente pe piața română, prin care acestea se protejează între ele³. Măsurile protecționiste depășesc astfel granițele statelor și apar la un nivel mult mai complex.

Efecte ale crizei pentru marile companii

Prin dimensiunea lor, companiile mari iau mult mai mulți bani ca ajutor de la stat decât companiile mici, ceea ce le sporește rezistența la criză și oportunitățile pentru dezvoltare post-criză, deoarece utilizează mai puține resurse interne pentru a face față crizei. Dimensiunea lor poate conduce chiar la primirea unui ajutor direct din partea statului, așa cum este cazul Peugeot sau Citroen, în detrimentul altor competitori.

Criza a condus deja la falimentarea a numeroase companii (de exemplu, reliefează Constantin Tampiza în *Business Magazin*, din 4-10 februarie 2009, în România a apărut următoarea situație: unui transportator banca i-a închis linia de finanțare, acesta a intrat în incapacitate de plată, furnizorul i-a stopat livrările, iar transportatorul a intrat în faliment⁴). Chiar dacă cererea a scăzut, companiile mari câștigă cotă de piață luând locul celor care au dat faliment. Prin acest efect se recâștigă procente importante din piața internă, putându-se ajunge până la monopol. Acest lucru conduce la o creștere a influenței marilor companii în luarea deciziilor statului și atragerea de noi resurse de la stat. Se creează astfel un cerc vicios, în defavoarea economiei naționale, dar în favoarea companiilor mari.

Criza economică împinge companiile la inovare. Având susținere de la stat, resurse care ar fi mers către rezistența la criză pot fi menținute la departamentele de cercetare-dezvoltare, creând avantaje importante în fața competitorilor. Criza va întări lupta pe piață pentru clienți, iar inovarea poate reprezenta un avantaj competitiv semnificativ. Când peste tot companiile intră în general în defensivă, luând măsuri de contracarare a crizei, o ofensivă cu un produs inovator poate aduce procente noi în cota de piață.

Noile realități economice cer investiții enorme, iar eșecurile pot fi catastrofale. În privința predicțiilor, este important pentru companii să descopere schimbarea cât mai devreme posibil, pentru a putea maximiza timpul de răspuns pe care îl pot utiliza. De la ani, acuratețea predicțiilor s-a redus la luni și săptămâni⁵. Criza scoate

1 Constantin Pavel (2009), „Ajutoare ca în Germania”, *Business Magazin*, nr. 218 (4/2008), până la 10 februarie 2009, pp. 52, p. 52.

2 Rusu Florin (2009), „Reîntoarcerea protecționismului risipitor”, *Săptămâna Financiară*, an v, număr 196, 16 februarie 2009, pp. 11, p. 11.

3 Dorin Oancea (2009) „Blocajul financiar, întoarcerea”, *Business Magazin*, nr. 218 (4/2008), 10 februarie 2009, pp. 10-16, p. 13.

4 *Ibidem*, p. 16.

5 Richard A. Bettis; Michael A. Hitt, (1995), „The New Competitive Landscape”, *Strategic Man-*

la suprafață managerii competenți, filtrând pe cei incompetenți, dezvoltând astfel un management mai calificat.

Nu în ultimul rând, criza determină o fidelizare mai mare a salariaților. În condițiile lipsei locurilor de muncă, angajații vor deveni mult mai dedicați companiei. Costurile cu salariile, la rândul lor, pot scădea. Dar poate apărea și alt efect: atragerea în companie a specialiștilor din companii care au dat faliment, îmbunătățind astfel resursa umană a companiei.

Sintetizând câteva din efectele prezentate mai sus, observăm că firmele mari vor deveni și mai mari și mai puternice. Acest lucru nu face decât să continue o tendință actuală. În secolul al XXI-lea se observă, din ce în ce mai mult, o creștere a dimensiunii companiilor la nivel internațional. Vom prezenta câteva cauze. Se urmărește, în primul rând, maximizarea profitului, ceea ce înseamnă și sporirea dominării și puterii politice, adică influență în luarea măsurilor economice, creând astfel avantaje decisive în fața competitorilor. Pentru realizarea unui profit cât mai mare, o pârghie este costul minimal de producție. Costul de producție are în componență factorul muncă. Dimensiunile mari ale firmei permit existența unei forțe financiare ce oferă posibilitatea firmei de a schimba locul de producție în funcție de costul mâinii de lucru. Pentru a înțelege amploarea fenomenului, precizăm că doar în Statele Unite ale Americii se estimează de către Forrester Research o externalizare de 3,3 milioane de locuri de muncă, reprezentând salarii de 130 de miliarde de dolari, până în 2015¹.

Posibili câștigători

Ca orice schimbare, criza economică va aduce câștigători și învinși. Argumentele prezentate anterior susțin că unii dintre câștigătorii crizei vor fi marile companii, „campionii naționali”. Având de partea lor statul, ce le aduce bani suplimentari, în condițiile unei penurii pe piață a acestora, ce duce chiar la arierate², companiile mari se pot întări în condițiile crizei, pe seama celor care au dat faliment. În loc să genereze un nou val de inovare, pentru a face față crizei, companiile mari se vor bate pe banii de la stat. Protecționismul darnic al statului se va întoarce³. Va fi interesant de observat reacția Organizației Mondiale a Comerțului și a Uniunii Europene în fața valului de subvenții, mai mult sau mai puțin directe.

Dar statul nu numai că va subvenționa, va și încerca să-și protejeze economia prin măsuri protecționiste. Nu vom discuta în cuprinsul articolului de față despre utilitatea protecționismului. Vom menționa doar reducerea la absurd pe care o face Rothband în cazul protecționismului,⁴ întrebându-se de ce, dacă există protecționism la nivel de stat, nu există protecționism și la nivel de regiuni. Sau, chiar mai departe, reducând la absurd, la nivel de familii. Nu se poate face acest lucru pentru că ar duce la foamete. Nu putem produce singuri tot.

Companiile mari vor încerca acest lucru. Având bani, cotă de piață, sprijin de la stat, acces la piețe externe restricționat, acestea se vor întări pe piața internă. După criză, ele vor ieși cel mai repede pe piețele externe, pentru că vor fi cel mai puțin afectate. Marile companii, „campionii naționali”, vor fi câștigătorii crizei.

agement Journal, pp. 7-19, p. 12 <http://links.jstor.org/sici?sici=0143-2095%28199522%2916%3C7%3ATNCL%3E2.o.CO%3B2-J>, accesat 17 martie 2009.

1 Oded Shenkar (2008), *Secolul chinezesc*, Bulgaria: Teora, p.129.

2 Dorin Oancea, *Op. Cit.*, p. 13.

3 Florin Rusu, *Op. Cit.*, p. 11.

4 Murray N Rothband, *Op. Cit.*

2009: anul imaginarului politic

■ TOMA CHIRIȚESCU

When political events cannot be fully comprehended, when political actions are perceived as chaotic and without reason, the political imaginary manifests itself in order to compensate, to confer order and meaning, to transform the political scene into a cosmos. The political imaginary has a greater influence when society is in a state of anomie, such as an election campaign or a major financial crisis. This generates a tendency towards manipulation. The present article explains the role of the political imaginary and its potential for manipulation.

Keywords:

political imaginary, financial crisis, political myth, manipulation, 2009 Romanian presidential elections

În momentul în care evenimentele politice nu sunt înțelese în totalitate, imaginarul intervine pentru a compensa. În cazul în care acțiunile politice sunt percepute ca fiind haotice și lipsite de sens, imaginarul își face simțită prezența pentru a transforma spațiul politic oferindu-i ordine și semnificație. Numărul foarte mare de variabile, complexitatea situațiilor, lipsa cunoștințelor teoretice și a experienței, toți acești factori duc, în cele mai multe cazuri, la un eșec al rațiunii în ceea ce privește explicarea anumitor evenimente. Un exemplu relevant în acest sens îl constituie cercetările astronomului Edmund Halley, care a elaborat teoria legată de periodicitatea cometelor. Întoarcerea cometei care îi poartă numele a demonstrat temeinicia raționamentelor științifice aplicate de către Halley. Același om de știință a lansat o teorie (la fel de bine argumentată științific ca și cea referitoare la comete) care susținea că Pământul este o structură construită din mai multe sfere, înglobate una în cealaltă și separate de spații. Această teorie nu a fost validată empiric, dar a constituit cu siguranță un mit generat de știința acelor timpuri. Tendința de a completa prin intermediul imaginației, ceea ce rațiunea nu poate explica în totalitate este specific umană.

Perioadele în care sistemul social trece prin schimbări profunde sau se confruntă cu situații noi, care nu au mai

fost experimentate sau nu au fost suficient de bine explicate rațional, sunt perioade în care interferența imaginarului în descifrarea realității se amplifică. Acestea sunt perioade de anomie socială. Ordinea este amenințată, ierarhia socială stabilită și acceptată până în momentul respectiv este pusă la îndoială, țesătura societății începe să cedeze, iar rațiunea nu poate explica și înlătura cauza. În aceste condiții imaginarul colectiv intervine ca terapie necesară menținerii entropiei sociale.

Într-o viziune generală, imaginarul poate fi înțeles drept „<<muzeul>> tuturor imaginilor trecute, posibile, produse sau care urmează să fie produse”¹, totalitatea imaginilor raportată la axa temporală precum și la domeniul posibilității reprezentând conținutul imaginarului. Este necesară diferențierea imaginii de „dubletul mnezic al percepției”², distanțarea acesteia de „<<miniaturi>> mentale care nu sunt decât niște copii ale lucrurilor obiective”³. Așadar, imaginile nu reprezintă memoria sau rememorarea unor percepții. Imaginația, mod al conștiinței specific imaginarului, se deosebește la rândul ei de „comportamentul perceptiv sau mnezic”⁴. Propriu imaginației este faptul că „obiectul imaginat e dat imediat ca atare, în timp ce cunoașterea perceptivă se formează încet prin aproximație și luări succesive de contact”⁵. Imaginația este un proces spontan, ceea ce face ca și imaginile să fie caracterizate de spontaneitate. Spre deosebire de comportamentul mnezic, imaginația presupune întotdeauna o raportare axiologică. Astfel „ imaginea este purtătoare nu numai de valoare sensibilă dar și de valoare ideatică”⁶. „În domeniul imaginației, unde imaginea - oricât de degradată ar fi ea în concepția cuiva - e prin ea însăși purtătoarea unui sens ce nu trebuie căutat în afara semnificației imaginare”⁷. Imaginea își este suficientă sieși, fără a necesita raportarea la exterior în procesul de stabilire a sensului. Prin această caracteristică, imaginea se deosebește de semn și se apropie de simbol. Imaginea se caracterizează printr-o dinamică proprie care organizează și îmbină semnificantul și semnificatul. „În simbolul constitutiv al imaginii există o omogenitate a semnificantului și a semnificatului în cadrul unui dinamism organizator și că, prin aceasta, imaginea diferă total de arbitrarul semnului”⁸.

Imaginile colective reprezintă acele imagini „fixe ... care ne solicită să rememorăm percepții, cunoștințe și idei care nu variază de la un individ la altul, chiar dacă sunt comunicate”⁹. Acestea se mențin în esență neschimbate în procesul comunicării și caracterizează un anumit grup social într-un anumit moment istoric. „Lumea imaginii, a imaginilor colective sudate prin vicisitudinile istoriei formează imaginarul colectiv”¹⁰.

În procesul de producere a imaginii, imaginația transfigurează realitatea percepută. Subiectivitatea individului acționează în procesul genezei imaginii, punându-și amprenta asupra acesteia. În procesul formării imaginilor, un rol important îl dețin factorii de mediu. Condițiile istorice, ansamblul factorilor sociali, caracteristicile unei anumite culturi își pun amprenta asupra imaginilor și implicit asupra imaginarului. Imaginarul se manifestă nu „numai ca activitate care transformă lumea, ca

1 Gilbert Durand (1999), *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, București: Editura Nemira, p. 125.

2 Gilbert Durand (1998), *Structurile antropologice ale imaginarului*, București: Editura Univers Enciclopedic, p. 21.

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*, p. 22.

6 Nicolae Frigioiu (2004), *Imaginea publică a liderilor și instituțiilor politice*, București: Editura Comunicare.ro, p. 10.

7 Gilbert Durand (1998), *Structurile antropologice ale imaginarului*, București: Editura Univers Enciclopedic, p. 27.

8 *Ibidem*, p. 28.

9 Nicolae Frigioiu, *Op. cit.*, p. 10.

10 *Ibidem*, p. 11.

imaginație creatoare, dar mai ales ca transformare eufemică a lumii, ca ordonare a ființei conform unui ce mai bun”¹.

În procesul de transformare a lumii, imaginarul se caracterizează printr-o permanentă raportare axiologică. Influența sa se exercită atât asupra Universului, care este transformat, ordonat și valorizat, cât și asupra subiectului uman, orientându-i acestuia viziunea asupra existenței. „Imaginarul umple vidul semiologic al lui ce este cu referențialul ontologic al lui ceea ce ar trebui sau ar putea să fie”². Se observă astfel necesitatea imaginarii derivată din esența ființei umane, din nevoia de a proiecta asupra realității viziunea unei potențialități necesare, pentru a putea transforma în acest fel existența în funcție de un conținut axiologic existent. „Imaginarul constituie esența spiritului, adică efortul ființei de-a înălța o speranță vie în pofida lumii obiective”³. Orice demers uman se confruntă cu imposibilitatea de a cuprinde întreaga profunzime a existenței sau a unei anumite dimensiuni a acesteia. „O dată ce esența ultimă și finalitatea Universului ne rămân ascunse, orice proiect omenesc și orice cunoaștere se înscriu, la limită, în sfera imaginarii”⁴.

Imaginarul politic orientează raportările la elementele constitutive ale politicii, așa cum sunt evidențiate în cadrul semnificațiilor politicii, și gestionează relația cu politicul în sensul acestuia de trăsătură definitorie a ființei umane și concept ce înglobează semnificațiile politicii.

Specificul comportamentului politic al unei societăți, precum și fundamentele antropologice ale imaginarii politice corespunzător, sunt influențate hotărâtor de ceea ce se poate numi matricea caracterială a unei culturi. Aceasta conține „reprezentările cele mai adânci despre lume și viață ale unui popor, așa cum s-au cristalizat ele în nucleul de atitudini față de situații specifice, în procesul formării identității de sine, în cadrul unui grup social de origine”⁵, la care se adaugă valorile fundamentale ale unei culturi. Aceasta gestionează raportările unei societăți la totalitatea existenței.

Imaginarul, în toate formele sale, are rolul de a explica lumea. Transformă haosul provocat de succesiunea unor evenimente inexplicabile (total sau parțial) într-un cosmos inteligibil. Prezintă cauzele formei actuale a lumii și a entităților care acționează în acest cadru și care influențează desfășurarea activităților umane.

Domeniul imaginarii, și implicit al imaginarii politice, cuprinde simboluri-le și miturile unei societăți, în toate formele de manifestare a acestora. În universul politic, funcția explicativă a mitului precum și funcția sa mobilizatoare devin instrumente puternice de orientare a comportamentului. Raoul Girardet consideră că mitul politic oferă o grilă de interpretare cu ajutorul căreia complexitatea realității politice este ordonată conform unor tipare comprehensibile⁶. Mitul constituie un principiu mobilizator prin intermediul capacității sale de a stârni emoții profunde datorată puternicului atașament afectiv pe care comunitățile umane îl manifestă față de propriile mituri. În prelungirea acestor două funcții, poate fi identificat un al treilea rol pe care mitul politic îl îndeplinește, acela de justificare a prezentului prin intermediul unui echivalent mitic. „Fiecare proiect actual este susceptibil să posede un dublu mitic, situat într-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat, mai mult sau mai puțin mitizat și care-i servește ca justificare”⁷. Mitul politic face apel la trecut pentru a justifica prezentul. În aceeași măsură, raportarea se poate face la viitor. Un viitor mitic, utopic, a cărui realizare legitimează acțiunile desfășurate în prezent.

1 *Ibidem*.

2 Nicolae Frigioiu, *Op. cit.*, p. 14.

3 Gilbert Durand, *Op. cit.*, p. 431.

4 *Ibidem*.

5 Nicolae Frigioiu, *Op. cit.*, p. 16.

6 *Ibidem*, p. 4.

7 Lucian Boia (2000), *Pentru o istorie a imaginarii*, București: Editura Humanitas, p. 191.

Mitul politic îndeplinește în cadrul societății o funcție terapeutică. „Ivit acolo unde țesătura socială se rupe sau se desface, îl putem considera drept unul dintre elementele cele mai eficiente de reconstituire a acestei realități”¹. Prezența mitului reface astfel legăturile sociale, restabilește ordinea și ajută la perpetuarea societății.

În plan politic, activitatea mitică se intensifică în perioadele de criză ale sistemului politic (tulburări sociale, evenimente istorice care amenință sistemul cu destabilizarea) și în perioadele electorale. „Miturile se afirmă mai clar, se impun mai intens, își manifestă cu violență forța lor de atracție îndeosebi în «perioadele critice»”². În asemenea contexte, societatea este mult mai predispusă spre apelul la imaginar.

Dincolo de teoriile existente, de evenimentele propriu-zise, de explicațiile și argumentele științifice, actualul cadru economic este perceput și mediatizat ca aflându-se într-o stare de criză. Fabricile își încetează sau își reduc activitatea, băncile devin mult mai precaute în acordarea creditelor, piața imobiliară scade, la fel și industria auto. Știrile cu tentă apocaliptică abundă în mass-media, publicul fiind expus în permanență la informații despre „Criză”. Explicațiile economice ale fenomenului, în măsura în care sunt oferite și accesate, sunt prea complexe pentru nivelul comun de înțelegere. Ceea ce contează sunt efectele propriu-zise ale situației, resimțite la nivelul fiecărui cetățean. Răspunsurile la întrebările cu privire la criză sunt înlocuite de imagini construite pe baza unor frânturi de realitate.

Criza economică poate degenera foarte ușor într-o Conspirație. Potențiali Salvatori își fac apariția, propunând soluții pentru întoarcerea la o Vârstă de Aur în care „Criza” a fost neutralizată. Permeabilitatea societății la aceste forme ale imaginarii crește proporțional cu dificultățile întâmpinate în viața cotidiană și trecute sub semnul „Crizei”. În aceste condiții, predispoziția spre manipulare crește.

Influența imaginarii pe parcursul anului 2009 va fi amplificată și de alegerile care vor avea loc. În cadrul campaniilor electorale, candidații la președinție, principalii purtători de mesaj și vectori de imagine ai partidelor politice, devin foarte ușor Salvatori. Programele politice propriu-zise sunt trecute în planul secund, accentul fiind pus pe capacitatea politicienilor de a declanșa și gestiona emoții, de a se erija în Salvatorii pe care îi reclamă necesitățile și aspirațiile societății în respectivele momente. Programele politice ale partidelor sunt percepute ca Vârste de aur ideologice, în care se crede, fără a se lua în calcul măsura în care acestea pot fi puse în aplicare. Conspirațiile au beneficiat de o prezență constantă în imaginarul politic, mitul fiind utilizat în încercarea de asociere a adversarilor politici cu tot ceea ce înseamnă Conspirația. Acest mit politic a constituit un factor de legitimare, oferind celor care i-au denunțat acțiunile ocazia de a dobândi capital simbolic și de a se erija în Salvatori.

Cunoașterea imaginarii, a caracteristicilor și funcțiilor acestuia, a formelor sale de manifestare nu reprezintă un demers teoretic steril, ci o reducere a vulnerabilității în fața manipulării.

¹ Raoul Girardet (1997), *Mituri și mitologii politice*, Iași: Editura Institutul European, p. 144.

² Raoul Girardet, *Op. cit.*, p. 141.

Statul modern ca stat-providență

O perspectivă istorică asupra crizei economice

■ ADRIAN SPIRCHEZ

„Laissez-faire, c'est fini.” Nicolas Sarkozy, 2009

„Perhaps some degree of suffering is ineradicable from human life, perhaps the choice before man is always a choice of evils, perhaps even the aim of Socialism is not to make the world perfect but to make it better.”* George Orwell, 1944

The current financial and economic crisis prompted the reevaluation of capitalism and of its political-institutional framework. This article thus traces the intellectual origins of the modern state drawing on the theories of modern political thinkers, arguing that the contemporary welfare state was equally shaped by liberalism and socialism. This perspective aims at downplaying the socialists' arguments according to which capitalism is no more a useful economic system and subsequently calls for a left-right political and ideological consensus as a way out of the financial and economic debacle that we know face. Since theoretically the modern state was primarily designed as a welfare state and since historically it became an Etat-providence, emulating both the liberal and the socialist perspectives, this consensus is most likely to be not only rational, but also successful.

Keywords:

economic crisis, neoliberalism, socialism, social democracy, modern state, welfare state, European Union

Actuala criză financiară și economică internațională relansează discuția asupra naturii capitalismului și asupra modelului politic-instituțional care a favorizat dezvoltarea acestui sistem economic, începând cu secolul al XVIII-lea. Paradigma neoliberală, adoptată de economiile dezvoltate după o altă criză economică majoră – cea a anilor 1970, este treptat abandonată pe măsură ce *statul* este chemat să intervină în sfera economică pentru a atenua costurile sociale ale crizei și pentru a preveni agravarea recesiunii economice. În acest context internațional agenda politică a stângii democratice este favorizată, politicienii și intelectualii (neo)liberalii temându-se deja de o resuscitare a doctrinei și politicilor socialiste.

Într-adevăr, așa cum argumenta Sheri Berman, istoric al stângii intelectuale și politice: „Stânga, care până relativ recent părea în derivă în majoritatea lumii occidentale, lipsită de coerență și răspunsuri convingătoare în fața glo-

* „Poate că un anumit grad de suferință este imposibil de eradicat din viața umană, poate că omul nu are de ales decât dintre mai multe rele, poate chiar scopul socialismului nu este de a face lumea perfectă ci de o face mai bună.” Traducerile din engleză în română, ce vor fi întâlnite în acest text, aparțin autorului articolului. (n.a.)

balizării și neoliberalismului, pare din nou gata să revină, întrucât, în vremuri dificile, cetățenii tânjesc după stabilitate și securitate.”¹ Nu trebuie să ne mire așadar că relativa victorie a Partidului Social Democrat (PSD) în alegerile legislative ce au avut loc la sfârșitul anului trecut în România, a fost astfel interpretată de către președintele Partidului Socialiștilor Europeni (PSE), liderul social democrat danez Poul Nyrup Rasmussen: „Este prima victorie social-democrată după izbucnirea crizei financiare și ne arată că s-a întors roata”.

Reprezintă actuala criză a economiei mondiale o anticameră a unei noi ordini economice și politice, inspirată de teoria și practica socialistă? Cu alte cuvinte cât de justificat este entuziasmul liderilor PSE ori temerea (neo)liberalilor, confrunțați astăzi cu o importantă criză a sistemului economic capitalist? Aceste întrebări își vor găsi răspunsul în următorul argument, ce va fi dezvoltat în paginile ce urmează: noua criză a capitalismului demonstrează suficiența filosofiei economice (neo)liberale, ce prevede existența unui stat minimal, așa cum precedenta criză, a anilor 1970, a dezvăluit caracterul ineficient al economiei planiste practicate de statul social postbelic, în lumea occidentală. Mai mult decât atât, un adevăr adesea ignorat este faptul că sistemul economic capitalist cât și *framework*-ul politico-instituțional modern în cadrul căruia a înflorit, reprezintă deopotrivă succesul ideologiei liberale și al celei socialiste, în special al celei de factură social democrată.

Dealtfel, statul liberal, așa cum vom vedea în prima parte a acestui articol, a fost imaginat de gânditorii politici moderni ca un *stat protector* pentru a deveni în vestul Europei mai ales, după 1945, un *stat-providență*. Care a fost aportul adus acestui proces de mișcările socialiste și în special de stânga social democrată vom vedea în partea a doua a articolului. Mai trebuie menționat că atenția noastră se va concentra asupra Europei, în special asupra Europei occidentale, concluziile acestui articol încercând totodată să semnaleze provocările pe care actuala criză economică le presupune pentru Uniunea Europeană. Această abordare va tempera, sperăm, entuziasmul socialiștilor și temerea (neo)liberalilor - ambele atitudini generate de dilemele economice și politice iscate de actuala criză financiară ce afectează economia mondială.

De la statul protector modern la statul providență contemporan

Amartya Sen, câștigător al Premiului Nobel pentru economie în 1998, sublinia că pe fondul noii crize financiare internaționale liderii politici vorbesc deja despre necesitatea construirii unui „nou capitalism”. Sen îi sfătuiește însă pe aceștia să (re)viziteze textele fundamentale ale primilor teoreticieni ai capitalismului pentru a descoperi adevărata filosofie a acestui sistem economic modern. O lectură atentă a lucrărilor lui Adam Smith așadar, este de părere Amartya Sen, va scoate la iveală faptul că nu socialiștii de secol XIX ori Karl Marx, au fost cei care au vorbit pentru prima dată de caracterul necruțător al pieței capitaliste, ale cărei practici trebuie supravegheate de către stat, ci însăși unul din principalii teoreticieni ai capitalismului. Concluzia economistului de origine indiană este că nu trebuie inventat un „nou capitalism” ci (re)vizitate „idei mai vechi”, pentru a înțelege adevărata natură, ignorată în ultimele decenii de agenda neoliberală, a sistemului capitalist și pentru a construi, pe cale de consecință, „un univers economic mai decent”.²

Într-adevăr, imaginea pe care o avem asupra naturii capitalismului este mai

1 Sheri Berman (2009), „Unheralded Battle: Capitalism, the Left, Social Democracy, and Democratic Socialism”, *Dissent*, (winter 2009), <http://dissentmagazine.org/article/?article=1332>, accesat 02.03.2009.

2 Amartya Sen (2009), „Capitalism beyond the crisis”, *The New York Review of Books*, Volume 56, Number 5, March 26, 2009, <http://www.nybooks.com/articles/22490>, accesat 02.03.2009.

degrabă una eronată. Datorită paradigmei neoliberale, care a stabilit până de curând regulile jocului în cadrul economiilor occidentale și mondiale, am uitat că deși capitalismul, ca sistem economic, presupune concepte precum „economie de piață” și „profit”, nu ar putea funcționa în lipsa unui aranjament politico-instituțional care să garanteze, prin diferite programe care presupun intervenția statului în sfera economică, buna desfășurare a activității capitaliste. Această ecuație se află de altfel, după cum argumenta istoricul francez Pierre Rosanvallon, la baza proiectării și organizării statului modern.

Ipotezele lui Rosanvallon, director între 1992-2005 al *Centre de Recherches Politiques Raymond Aron*, sunt următoarele: „Statul providență din secolul al XX-lea reprezintă o aprofundare și o extindere a statului protector clasic. Statul protector este forma politică specifică statului modern.”¹ Pentru a susține aceste afirmații Rosanvallon revizitează „*Leviathanul*” lui Thomas Hobbes și „*Al doilea tratat de cărmuire*” al lui John Locke concluzionând că „Noul stat, a cărui arhitectură intelectuală o elaborează cei doi autori este întemeiat pe realizarea unei duble sarcini: producerea securității și reducerea incertitudinii. Pentru ei, a gândi statul și a recunoaște dreptul indivizilor la protecție este unul și același lucru.”² Trecerea de la statul protector la statul providență s-a desfășurat treptat, pe parcursul secolului al XIX-lea, care înregistrează ascensiunea „mișcării democratice”. Asemănându-i pe „artizanii sistemului de securitate socială creat în 1945” cu „progresiștii de la sfârșitul secolului al XIX-lea”, Rosanvallon ține să precizeze că „statul-providență este mult mai complex decât statul protector. Funcția lui nu este doar aceea de a proteja un lucru dobândit (viața sau proprietatea), ci și de a acționa intervenind pentru redistribuirea veniturilor, pentru reglementarea relațiilor sociale, pentru asumarea unor servicii colective.”³

Nașterea statului providență nu putea avea loc însă decât pe fondul ascensiunii „mișcării de laicizare a politicii moderne”. Așa cum observă Rosanvallon:

Statul providență exprimă ideea de a substitui incertitudinii providenței religioase certitudinea providenței statale. În acest sens, el este statul care își desăvârșește secularizarea, transferând între prerogativele sale obișnuite binefacerile aleatoare pe care până atunci doar puterea divină era considerată aptă să le împartă. Statul-providență își fixează drept sarcină să compenseze *hic et nunc* inegalitățile de natură sau nenorocirile sorții. El este ultimul cuvânt al statului laic: după ce statul protector și-a afirmat suveranitatea emancipându-se de domeniul religios, statul-providență șterge ultimele urme ale acestuia, integrându-l. Imprevizibilităților milei și providenței le succed regularitățile statului. ⁴

Am redat întregul pasaj căci este important nu numai pentru înțelegerea procesului de formare a statului modern cât și a reverselor sale negative, comunismul și fascismul secolului XX, care au înflorit ca o critică a statului liberal modern, pe fondul laicizării sale extreme și a imposibilității de a substitui, într-un timp relativ scurt, asistența materială și spirituală a *Bisericii*. Intelectualii marxiști spre exemplu erau atrași în scrierile filosofului german nu numai de o anumită agendă politică care să reprezinte categoriilor defavorizate ale societății moderne, cât și de o anumită viziune asupra lumii care putea ocupa locul lăsat liber de religia creștină în economia statului modern. Observația lui Nikolai Berdiaev este în acest sens revelatoare: „mar-

1 Pierre Rosanvallon (1981), *La crise de l'Etat-providence*, în Cristian Preda editor (2003), *Liberalismul. Antologie comentată de filozofie politică*, București: Humanitas, p. 119.

2 *Ibidem*.

3 *Ibidem.*, pp. 120-22.

4 *Ibidem*, p. 124.

xismul nu este doar o știință și o politică, ci, în egală măsură, o credință și o religie. Forța sa aici trebuie căutată.”¹

De altfel conturarea statului-providență occidental i-a avânt după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial în timpul căruia, aceste experiențe negative ale modernității, fascismul și comunismul, își arată adevărata față. Artizanii statului-providență occidental din epoca postbelică, pe care Rosanvallon îi aseamăna cu progresiștii secolului precedent, au adoptat un tip de planificare economică care, așa cum argumentează istoricul american Tony Judt, „învățase direct din lecția anilor 1930”; statele și guvernele occidentale postbelice concluzionaseră că „atât comunismul cât și fascismul înfloriseră datorită disperării din sfera socială, datorită prăpastiei uriașe existente între bogați și săraci. Dacă democrațiile doreau să își revină chestiunea *condiției maselor populare*, trebuia adresată... al Doilea Război Mondial a transformat atât rolul statului modern cât și ceea ce se aștepta de la acesta.”² Pe urmele lui Rosanvallon putem concluziona că nesiguranța societăților europene din perioada interbelică și al Doilea Război Mondial, nu au transformat rolul statului modern ci au continuat mai degrabă reformarea sa, dintr-un stat protector într-unul providențial.

După 1945 are loc triumful viziunii social-democrate, ale cărei origini intelectuale și instituționale trebuiesc căutate în practica și ideologia socialistă de inspirație marxistă a secolului al XIX-lea. Vorbim de triumful viziunii social-democrate iar nu de triumful social-democrației deoarece a existat un consens larg asupra agendei economice și politice postbelice, „un consens” ce a existat, după cum argumentează Judt, între partidele de stânga și de dreapta. Acesta observă că după 1945 a existat o credință unanimă în abilitatea (și nu numai datorită) guvernelor de a rezolva probleme importante prin mobilizarea și direcționarea indivizilor și a resurselor către scopuri care puteau fi de folos tuturor. În mod evident *continuă Judt* această perspectivă supra lucrurilor era atractivă, în special, pentru socialiști; dar idea unei economii bine planificate care presupunea existența unei societăți mai bogate, mai corecte și mai bine gestionate a fost îmbrățișată de foarte multe partide, inclusiv cele creștin-democrate, care deveneau proeminente în acea perioadă de-a lungul întregii Europe de Vest.³

Acest consens ideologic se încheie treptat pe parcursul anilor ,70 ai secolului trecut care înregistrează o nouă criză a economiei mondiale. *Les Trente Glorieuses* schimbaseră însă definitiv natura sistemului economic capitalist iar noua paradigmă, cea neoliberală, pusă sub semnul întrebării de actuala criză financiară și economică globală, a fost turnată la acea dată în matricea statului social postbelic. Într-adevăr, așa cum remarca Amartya Sen în același articol, dacă astăzi definim capitalismul ca fiind un sistem economic bazat exclusiv pe mecanismele pieței, pe ideea de profit, trebuie să ne întrebăm dacă „sistemele economice care există acum în Europa și în America, sunt cu adevărat capitaliste?”. „Toate țările bogate din lume” argumentează Sen, „depind de ceva vreme, parțial, de tranzacții și alte tipuri de plăți care apar, în marea lor majoritate, în afara piețelor. Printre acestea se numără beneficiile de șomaj, pensiile publice ori alte măsuri ce privesc securitatea socială și asigurarea educației, îngrijirii medicale și o varietate de alte servicii distribuite prin aranjamente ce nu țin de mecanismele pieței.” Sen concluzionează așadar că „funcționarea economiei de piață depinde nu numai de maximizarea profiturilor ci și de multe alte servicii precum asigurarea siguranței publice și furnizarea de servicii publice...”.

Dacă Adam Smith a vorbit despre caracterul nemilos al economiei capitaliste iar filosofiile gândirii politice moderne au proiectat imaginea statului modern ca stat

1 Nikolai Berdiaev (1999), *Originile și sensul comunismului rus*, Cluj-Napoca: Dacia, p. 108.

2 Tony Judt (2005), *Postwar. A history of Europe since 1945*, Penguin Books, pp. 72-3.

3 *Ibidem*, p. 69.

protector, socialismul de inspirație marxistă a fost cel care a oferit în secolul al XIX-lea cea mai serioasă critică economiei capitaliste și designului său politico-instituțional. Din această critică se desprinde treptat, la cumpăna dintre veacuri, viziunea social-democrată, responsabilă de destinul societăților occidentale europene, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial.

Viziunea social-democrată

Originile social-democrației contemporane trebuie căutate în jurul anului 1900, când în cadrul Internaționalei a II-a Socialiste se conturează curentul revizionist al socialismului marxist. Astfel, unii intelectuali și politicieni marxiști observă, la cumpăna dintre veacuri, capacitate statului modern de a răspunde criticii venite de la stânga spectrului politic și ideologic, prin inițierea unor importante reforme în sfera socială și economică; acestea alterează radical, sunt de părere aceștia, multe dintre concluziile analizei marxiste privind economia capitalistă și statul modern.

Sheri Berman, în articolul din care am citat mai sus, argumentează că în mișcarea socialistă marxistă internațională au început să se contureze la acea dată trei tabere. Una dintre ele a luat naștere în jurul lui V.I. Lenin care promova folosirea forței în instituirea unei noi ordini sociale. Celelalte două curente teoretice marxiste au rămas fidele metodelor democratice contrazicându-se însă cu privire la viitorul capitalismului - în timp ce democrat-socialiștii vorbeau despre o eventuală prăbușire a capitalismului, care în ciuda reformelor nu poate fi salvat de caracterul pernicios al propriile contradicții, social-democrații observau că sistemul capitalist nu este destinat să se prăbușească. Aceștia susțineau mai degrabă necesitatea folosirii pârgurilor politice democratice pentru a reforma progresiv economia capitalistă, societatea și statul modern. Cu alte cuvinte, după cum remarcă Berman, social-democrații au conștientizat că „este atât posibil cât și dezirabil să te adresezi punctelor slabe [ale capitalismului] făcând uz de punctele sale tari.” Până la urmă, „rezultatul” acestei perspective l-a constituit, pentru a o cita pe Berman, „cea mai reușită mișcare politică a secolului XX, una ce a conturat caracteristicile de bază ale *framework*-ului politico-economic în cadrul căruia trăim și astăzi.”

Eduard Bernstein înaintea Primului Război Mondial și Henri de Man, înaintea celui de al doilea, au fost cei mai importați reprezentanți ai revizionismului marxist și ai viziunii social-democrate. Bernstein considera că esențialul îl reprezintă „nu scopul final ci mișcarea”, punând, din această perspectivă, sub semnul întrebării tezele lui Marx și în special teoria sa privind sfârșitul inevitabil al economiei capitaliste. Așa cum remarcă Michel Dreyfus, istoric francez al mișcărilor muncitorești moderne și contemporane, Bernstein „îndeamnă social-democrația să renunțe la frazeologia sa revoluționară și să accepte transformarea sa într-un *partid al reformelor socialiste și democratice*” - această îndemn venea pe fondul ascensiunii reformelor democratice datorită cărora statul modern devenise tot mai sensibil la nevoile cetățenilor săi.¹

Henri de Man punctează o a doua etapă a revizionismului marxist în cadrul mișcării socialiste internaționale.² Climatul economic și social instabil al perioadei interbelice, agravat începând cu 1929 de o serioasă criză a capitalismului, îi pune pe socialiștii marxiști, aflați în unele state la guvernare, în fața unei alegeri decisive: tratarea sau ignorarea agoniei capitaliste? Social-democrații aleg desigur să se folosească de instrumentele statului pentru a interveni și remedia criza economică care putea duce la ascensiunea și succesul mișcărilor de inspirație fascistă. „Planul” promovat de Henri de Man corespunde acestei decizii. Teoriile planiste ale lui de Man

¹ *Ibidem*, p. 69.

² *Ibidem*, p. 147.

nu s-au bucurat însă de o audiență pe măsură. Tony Judt argumentează în acest sens că pentru dreapta conservatoare „intervenția statului în sfera economică era considerată încă, la acea dată, drept dezagreabilă”, în timp ce pentru foarte mulți reprezentanți ai stângii socialiste „numai o societatea post-revoluționară își putea planifica rațional activitățile economice. Până atunci, *concluzionează Judt*, capitalismul era condamnat să sufere și până la urmă să se prăbușească, datorită propriilor contradicții.”¹ După înfrângerea Germaniei naziste și „căderea cortinei de fier” această perspectivă avea să se schimbe radical, după cum am văzut deja și în secțiunea anterioară.

O nouă Internațională Socialistă, a cărei activitate continuă și în ziua de astăzi, este înființată după cel de-al Doilea Război Mondial. Marxismul nu va mai reprezenta linia oficială a Internaționalei statutele sale „definind-o drept *asociația partidelor care luptă pentru realizarea socialismului democratic*.”² Consensul ideologic postbelic cât și ascensiunea la guvernare, în majoritatea statelor occidentale, a partidelor socialiste, a facilitat implementarea unei consistente legislații sociale care a continuat transformarea statului protector modern. Procesul a fost grăbit de naționalizarea industriilor majore și planificare proceselor economice de către guvernele centrale ale majorității statelor occidentale. Cel mai mare succes al agendei social-democrate s-a înregistrat probabil în Marea Britanie unde, așa cum observa Dreyfus, „instaurarea unui sistem național de sănătate contribuie la schimbarea societății britanice într-un sens egalitar”; schimbările iau o amploare comparabilă peste tot în regiune însă: în Franța unde este aplicat un sistem al securității sociale inspirat de planul Beveridge, în Europa de Nord, cu succese notabile în Suedia, „unde anii 1940-1950 sunt dedicați continuării politicii „Statului Providență”, inițiată încă în anii 1930: prioritatea este acordată reformelor sociale care permit punerea bazelor transformărilor economice și asigurarea unei protecții sociale ridicate muncitorilor.”³

Viziunea social democrată reprezentase pentru lumea occidentală, după cum remarca filosoful liberal britanic John Gray, o cale de mijloc între „socialismul sovietic” și „individualismul nord-american”, fiind „un proiect politic a cărui stabilitate și char identitate a depins de climatul geo-strategic al Războiului Rece.”⁴ Criza economică de la începutul anilor '70 a contribuit decisiv însă la schimbarea acestui climat ducând treptat la erodarea consensului politic și ideologic postbelic. Așa cum bine remarcă Judt: „Până la sfârșitul anilor 1970 statul providență european a început să se confrunte cu costurile propriilor succese. Generația *baby-boom* postbelică intra în limitele vârstei mijlocii iar statisticienii guvernelor își făceau deja griji cu privire la costurile întreținerii acestora în anii când vor ajunge la vârsta pensionării.”⁵ Criticii viziunii social-democrate nu au întârziat să apară. Sistemele economice de tip (neo) keynesian, responsabile de succesul economic al anilor '50 și '60 s-au dovedit de altfel ineficiente în stăvilirea inflației, restabilizarea ratelor de creștere aflate în declin și în împiedicarea creșterii numărului de șomeri. Răspunsul l-a constituit promovarea politicilor neolibérale, reprezentate până atunci fără succes de economiști precum Friedrich August von Hayek ori Milton Friedman. Critica lor a căpătat o aderență și mai mare odată cu crizele economiilor socialiste aflate dincolo de cortina de fier; revoluțiile din 1989 aveau să îngroape definitiv viziunea social democrată.

Discreditarea viziunii economice de inspirație social democrată, în ultimele decenii, nu a fost așadar facilitată numai de imposibilitatea acesteia de a-și „ține promisiunea” cât și de „delegitimarea însăși a ideii de stat intervenționist”, odată cu

1 Judt, *op. cit.*, p. 68.

2 Dreyfus, *op. cit.*, pp. 222-25.

3 *Ibidem*, pp. 227-28.

4 John Gray (1996), *After Social Democracy. Politics, capitalism and common life*, Demos, p. 6, <http://www.demos.co.uk/files/aftersocialdemocracy.pdf>, accesat 02.03.09.

5 Judt, *op. cit.*, p. 535.

încheierea Războiului Rece, în epoca 1989-1991.¹ Mai mult decât atât, în ultimele decenii, „transformările suferite de piețele internaționale de capital și de mijlocele electronice de comunicație moderne împiedică capacitatea guvernelor de a planifica și aplica politici economice interne.”² Agenda economică și politică neoliberală pare a fi însă astăzi, la rândul ei, pusă sub semnul întrebării, actuala criză financiară fiind înțeleasă de majoritatea analiștilor zilei drept rezultatul firesc al deceniilor de domnie nestăvilită a mecanismelor pieței sistemului economic capitalist.

Ce-i de făcut?

Ce este de făcut, spre a prelua titlul unui pamflet celebru al lui Lenin, pentru a împiedica înrăutățirea situației economiei mondiale? Socialiștii europeni afiliați PSE vorbesc deja, pe fondul pregătirii alegerilor pentru Parlamentul European ce vor avea loc în luna iunie a acestui an, de necesitatea unei „noi direcții pentru Europa”. Poul Nyrup Rasmussen, admite în noul manifest PSE, că viitoarele alegeri presupun, „mai mult decât în trecut”, o alegere decisivă: „între viziunea noastră asupra unei Europe progresiste care luptă energic pentru un viitor mai bun al cetățenilor noștri... și o Europă conservatoare, regresivă, în cadrul căreia viitorul țărilor și compatrioților noștri este lăsat pe mâna pieței și a forțelor sale ce se află dincolo de controlul democratic.”³

Am văzut însă, pe parcursul secțiunilor anterioare ale acestui articol, că sistemul economic capitalist a fost modificat de-a lungul istoriei sub acțiunea reformatoare a statului modern protector și a celui (și mai protector) providențial contemporan. Potrivit argumentelor lui A. Sen capitalismul s-a apropiat tot mai mult de-a lungul istorie recente de viziunea unuia din artizanii săi, Adam Smith, o reactualizare a teoriilor acestuia, în fața excesului neoliberal, fiind încă recomandată. În același timp, urmărind atent argumentația lui P. Rosanvallon am putut observa că reformarea capitalismului a fost îndeplinită sub acțiunea statului liberal modern, chiar dacă nu pe deplin conștient, conform proiectului unor gânditori politici precum Hobbes și Locke. În ciuda acestor realități istorice care dovedesc suplețea sistemului capitalist de a răspunde atât agendei liberale cât și celei socialiste (dar și a celor două conjugate), de a trece peste crizele sale structurale, ne putem aștepta și în continuare la declarații și programe politice radicale, pe fondul nevoii de a-i identifica pe cei responsabili de actuala situație a economiei mondiale.

Cu privire la Uniunea Europeană putem concluziona că actuala criză economică este poate cel mai serios obstacol pe care aceasta îl are de surmontat. Statul providență occidental se confruntă nu numai cu costurile relativ recente extinderii către Est a uniunii dar și cu tot mai ridicatele „costuri ale propriului succes” postbelic. Iată ce declara Tony Judt, care este de asemenea și directorul *Institutului Remarque de Studii Europene*, în 1996, referitor la această temă: „La ora actuală, populația în vârstă, neangajată, nu poate fi considerată o povară costisitoare însă odată ce populația născută în marele boom va începe să iasă din câmpul muncii (în jurul anului 2010), prezența unei uriașe populații de oameni bătrâni, frustrată, plictisită, neproductivă și, în cele din urmă, bolnavă, s-ar putea transforma într-o criză socială majoră.”⁴

În privința relațiilor Est-Vest din cadrul uniunii, recent a putut fi auzită declarația primului ministru ungar, Ferenc Gyurcsany, care vorbea de „o nouă cortină de

1 *Ibidem*, pp. 360-61.

2 *Ibidem*.

3 Poul Nyrup Rasmussen, „Foreward” în *PES Manifesto. People First: A New Direction for Europe*, p. 6, http://www.pes.org/downloads/PES-Manifest_EN.pdf, accesat 05.03.09.

4 Tony Judt (2000), *Europa iluziilor*, Iași, Polirom, p. 210.

fier", speculând pe marginea nevoii curente de asistență a economiilor foste comuniste. Așa cum remarca însă Anne Applebaum, declarația premierului ungar a fost una mai degrabă politică întrucât „ceea ce această criză a scos la suprafață nu este vechea fisură dintre est și vest... ci un și mai vechi adevăr: cei mai mulți preferă de obicei să învinuiască pe altcineva când vine vorba de propriile probleme, chiar și atunci când acestea sunt în mod clar auto-provocate.” Analizând așadar ultimele controverse din sânul U.E pe tema implementării unor politici protecționiste, Applebaum, autoare a unei recente istorii a Gulagului sovietic, argumenta că „de ani de zile – decenii chiar, o ipocrizie profundă a pătruns în instituțiile europene: În timp ce în public liderii europeni au folosit limbajul cooperării internaționale, pe ascuns au direcționat sume de bani către cauze care răsfățau cauze naționale... Acum că se confruntă cu o criză au șansa de a renunța la aceste obiceiuri...” Liderii europeni, concluzionează Applebaum, ar trebui așadar „să se comporte ca și cum propria retorică – fraze precum *piață unică și zonă de liber schimb* – semnifică cu adevărat ceva.”¹

Neoliberalii consideră astăzi că nu atât mecanismele pieței capitaliste cât costurile imense asociate practicilor statului asistențial contemporan, născut în special din viziunea social democrată, au generat actuala criză. În contextul acestei crize însă, nu caracterul conflictual al celor două ideologii trebuie să prevaleze ci disponibilitatea lor de a coopera pentru a împiedica ascensiunea și succesul mișcărilor ori partidelor extremiste care să exploateze politic nemulțumirea, tot mai evidentă, a societăților afectate de criză. Formulări precum „o nouă direcție” ori „un nou capitalism”, deși pot aduce voturi importante, nu pot fi decât neproductive pe termen lung. Dintr-o perspectivă istorică sistemul economic capitalist fie va depăși actuala criză sub acțiunea susținută a statului proiectat de gânditorii politici moderni, fie se va năruie odată cu acesta.

¹ Anne Applebaum (2009), „Love Thy Neighbor. The European Union could splinter unless members take responsibility for their problems”, *Slate Magazine*, March 2, <http://www.slate.com/id/2212647/>, accesat 03.03.09.

Criză, birocrăție și democrație

O perspectivă democratică asupra programelor
de combatere a crizei economice

■ IRINA BUJDER

The government respect for civil and social rights eventually determines the degree of legitimacy and competence. Hence, the article discusses upon three examples envisaging the way central authorities in USA, Germany and Romania relate with their citizens and bureaucracy during economical crises. In Romania, the most preferred strategy is to protect the State; a solution which sadly ends by worsening the condition of citizens and institutional stability.

Keywords:

crisis, citizen, policies, representativeness, public resources

În această perioadă, în care subiectul central al luărilor de poziție în spațiul politic este criza mondială, citim tot mai des că nu ne confruntăm doar cu o criză economică și financiară, ci cu un fenomen mult mai larg și mai îngrijorător: o criză a sistemului politic și economic pe care îl cunoaștem, o criză a democrației și capitalismului, care se înclină sub povara neașteptată a televiziunii, consumului, globalizării. Opinia publică uniformizată și exacerbată de mijloacele de comunicare în masa tot mai prezente, mai accesibile și mai interactive, pune sub semnul întrebării rolul partidelor, care și-au asumat rolul de vehicul al voinței cetățenilor către stat în democrațiile moderne¹. Aceeași popularitate și prezență permanentă în viața noastră a mass-media și creșterea fără precedent a consumului determină o slăbire a demosului, un interes tot mai mic al cetățeanului pentru treburile publice, chemat însă să se pronunțe tot mai mult asupra acestora². În timp ce economia se află într-o criză acută și violentă, democrația liberală postbelică se găsește de mai multă vreme într-o stare de „suferință cronică” la fel de problematică.

¹ Bernard Manin (1996), *Principes du gouvernement représentatif*, Paris: Flammarion, pp. 293-303.

² Giovanni Sartori (2005), *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*, București: Humanitas, pp. 130-133.

În aceste condiții articolul de față își propune să privească asupra măsurilor administrative luate în condiții de criză. Ne vom întreba care este, în România de astăzi, dintr-o perspectivă comparativă, perspectiva oamenilor politici și a birocrăției asupra națiunii și statului. Cei afectați de criza economică nu sunt doar consumatori, ci din punctul de vedere al decidenților politici sunt în primul rând cetățeni. Ipoteza pe care o vom urmări în acest articol este că, pentru moment, Guvernul României, privit în sens larg, incluzând oamenii politici și înalții funcționari care participă la formularea politicilor publice, nu percep națiunea, corpul cetățenilor, ca subiect al măsurilor anticriză, ci privesc mai întâi către stat iar apoi către consumatori. Această atitudine este de natură să adâncească problema politică încă mai veche a sistemului politic democratic, dispariția valorii reprezentării și a sentimentului cetățeniei, oricum slabe la români¹. Afectând democrația românească pe de o parte, măsurile de contracarare a crizei gândite până acum nu întăresc, ci slăbesc statul de drept, prin afectarea stabilității instituționale.

Robert Dhal definește democrația în funcție de cinci criterii care să se aplice unui proces de conducere pentru ca acesta să fie democratic: participarea efectivă, egalitatea la vot, dobândirea unei înțelegeri luminate, controlul asupra agendei și cuprinderea adulților². Democrația reprezentativă și-a schimbat în ultimul deceniu aspectul. Rămânând reprezentativă, din punct de vedere al centrului de decizie, ea devine tot mai mult participativă în formularea agendei și a tipului de soluții posibile pentru problemele punctuale. Conceptul „do it your self politics” este tot mai prezent, nu mai poate fi ignorat și a devenit parte din legislația țărilor democratice, care includ consultarea între etapele obligatorii ale procesului de formulare a politicilor publice³. Din perspectivă teoretică se pune întrebarea în ce măsură criza economică poate să motiveze decizii luate în absența participării, a consultării, a înțelegerii membrilor comunității, de către experți angajați în birocrăție sau de oamenii politici.

Privind doar o mică serie de decizii pe care Guvernul României le-a luat pentru a contracara criza economică, măsuri care până în acest moment s-au concentrat în special asupra aparatului de stat, a propriei birocrății și a funcției publice, trebuie să observăm că recesiunea economică devine o motivație pentru încălcarea unor norme politice și administrative ce țin de natura democrației liberale moderne: transparența instituțională, stabilitate administrativă.

În ceea ce urmează vom prezenta o scurtă grilă comparativă, deja îndelung comentată, incluzând măsurile anticriză luate în Statele Unite, Germania și România. Reluarea cel puțin parțială a strategiei americane din epoca New Deal pare a fi cea mai populară dintre soluțiile de contracarare a crizei, cea mai apropiată de respectul cetățeanului, a bunăstării și a opiniei sale. Pe de altă parte, în România, strategia preferată este una de protecție a statului și a indicatorilor săi macroeconomici împotriva propriilor cetățeni și, pentru început, împotriva propriilor angajați.

Statele Unite au hotărât alocarea unei sume totale de 825 de miliarde de dolari pentru contracararea crizei. O treime din această sumă reprezintă reduceri de taxe alocate ținut către familiile cu venituri mici, iar două treimi sunt cheltuieli guvernamentale, concentrate spre asigurări și asistență socială, educație, sănătate și administrație. În infrastructură se vor investi 60 de miliarde de dolari, în sectorul

1 Pentru valoarea reprezentării a se vedea: Daniel Barbu (2005), *Politica pentru barbari*, București: Nemira, 2005, iar pentru sentimentul cetățeniei: Daniel Barbu, *Republica absentă*, București: Nemira, 2004 Bernard Manin (1996), *Principes du gouvernement représentatif*, Paris: Flammarion, pp. 293-303.

2 Robert A. Dhal (2003), *Despre democrație*, Iași: Institutul European, pp. 39-40.

3 Kristof Steyvers et al., „Introduction. Towards DYP-Politics at Local Level?” în Pascal Delwit et al. (eds.), *Towards DYP-Politics. Participatory and Direct Democracy at the Local Level in Europe*, Brugge: Vanden Broele Publishers, 2007, pp. 14-15.

energetic 54 iar în cercetare 16. Administrația de la Washington speră că acest program va duce la crearea a peste 3 milioane de locuri de muncă în următorii doi ani, majoritatea dintre ele oferite de stat pentru a contracara șomajul din sectorul privat, chiar dacă deficitul bugetar estimat este de 7% din PIB.

Germania se apropie chiar mai mult decât Statele Unite de modelul lui Franklin D. Roosevelt. 18 miliarde de euro urmează a fi investiți în infrastructură, impozitele pe veniturile mici și contribuțiile la fondurile de asigurări sociale urmează să scadă, atât pentru angajați, cât și pentru angajatori. Totuși sumele alocate de Guvernul berlinez sunt relativ mici și putem anticipa că nu vor fi suficiente pentru a contracara efectele crizei la nivelul națiunii. Germania își asuma deja un deficit bugetar mai mare de 3%, care este limita în zona euro, dar Bruxellesul accepta această abatere, tocmai pentru că ea este îndreptată către menținerea nivelului de trai și a stabilității.

La București am desenat cu greu un program de măsuri împotriva crizei: achitarea datoriilor guvernului, reducerea achizițiilor de bunuri în sectorul public, neimpozitarea profitului reinvestit, capitalizarea CEC și Eximbank, care va permite acestor bănci să acorde credite actorilor din economia națională și respectiv exportatorilor. Dar plățirea datoriilor și reducerea cheltuielilor sunt măsuri de politică economică normală, și nu reprezintă măsuri de contracarare a crizei.

Ceea ce atrage atenția sunt însă măsurile ce privesc fiscalitatea și funcția publică. Mărirea contribuțiilor obligatorii la asigurările sociale crește, creând presiune suplimentară asupra cetățenilor angajați, principalii contribuabili. Pe de altă parte sectorul public, și mai ales administrația birocratică sunt amenințate de reduceri semnificative de personal și venituri, ceea ce nu poate face decât să scadă puterea de cumpărare și să crească șomajul.

În ansamblu, toate aceste măsuri ne conduc la concluzia că statul și guvernul sunt în acest caz mai preocupați de propria existență abstractă, de diminuarea deficitului bugetar și a cheltuielilor, decât de bunăstarea cetățenilor români. În același timp ținta măsurilor anticriză americane și europene sunt în mod evident cetățenii, asigurarea bunăstării lor, a stabilității social și a asistenței sociale.

După cum deja am amintit, atitudinea românească tinde să erodeze valoarea reprezentării, sentimentul cetățeniei și statul de drept, esențiale pentru stabilitatea regimului politic democratic. Referindu-se la politicienii români Daniel Barbu scria în 2005: „în ochii lor politica democratică nu este o metodă de reprezentare a societății, ci doar o tehnică de constituire a guvernului și distribuție a pozițiilor dominante în stat.”¹ Un asemenea tip de orientare, către resursele publice, în dauna politicilor publice având ca subiect cetățeanul, afectează democrația și statul de drept. Drepturile fundamentale ale cetățeanului sunt alienate, mai ales dacă privim cetățenia din perspectiva lui T. H. Marshall și includem printre drepturile fundamentale drepturile sociale², care sunt caracteristice statului bunăstării și pe care democrația secolului al XXI-lea nu le mai poate nega. Birocrația și statul de drept sunt afectate, pentru că instituțiile sunt destabilizate, supuse schimbării și mutabilității, când ar trebui să fie teoretic structuri bazate pe reguli fixe și pe stabilitate³.

Una dintre cele mai importante critici la adresa instabilității birocratice care este în acest an motivată de criza economică este corupția și clientelismul politic. Dar „dacă presa nu le-ar oferi politicienilor subiectul salvator al corupției, aceștia s-ar afla în stânjenitoarea situație de a trebui fie să tacă... fie să spună toți același lucru,

1 Daniel Barbu (2005), *Politica pentru barbari*, București: Nemira, 2005 p. 21.

2 T. H. Maeshall (1950), *Citizenship and Social Class and Orher Esseys*, Cambridge: Cambridge University Press.

3 Max Weber (1958), *Esseys in Sociology*, H. H. Greath and C. Wright Mills (eds), New York: Oxford University Press, 1958, pp. 186-198.

într-atât de asemănătoare sunt programele lor”¹. Ne lipsește astfel, în afara criticilor, programul, soluția coerentă de schimbare.

Theodore J. Lowi observa că departe de a destabiliza statul american, programul anticriză al președintelui F. D. Roosevelt a determinat o nouă etapă în istoria politică americană: o nouă epocă centrată pe stat. Bazat pe investiții publice masive, pe întărirea birocrăției și cheltuieli care au generat în afara locurilor de muncă și o cotă importantă de corupție politică și economică, New Deal a reprezentat soluția coerentă și consecventă pentru depășirea crizei economice. Dar ceea ce persistă încă după încheierea șantierelor publice prin care guvernul federal a creat locuri de muncă este o forță fără precedent a nivelului federal al puterii americane².

Ceea ce este pedagogic din experiența New Deal pe care o reia Lowi este tocmai atenția acordată cetățenilor și stabilității pe termen lung a birocrăției, și importanța mai mică acordată indicatorilor macroeconomici care se referă la economia națională pe termen scurt.

¹ Daniel Barbu, op. cit., p. 23.

² Theodore J. Lowi (1992), „The State in Political Science. How We Become What We Study” in *American Political Science Review*, Vol 86, No. 1, pp. 1-7.

Cine se ocupă de e-guvernare?

■ DRAGOȘ DINCĂ

This article underlines the importance of the e-government in Romania and the necessity of building a real network of e-government for our country. I think that it is interesting in reading the article because you can find about the real situation of this technology in Romania and a possible solution of improving what we have.

We all know that the conception regarding the relation between administration and citizen has changed: nowadays we can often find in the speciality literature the sintagm citizen-client. The article it's about how we can build an efficient public policy correlated with the real lacks and needs from the public administration, so as the public services meet the needs of citizens better. All this can start by transforming the public manager from a person with general knowledge, in a specialized person in the e-government domain.

Keywords:

public manager, e-government, public administration, citizen-client, public services, specialized training, new technologies

Administrația publică reprezintă un ansamblu de servicii publice sau, mai bine spus, o serie de acțiuni menite să contribuie la satisfacerea interesului general așa cum este el definit de către puterea politică. Duguit, Jeze, Bonnard și Roland considerau serviciul public ca fiind „activitatea pe care guvernării sunt obligați să o realizeze în interesul celor guvernați” sau „statul reprezintă un ansamblu de servicii publice”¹, „domeniul public este un serviciu public”, „o lucrare publică este un serviciu public”³.

Duguit aprecia că „într-un serviciu public sunt înglobate trei elemente: o misiune considerată ca obligatorie pentru stat, un număr de agenți instituți pentru a îndeplini această misiune, bunuri și fonduri afectate pentru realizarea acestei misiuni”⁴, iar Jeze susținea că „serviciile publice sunt numai elemente de interes general pe care guvernării unei anumite țări, la

1 Leon Duguit (1907), *Revue de droit public et de la science politique en France*, Paris, p. 417.

2 Jerome Bonnard în A. de Laubadere, J.C. Venezia și Y. Gaudement (1996), *Traite de droit administratif*, Paris :Librairie generale de droit et de la jurisprudence, E.J.A., p. 42.

3 Gaston Jeze și Rene Capitant în A. de Laubadere, J.C. Venezia și Y. Gaudement, *Op. cit.*, p. 43.

4 Leon Duguit (1913) , *Les transformations de droit public*, Paris: p. 416.

un moment dat, au decis să le satisfacă prin intermediul unui serviciu public”¹.

În concepția tradițională, noțiunea de *utilizator* reprezintă un administrat cu drepturi și obligații.

Mult timp, utilizatorii serviciului public au fost „supuși” acestuia. Această terminologie a vehiculat competiția unui public „supus”, pasiv, pentru care prestațiile sunt concepute într-un mod unilateral și centralizat. Publicul suportă opțiunile, activitățile, disfuncționalitățile întreprinderilor publice. De fapt, în sistemul birocratic tradițional, în cadrul unui stat de drept, puterea publică deține întreaga știință și legitimitate (a căror garanții este dată de votul democratic): ei îi revine așadar sarcina de a orienta activitățile publice, în funcție de nevoile pe care le determină pentru bunăstarea populației.

Astfel, sistemul public se află apriori departe de orice dimensiune a pieței: publicul este un „captiv” pentru că nu poate alege. În plus, activitatea prestată pentru el se presupune că se realizează „spre binele lui”, ceea ce el însuși confirmă prin opțiunile sale electorale².

Astfel, sistemul public se află apriori departe de orice dimensiune a pieței: publicul este un „captiv” pentru că nu poate alege. În plus, activitatea prestată pentru el se presupune că se realizează „spre binele lui”, ceea ce el însuși confirmă prin opțiunile sale electorale.

Astăzi, utilizatorii joacă un rol deosebit în evoluția serviciilor publice, revendicând necesitatea de a fi parte componentă în gestiunea serviciilor publice, prin prisma mecanismelor de reprezentare și pretind, mai mult sau mai puțin explicit, un egalitarism în ceea ce privește condițiile de furnizare.

Evoluția raportului cu utilizatorii de servicii publice reprezintă centrul modului tradițional de furnizare a serviciilor. Multă vreme, aceștia nu jucau nici un rol în definirea și evoluția serviciilor publice.

Rolul utilizatorilor în definirea serviciilor publice a devenit din ce în ce mai important, punându-se accentul pe **cetățeanul-client**, ale cărui nevoi trebuie satisfăcute. Acest fenomen a fost accentuat și de dimensiunea de piață a unor servicii, apariția concurenței și posibilitatea alegerii operatorului, elemente ce au condus și la o mai mare grijă pentru calitate. O influență importantă în acest proces o are Comisia Europeană, în ale cărei documente retorica consumatorului este adesea prezentă.

O strictă raportare a serviciului la client, presupune luarea în considerare a următoarelor aspecte³.

- Accesul;
- Alegerea (opțiunea);
- Informarea;
- Corectarea (restabilirea echilibrului);
- Reprezentarea.

Pentru cetățeanul client accesul trebuie să fie cât mai facil, serviciile cât mai aproape de fiecare, informarea completă și diversă. Sunt, de fapt, dilemele noii administrații: **cum să ducem serviciile publice mai aproape de fiecare cetățean, cum să facilităm accesul și să scurtăm timpul de răspuns?**

Administrațiile moderne se axează pe noile tehnologii și pe dorința cetățenilor de a utiliza aceste tehnologii. În etapa actuală de dezvoltare, progresul tehnic permite consumatorilor să se elibereze de puterea publică pentru anumite tipuri de prestații deoarece anumite servicii, create ca urmare a progreselor tehnice și dezvoltate ca servicii publice, pot să iasă treptat de sub tutela publică pentru a fi furnizate

1 Jean-Michel de Forges (1991), *Droit administratif*, Paris: Presses Universitaires de France, p. 179.

2 Lucica Matei (2004), *Servicii publice*, București: Editura Economică, p.220.

3 Ibidem, p. 173-175.

într-un univers concurențial. Anumite bunuri și servicii noi, născute din progresul tehnic, furnizate mai întâi de către puterea publică, sub un regim de servicii publice, trec într-un regim de gestiune concurențială, în care caracterul de serviciu public se diminuează sau chiar dispare complet. Ilustrarea acestei evoluții se reflectă cel mai clar în cazul transporturilor aeriene, televiziunii, telecomunicațiilor.

Din punct de vedere al tehnologiei, sunt două aspecte care ne rețin atenția în materie de servicii publice, și anume: în ce măsură sunt încorporate noile tehnologii în furnizarea serviciului public în vederea creșterii performanțelor acestora și în ce măsură noile tehnologii determină apariția unor servicii publice.

În literatura de specialitate regăsim răspunsul la prima întrebare, răspuns ce-și regăsește reprezentarea exactă în viața reală: viteza de inserție a noilor tehnologii este mai mică în sectorul public decât în cel privat, dar logica interesului general permite accesul egalitar al tuturor la „modernitate”. Explicația acestui fapt o regăsim în rigiditatea reglementărilor, capacitate de adaptare redusă, lipsa de flexibilitate sau limitarea resurselor din sectorul public.

Progresul tehnic a făcut să apară noi tehnologii și, de asemenea, noi nevoi publice, astfel că statele și colectivitățile locale au fost adesea obligate să organizeze ca servicii publice activități generate de progresul tehnic, în scopul întăririi propriilor autorități și pentru a asigura dezvoltarea economică.

Unul din indicatorii de măsurare a performanțelor unui serviciu public îl reprezintă timpul de așteptare la care este supus clientul, astfel că administrația este pusă în fața unei provocări importante, aceea de a identifica modele organizatorice, resurse, care să diminueze acest timp de așteptare și să asigure un acces facil la servicii. Ideea este de a apropia serviciile de clienți, de a elimina timpul de deplasare și așteptare. În România, încă din 2001 a fost adoptată Strategia de informatizare a administrației publice, care are ca finalitate sporirea calității serviciilor publice. De asemenea, a fost adoptată Legea nr. 161/2003 privind unele măsuri pentru asigurarea transparenței în exercitarea demnităților publice, a funcțiilor publice și în mediul de afaceri, prevenirea și sancționarea corupției, lege care în Titlul II reglementează transparența în administrarea informațiilor și serviciilor publice prin mijloace electronice. Aplicarea strategiei și a legii amintite presupune câteva etape distincte ce urmăresc în primul rând pregătirea funcționarilor publici în a utiliza noile tehnologii. Cele două documente semnalate au avut efecte concrete, printre care amintim: crearea rețelei de centre ECDL; obținerea licenței ECDL de către un număr important de funcționari publici; crearea cadrului legislativ și organizatoric privind plata electronică a impozitelor și taxelor locale; dezvoltarea sistemului de achiziții publice în format electronic; realizarea diferitelor programe pentru activitatea serviciilor asistență socială, autoritate tutelară, gestiune urbană; elaborarea site-urilor proprii pentru o serie de instituții publice; dezvoltarea sistemelor infochiosc; crearea site-ului [www.e-guvernare](http://www.e-guvernare.ro), „un site care-și propune să revoluționeze modul în care fiecare dintre dumneavoastră interacționează cu administrația publică în România”.

Acest din urmă site își propune să fie un portal al administrației publice, un mod facil de a accesa diferite servicii publice. O asemenea abordare modifică relația cetățean-stat prin înlocuirea deplasării repetate la diferite ghișee, cu depunerea unei cereri on-line, prin conectarea la Internet (*don't stand in line, get on-line*)¹.

Deși există acești pași concreți de dezvoltare a guvernării electronice, în multe situații tot ghișeul și cozile interminabile rămân singura soluție pentru a accesa un serviciu public. Foarte mulți funcționari încă nu cunosc sistemul de e-guvernare, tehnica de care dispun este destul de învechită, iar priceperea de a o utiliza lasă de dorit. Astfel, beneficiile enunțate privind crearea posibilității de a obține informații 7 zile din 7, 24 de ore pe zi, prin intermediul Internetului, evitând deplasarea la ghi-

¹ Dragoș Dincă (2005), „Serviciile on-line, o încercare de fațadă”, *Cadran Politic*, nr. 29, pp. 23-25.

șee, posibilitatea completării asistate a formularelor necesare într-un mod rapid și mai eficient, economisirea timpului cetățenilor sunt doar deziderate, fapte mult-lăudate la momentul apariției lor și fără nicio finalitate.

De ce? Pentru că cele mai multe măsuri adoptate au fost unele ale nivelului central, prea puțin înțelese de către instituțiile ce ar fi trebuit să fie beneficiarele sistemelor on-line. De exemplu, cei care au creat sisteme de plată on-line a impozitelor și taxelor au făcut acest lucru în primul rând pentru a respecta o obligație stabilită printr-un act normativ și mai puțin din convingerea că, în acest fel, se facilitează accesul la un serviciu și se evită cozile și ghișeele. Orice element de noutate tehnologică este primit cu ostilitate de cei care trebuie să-l utilizeze, rezistența la schimbare din instituțiile publice fiind însemnată.

Un al doilea răspuns vine din zona responsabilităților din fiecare instituție publică. Este greu de presupus că managerul este la curent cu toate noutățile tehnologice ce ar putea fi utilizate în instituția pe care o conduce, doar dacă nu are o plecare specială spre acest subiect. Consilierii, în cea mai mare parte se ocupă de problemele curente. În rândul angajaților din compartimentele IT, acolo unde există, se numără prea puțini specialiști datorită nivelului de salarizare, incoparabil mai redus decât în sectorul privat. În general, oamenii din aceste compartimente se ocupă cu gestionarea curentă a sistemului informatic, fiind mai degrabă reprezentanți ai servis-ului pentru computere, decât susținători ai serviciului public.

Concluzia: Privind astfel, constatăm că nu există o zonă de responsabilitate și preocupare constantă pentru zona e-guvernării, deci, momentan doar măsurile centrale pot promova acest sistem, fără a avea, așa cum am arătat și efectele dorite, datorită înțelegerii limitate a beneficiilor. Pe de altă parte, nici mediul de afaceri sau societatea civilă nu exercită în acest moment o presiune suficient de mare pentru schimbare.

Soluția: În acest an se derulează ultimul program de formare pentru managerii publici¹, prin programul Phare 2006. La finalul acestui program, în 2010, vor fi probabil, peste 400 de manageri publici, generaliști, în administrația românească, suficient din punctul meu de vedere, ținând cont de obiectivele programului Young Professional Schemes. În plus, obligațiile asumate față de Uniunea Europeană cu privire la acest program, conduc la necesitatea continuării lui pentru încă patru serii de cursanți.

Astfel, având în vedere aceste constatări, nevoia de e-guvernare, saturarea de manageri publici generaliști și necesitatea continuării programului Young Professional Schemes, se poate gândi un program de formare specializată, „**Managerul public - consilier de e-guvernare**”. Programul poate fi derulat în condiții asemănătoare celui din prezent: competiție națională de admitere, stagiul de pregătire de șase luni în cadrul Institutului Național de Administrație, considerată vechime în funcția publică, cu existența unei burse, stagiul de pregătire într-o instituție publică din Uniunea Europeană și, la final, plasarea într-o instituție publică, dar din postura de consilier de e-guvernare. Evident, pregătirea din România și din străinătate trebuie axată pe componenta de guvernare electronică.

1 Managerii publici reprezintă o categorie aparte de funcționari publici, poziționați între înalții funcționari publici și funcționarii publici de conducere. Managerii publici conduc, coordonează sau asistă coordonarea unor activități. Aceste activități, prin natura lor, necesită o perspectivă mai cuprinzătoare a problemelor, a relațiilor dintre acestea și un nivel ridicat de expertiză, distinct față de competențele celorlalte categorii de funcționari publici.

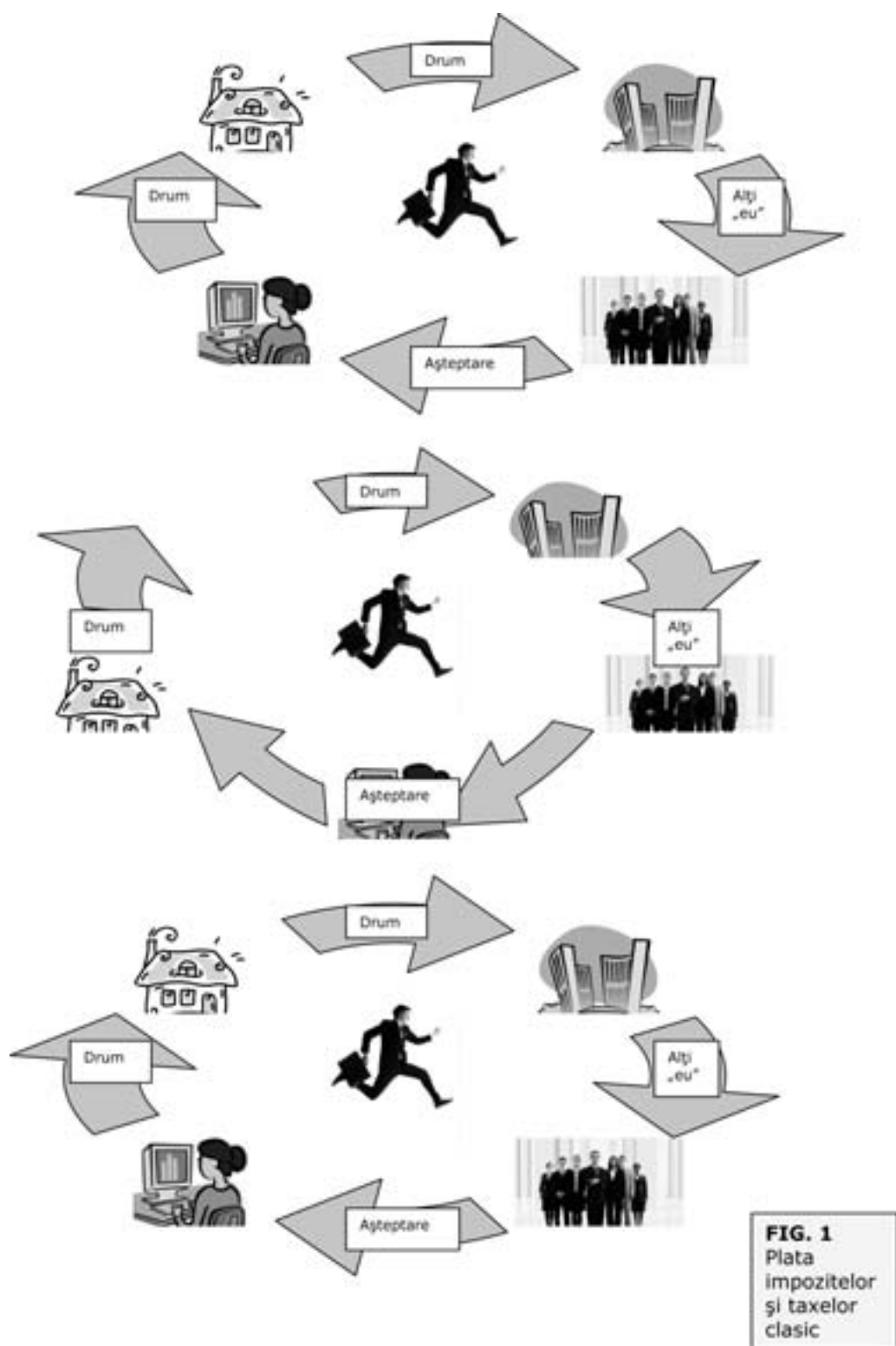
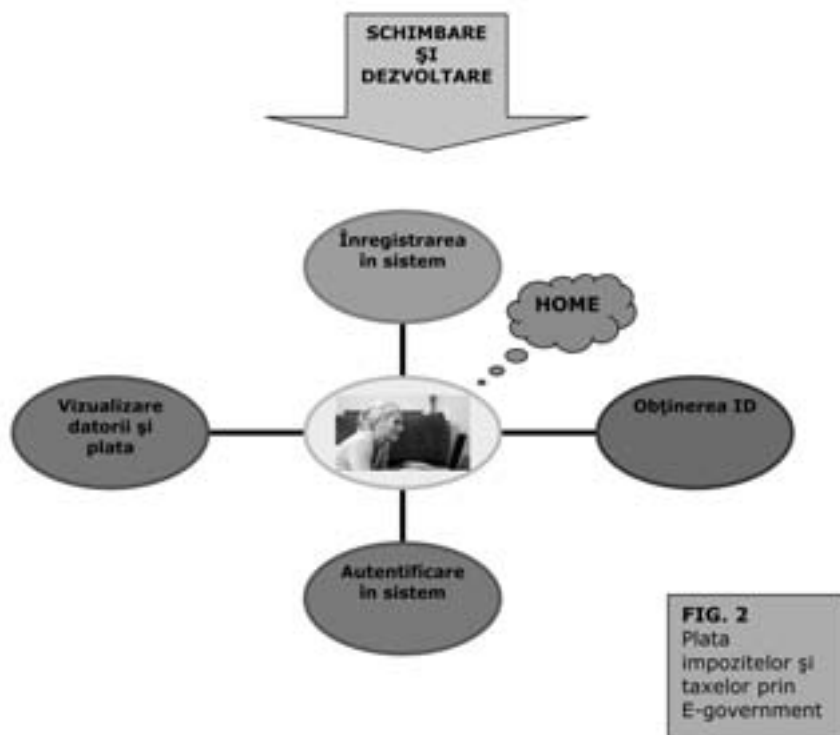

FIG. 1
Plata
impozitelor
și taxelor
clasic

Pentru a fi și mai convingător, mai jos voi prezenta un mini-studiu privind importanța e-government în viața noastră în ceea ce privește plata impozitelor și taxelor. Sunt prezentate grafic două figuri: FIG. 1 – cazul clasic de plată prin deplasarea la organul fiscal și așteptarea la coadă împreună cu alți semenii care doresc să-și achite datoriile la bugetul de stat și FIG. 2 – cazul plății prin e-government, sistem mult mai facil și care prezintă o serie de avantaje (plata poate să fie făcută de oriunde există un calculator cu conexiune la internet, se face doar prin simplul click de mouse, iar timpul câștigat este semnificativ; în plus merită să amintesc și de faptul că ești scutit de interacțiunea cu funcționarul de la ghișeu care nu de fiecare dată este amabil și politicos).

În loc de concluzie a mini-studiului.....

Consider că e-government semnifică pentru viața fiecăruia dintre noi o schimbare, în bine. Cu toții dorim să evoluăm (spiritual, profesional etc.). În spatele acestei evoluții se află dezvoltarea. Cred că schimbarea și dezvoltarea reprezintă un liant, o punte de trecere de la „guvernarea clasică” la e-government. Necesitățile unei comunicări eficiente și ieftine cu instituțiile statului sunt vitale. E-government este o cheie importantă în continuarea cu succes a procesului de reformă și modernizare a administrației publice întrucât ajută la realizarea dezideratului existenței unei administrații care oferă servicii calitative și cantitative optime, în mod eficient, eficace și mai puțin costisitoare.

Criza din 1929 - 1933 și criza actuală

■ DUMITRU ȘANDRU

The economic crisis presently affecting the global economy is not the first of the kind. 80 years ago the world wide economy was in a very similar way shocked by the Big Crash, which origins could have been easily traced in the United States of America. By and large, back then, the crisis affected also the Romanian economy. Actually, if we were to make a comparison, some similarities can be noticed: both events originate in the USA, they prevailed over the whole world, and come after a period of visible economical growth. Romania from between the two World Wars went back into a state of economical autarchy characteristic actually for The Middle Ages. Concerning the crisis nowadays, the weight it will carry on Romania's economical situation and on Romanian society can scarcely be properly evaluated. In the end, for avoiding the struggle Romania had to endure in the 30's, both the authorities and mass-media have to assure a proper information respective to the current situation.

Keywords:

economic crisis, the inter-war period, rural population, autarchies, privatization

• Cunoscută în istoriografie sub numele de *vinerea neagră*, ziua de 24 octombrie 1929, în care s-a produs crahul bancar la bursa financiară din New York, a marcat începutul marii crize economice care va dura peste patru ani și care va cuprinde aproape întreaga economie mondială. În statele din răsăritul Europei, unde majoritatea populației se îndelelnicea cu agricultura, scăderea prețurilor produselor agricole într-o proporție mult mai accentuată decât reducerea prețurilor produselor industriale, a avut ca rezultat natural în principal scăderea drastică a nivelului de trai al țăranilor¹.

• C.A.Macartney și A.W.Palmer, istorici britanici specializați în studiul societăților din statele estului Europei, explică în mod sintetic evoluția crizei economice de aici. Cel mai puțin au avut de suferit de pe urma foarfecii prețurilor, comparativ cu anii anteriori, - scriau ei - muncitorii de pe moșii plătiți în recoltă, care nu aveau, de altfel, ce pierde, întrucât, nerealizând produse agricole excedentare pentru piață, erau interesați de proporția recoltei primite, nu de prețul ei. După aceea au venit țăranii din satele izolate de căile de acces, care nu cunoscuseră niciodată o echitate economică, acoperind cea mai mare parte a nevoilor lor din producția proprie sau prin schimbul local. În perioada

1 Willbert E. Moore(1945), *Economic Demography of Eastern and Southern Europe*, League of Nations, Geneve, p. 96.

de recesiune ei au intensificat, pur și simplu, procesul de cultură a pământului, lipsindu-se de puținele produse pe care le plăteau cu bani lichizi; când gazul lampant atingea un preț care depășea posibilitățile lor de achiziție, ei mergeau la culcare pe întineric. Cu timpul, tot mai multe zone au intrat în această economie premonetară, până când o mare parte a țăranilor din întreaga regiune au introdus gospodăria închisă și tot mai multe grupuri sociale ale populației rurale au devenit dependente de acest sistem: bărbierul satului, hangiul, învățătorii, cărora salariile le-au fost reduse ori nu le-au mai fost plătite luni în șir. În anumite regiuni, nici măcar sarea sau chibriturile nu mai puteau fi procurate. Moșierii înșiși au revenit pe scară largă la economia închisă, consumând propria pâine, carne și vin, plătind muncile agricole în natură și deplasându-se cu greu de la conac¹.

Dar, cu toate că depresiunea economică din 1929-1933 a lovit extrem de puternic agricultura, datorită particularităților economice ale exploatărilor agricole rurale din aceste state, țăranii au fost capabili să își asigure cel puțin hrana zilnică din propriile gospodării. Însă, dacă populația rurală a putut să se ajute singură prin mijloace drastice de a înceta de a mai fi consumatori ai pieții, prin același proces ea a tras în jos, în mocirlă, restul locuitorilor. Situația internațională a făcut ca industria să devină în totalitatea ei dependentă de piața locală. Or, acum, cu o proporție de 80 % din totalul locuitorilor încetând a mai fi consumatori ai pieții, producția industrială a scăzut rapid, iar șomajul urban a sporit în mod alarmant. Fenomenul a condus la întoarcerea la sate a multora dintre muncitorii industriali, care își pierduseră locurile de muncă din fabrici, în special a acelor cu rude în mediul rural ori a persoanelor angajate cu puțin timp înainte în diferite întreprinderi urbane.

Reducerea puterii de cumpărare, cauzată de criza economică mondială, a sporit și alte poveri. În anii anteriori, de comparativă prosperitate, când prețurile obținute de agricultori pe produsele agricole fuseseră încurajatoare, mulți țărani mai înstăriți s-au îndepărtat de sistemul tradițional de agricultură făcut pentru subsistență. Ei au împrumutat bani de la bănci ori de la persoane particulare cu care și-au sporit suprafețele de pământ pe care le-au ameliorat, au cumpărat mașini agricole, animale de rasă, semințe selecționate sau au plătit forța de muncă închiriată. Cei mai săraci dintre săteni au împrumutat, de asemenea, bani dar pentru a cumpăra alimente în perioadele critice ale anului, în lunile de dinaintea recoltării, când rezervele lor din recolta precedentă erau epuizate, pentru care au plătit, de regulă, dobânzi uzuare, de până la 50% sau chiar mai mari. Odată cu scăderea prețurilor produselor agricole toți acești țărani datornici au devenit insolabili.

Creditorilor le stătea la dispoziție soluția legală a scoaterii la vânzare silită a bunurilor persoanelor rău platnice. Însă diminuarea prețului pământului a fost atunci atât de mare încât, în foarte multe cazuri nu mai acoperea valoarea creanței restante. În plus, deposedarea debitorilor de averea avută în proprietate devenea o operație extrem de riscantă, atâta vreme cât numărul celor datornici dintr-o anumită localitate era destul de mare. Împotrivirile acestora din urmă față de încercările creditorilor de a le prelua bunurile devenise o acțiune extrem de riscantă pentru executorii trimiși la sate. Cum neliniștea socială se extindea continuu, guvernării s-au văzut nevoiți să intervină pe căi legale pentru a stopa executările silite. Apoi, s-a încercat prin patru legi de conversiune reducerea datoriilor agricole și urbane. Ultima, cea din 7 aprilie 1934, care a devenit operantă, a redus datoriile agricole și urbane la un quantum de 50% și la plata lor eșalonată în decurs de 17 ani, cu o dobândă de numai 1% pe an².

Măsura conversiunii datoriilor a salvat pe agricultori și pe ceilalți debitori de la faliment, dar, pe de altă parte, în pofida faptului că statul a acoprit, prin Banca

¹ C.A.Macartney and A.W.Palmer(1962), *Independent Eastern Europe. A History*, p. 283.

² D. Șandru(1975), *Creditul agricol în România, 1918 - 1944*, București, p. 86.

Națională a României, o bună parte a pagubelor suferite pe această cale de către instituțiile de credit, multe dintre acestea nu s-au mai putut reface, dispărând în anii următori de pe piața financiară. Astfel, dacă la bilanțul din 31 decembrie 1930 fuseseră înregistrate 1 122 bănci comerciale, cu un capital social de 16 980 milioane de lei, la 31 decembrie 1941 numărul lor scăzuse la 272, iar capitalul social la 7 500 milioane de lei¹. Nu numai că prin aplicarea legii de conversiune din 7 aprilie 1934 organizația bancară a României a primit o lovitură violentă, dar, în același timp, ea a exclus total populația de la credite. Mitiță Constantinescu scria în acest sens, în anul 1943, că, după conversiune, milioane de țărani și de muncitori nu mai găseau nicăieri credite pentru rezolvarea celor mai elementare probleme ale lor².

Concomitent, guvernele din perioada crizei au mai pus în aplicare sau au inițiat un set de măsuri pentru atenuarea ei. S-a inițiat și practicat un sistem de subvenționare a prețului de achiziție a grâului până la aducerea lui la paritatea celui mondial, măsură introdusă, de altfel, de toate țările europene și chiar de către Statele Unite ale Americii. O politică similară s-a încercat și pentru susținerea prețului porumbului. Un acord a fost încheiat de cabinetul Iorga-Argetoianu cu guvernul Argentinei, țara cea mai mare exportatoare de porumb din lume, prin care partenerii se angajau să sisteze exportul dacă prețul de achiziție a porumbului scădea sub plafonul de cinci pesos pe chintal pentru exportul argentinian și sub 32 franci francezi pentru porumbul exportat de România, dar înțelegerea nu a funcționat, iar pierderile celor două țări care cultivau și pentru export această cereală au fost extrem de mari. Țările agrare din estul continentului, care își asigurau o parte din veniturile bugetare din exportul produselor agricole, și-au coordonat eforturile încercând să impună, prin Societatea Națiunilor, statelor industrializate obligația de a absorbi surplusurile lor de cereale, însă ele s-au lovit de refuzul ferm al reprezentanților puterilor apusene, care le-au recomandat să caute alte mijloace de salvare. Neputând să își procure mijloace financiare de pe urma exportului, ministrul de finanțe din guvernul condus de Nicolae Iorga, Constantin Argetoianu, a întreprins un tur-nou în câteva capitale din Occident, cu scopul de a negocia un împrumut de pe piața bancară apuseană, dar tratativele au eșuat.

Pentru a atenua șomajul, în anul 1930, guvernul român a reușit să încheie un acord cu cel de la Paris, în temeiul căruia Franța se angaja să primească la muncă pentru exploatare de păduri, pe o perioadă nedeterminată de timp, mai multe mii de cetățeni români. Acordul a funcționat și în perioada de după criza economică, însă anul de vârf a fost 1931, când Franța a acceptat 14 704 persoane³, astfel că măsura nu a putut diminua decât într-o măsură ne semnificativă rata șomajului din România acelei perioade.

Situația bugetară a României în anul 1929, a fost dificilă datorită neîncasării impozitelor de la populație și de la agenții economici. Veniturile bugetare au scăzut fapt ce s-a repercutat în neplata salariilor bugetarilor. Acest fapt a determinat, la începutul anului 1933, violente mișcări greviste, în special în rândurile feroviarilor. Veniturile bugetare ale statului au fost an de an în continuă scădere prin reducerea bazei de impozitare. Sumele obținute din exportul produselor agricole și a petrolului manifestau o tendință similară. Guvernele din perioada crizei economice, pentru a face față cheltuielilor de primă urgență, au recurs la reducerea salariilor angajaților statului, prin trei *curbe de sacrificiu*.

Marea criză economică din 1929-1933 a avut drept urmare o modificare profundă în politica economică a tuturor statelor din Europa. Guvernele țărilor industrializate din Occident au inițiat o politică fermă de încurajare a agriculturii, timp în

1 C.Kirițescu, *Politica de credit, în Enciclopedia României*, vol. IV, p. 548.

2 Mitiță Constantinescu(1943), *Politică economică aplicată*, vol.2, București, p. 251.

3 Robert Lee Wolff(1967), *The Balkans in Our Time*, New York, p. 179.

care statele agrare din răsăritul Europei au forțat propriul proces de industrializare. Pretutindeni, liberalismul economic a fost înlocuit cu autarhismul, iar această politică a favorizat dezvoltarea economică a tuturor țărilor, inclusiv a României, care avea să atingă, de altfel, în anul 1938 cel mai înalt nivel al evoluției sale economice din întreaga perioadă interbelică. Deși produsele realizate de industria autohtonă nu erau întotdeauna de o prea bună calitate, fiind, în același timp, și scumpe, pe această cale s-au făcut, totuși, economii însemnate de valută forte, ca urmare a diminuării cantității de produse provenite din import.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial, în care a fost implicată, din iunie 1941, și România, iar, la sfârșitul lui, impunerea dominației sovietice asupra țărilor din răsăritul Europei, a dat naștere unui sistem economic anchiлоzat, denumit de unii socialist, de alții comunist, care a dăinuit aproape o jumătate de secol și care, odată înlăturat, la cumpăna dintre deceniile opt și nouă ale veacului trecut, a făcut necesară readucerea politicii economice la regimul de dinaintea marelui conflict armat. În România, trecerea la economia de piață poate fi asemuită cu ceea ce specialiștii în domeniu o numesc *etapa capitalismului sălbatic*. Ea a dus la înstrăinarea, adeseori pe prețuri derizorii, a celor mai multe întreprinderi din patrimoniul statului, la falimentarea altora și, ca un efect nemijlocit, la nașterea unei caste de îmbogățiți care au știut să profite de pe urma unor astfel de tranzacții și care au devenit astăzi elemente dominante nu numai în viața economică, ci și în cea politică a țării.

După o perioadă de regres neîntrerupt, în ultimii ani economia a înregistrat un început de redresare, care, de data aceasta, este stânjenit de apariția recente crize economice. Acest progres nu este atins însă în toate sectoarele. Viteza comercială medie pe căile ferate, de exemplu, poate fi comparată cu cea din secolul al 19-lea, iar pe multe magistrale și linii secundare în fiecare an ea este în scădere. S-au modernizat în decursul mai multor ani câteva zeci de kilometri de cale ferată, comunicându-se apoi că pe tronsonul respectiv se va circula cu o viteză de 160 km pe oră, dar administrația căilor ferate posedă locomotive a căror viteză maximă nu depășește 120 km. Șoselele sunt, de asemenea, în stare de ruină, în pofida faptului că pe unele dintre ele le-am transferat din categoria drumurilor naționale în cea a drumurilor europene.

Pentru a satisface unele standarde ale Uniunii Europene guvernării au trecut în categoria municipiilor mai multe orașe mici și târguri, dintre care unele au un pronunțat caracter rural. Apoi, comune cu populație mai numeroasă au devenit peste noapte orașe, deși aproape niciuna dintre ele nu posedă instalații de aducțiune a apei potabile și nici măcar canalizare. Această conversie total artificială nu urmărește altceva decât să demonstreze Consiliului Uniunii Europene prin cifre că în România s-ar fi produs un proces relativ rapid de urbanizare în dauna scăderii ponderii populației rurale. Asemenea prefaceri pur birocratice nu au însă nici un efect benefic asupra locuitorilor și nici asupra economiei naționale.

Criza economică, ale cărei prime simptome s-au manifestat în toamna anului 2008, se află abia într-o fază incipientă, conform părerilor specialiștilor, și, din această cauză, este dificil de făcut o comparație cu cea din veacul trecut. Deși oamenii politici și analiștii economici încearcă să informeze populația țării asupra conținutului și caracteristicilor ei, este greu de presupus că aceștia apreciază în mod corect maniera în care va evolua criza și durata ei. Impactul asupra economiei românești poate fi însă intuit atunci când aruncăm o privire sumară asupra modului în care a fost realizată în România privatizarea postdecembristă. Pe o asemenea cale, cea mai mare parte din avuția națională a fost vândută unor firme cu capital străin, astfel că statul român nu mai dispune de pârghiile necesare pentru a o putea controla.

În anii marii crize economice din 1929-1933 firmele cu capital străin din țara noastră și-au protejat întreprinderile din statele lor, în dauna celor din România. La acea dată capitalul străin, îngrădit în activitatea lui de politica „prin noi înșine”,

inițiată de finanțistul Vintilă Brătianu, nu deținea o pondere atât de mare în economia națională ca în zilele noastre, iar dovada politiciii neprotecționiste a național-liberalilor de astăzi este ilustrată de faptul că acum unele dintre firmele cu capital străin și-au mutat deja sediile în alte țări, acolo unde au apreciat că ar putea obține o profitabilitate mai ridicată.

Atât cabinetul condus de Călin Popescu Tăriceanu, cât și actualul guvern condus de Emil Boc au lansat programe sau crâmpoie de măsuri, intitulate în mod pompos *anticriză*, în care unele dintre acestea par a fi clădite, de fapt, pe un nisip mișcător. Construcția sau refacerea unui număr de peste 800 de locașuri de cult propusă de diferiți parlamentari și aprobată de corpurile legiuitoare, cu fonduri provenite din bugetul statului, reprezintă o anomalie atâta vreme cât autoritățile centrale declară că nu posedă mijloace financiare pentru majorarea salariilor și a pensiilor nici măcar cu un procent echivalent cu cel al inflației. Bisericele și mănăstirile nu s-au construit niciodată în România cu bani din bugetul statului, ci cu contribuția unor ctitori ori a enoriașilor,.

S-ar părea că parlamentarii noștri de astăzi manifestă un apetit special pentru cele sfinte spre a-și capta pe această cale bunăvoința Celui de Sus. Un istoric britanic, George Clenton Logio, care a cunoscut în profunzime societatea românească, menționa, în 1932, că într-o perioadă în care în țară salariile funcționarilor publici nu erau plătite, un grup de câteva zeci de parlamentari s-au deplasat, firește că pe banii statului, la Atena, pentru a participa acolo la slujba de înviere. Curios, la discuția asupra bugetului pe acest an nu am auzit vreun deputat sau senator să solicite fonduri pentru consolidarea spitalului Sfântul Spiridon, din Iași, cel mai mare și mai vechi așezământ de sănătate din fosta capitală a Moldovei, care are 260 de ani și ale cărui câteva secții sunt închise și pe cale de a se prăbuși.

Prevederea potrivit căreia se alocă din buget o anumită sumă globală, drept „prime de vacanțe” pentru mai bine de un milion de angajați ai statului, socotită la 2 000 de lei pe salariat, pentru a sprijini turismul autohton, nu este de natură de a da vreo lovitură crizei economice, ci dimpotrivă. La ora actuală, cele mai multe hoteluri nu mai sunt deținute de către stat, ci de către unele lanțuri hoteliere internaționale ori de către persoane particulare din România. Administratorii lor au stabilit niște prețuri de cazare care nu sunt accesibile decât celor cu venituri foarte mari. Dacă ei le diminuează prețurile, își reduc profiturile, fără a intra, totuși, în faliment. Noi ne mai punem o altă întrebare: cum se va face selecția celor ce vor beneficia de aceste „prime”, căci ele nu vor ajunge decât pentru aproximativ un sfert din totalul bugetarilor. Soluția ne duce cu gândul la numeroasele sporuri de care beneficiază la ora actuală anumite categorii de bugetari. Să ne amintim că la sfârșitul anului trecut salariații din administrația publică solicitau majorarea salariilor lor cu 50%. Când guvernul a anunțat că va diminua numărul lor, aceștia au renunțat la majorarea salariilor, dar au pretins să nu le fie atacate sporurile. Această reacție ne aduce aminte un caz similar din veacul trecut.

În perioada marii crize, când guvernele au anunțat că vor concedia un mare număr de persoane care lucrau în economia forestieră, aceștia au ripostat: „Luați-ne salariul, dar lăsați-ne pădurea !”.

Referindu-ne la calculele făcute de persoanele din instituțiile administrației centrale, trebuie spus că ele sunt total lipsite de acuratețe, ele fiind destinate a convinge doar pe naivii care dau crezare deplină comunicatelor și declarațiilor făcute de către autoritățile statului. Soluțiile împotriva crizei oferite pe temeiul unor asemenea calcule nu au șanse reale de a fi și eficiente. Am aflat de la liderii fostului guvern, de exemplu, că în ultimii patru ani pensiile și salariile s-ar fi dublat. Îi credem, căci, probabil, unele dintre ele au sporit chiar de câteva ori, dar de asemenea majorări a beneficiat doar o infimă parte din cele două categorii. Ceea ce este mai trist rămâne faptul că aceste afirmații sunt preluate în mod necritic și repetate de presa

scrisă și de posturile de televiziune, timp în care cei mai mulți dintre salariați și pensionari constată, pe baza propriilor calcule, că lucrurile nu stau așa.

În privința inflației, observăm, de asemenea, derapaje stridente. Rata inflației nu trebuie calculată de Banca Națională a României, ci de către Comisia Națională de Statistică, la care sunt centralizate toate datele provenite din teritoriu. În plus, cetățeanul nu știe niciodată cum s-a făcut calculul și care sunt elementele lui componente. El află, de pildă, că într-o lună în care s-au scumpit, de exemplu, prețurile la gaz metan și la curent electric cu procente relativ ridicate inflația nu a atins nici măcar 1 %, guvernatorul Băncii Naționale a României explicând cândva o asemenea creștere minoră doar prin scăderea prețului de vânzare a cartofilor.

În perioada interbelică, Institutul Național de Statistică publica lunar în ziarul „Argus” rata inflației, care era calculată pe baza prețurilor a 72 de articole de largă utilitate pentru consumatori. Fără îndoială că și aceste statistici conțineau o anumită marjă de eroare determinată nu numai de maniera de centralizare a datelor recoltate din teritoriu, ci și din modul în care cei obligați să le transmită își făceau datoria, căci unii dintre istoricii străini aveau să scrie că în România statisticile nu au fost luate niciodată în serios de către cei care trebuiau să le întocmească¹, dar, oricum, cu siguranță că ele erau mai apropiate de realitate decât cele ce ne sunt oferite astăzi.

Cum se va manifesta în viitor această criză și care va fi durata ei sunt chestiuni asupra cărora este dificil de dat un răspuns corect, deși, dacă vom urmări emisiunile de la televiziune vom afla răspunsuri dintre cele mai divergente, care nu reprezintă altceva decât rodul imaginației minților unor analiști politici improvizați. În fond, nimeni nu a fost sancționat vreodată pentru declarații aberante. De remarcat aici, ca un fapt divers care poate veni în sprijinul aserțiunii noastre, că nici politologii americani, care au urmărit ani în șir evoluția societății din Uniunea Sovietică, nu au fost capabili să prezică disoluția regimului comunist din această țară.

Dacă șomajul va lua amploare, și, probabil, că așa se va întâmpla, el va greva bugetul statului și va conduce la o diminuare considerabilă a veniturilor lui și la o sporire a sarcinilor financiare pentru ajutorarea celor lăsați fără posibilități de muncă. Un mare pericol planează asupra băncilor, care nu își vor mai putea recupera creanțele de la cei intrați în șomaj și nu numai de la aceștia. Guvernatorul Băncii Naționale a României, Mugur Isărescu, ne informează periodic că sistemul bancar românesc este solid, uitând că el rămâne aproape în totalitate dependent de instituțiile financiare din străinătate. De fapt, singura societate de credit cu capital autohton a rămas Casa de Economii și Consemnațiuni, scoasă și aceasta la vânzare, dar care nu a mai fost înstrăinată deoarece la licitație ea nu a obținut suma scontată. La ora actuală, multe dintre băncile mamă se resimt de pe urma crizei, o parte dintre ele devenind insolabile, iar căderea acestora va putea determina șubrezirea, dacă nu falimentul sucursalelor lor din România, cu consecințe negative greu de imaginat asupra finanțării economiei.

Un alt efect al crizei ar putea fi acela al apariției și dezvoltării frământărilor sociale. În acest moment în țara noastră averea națională este defectuos distribuită. La un pol se află o minoritate extrem de bogată, ale cărei venituri au fost realizate în foarte multe cazuri din afaceri dubioase, iar la celălalt pol marea masă a populației cu venituri mici și mijlocii. Ca o ironie la adresa acestor din urmă categorii, în ultimii ani s-a afirmat în permanență că în România consumul a sporit în mod necontrolat, iar economiștii și oamenii politici au îndemnat populația prin discursurile lor să își tempereze cheltuielile. Calculele acestora au la bază statisticile globale în care ei nu au inclus și rata inflației, care ne-ar demonstra că românii, plătind mai mulți bani, nu au achiziționat în mod automat și cantități sporite de bunuri. Ținând

¹ David Mitrany(1968), *The Land and the Peasant in Rumania. The War and Agrarian Reform (1917 - 21)*, New York, p. XVI.

cont de o asemenea situație și de îndemnurile celor din structurile de conducere ale statului de a diminua cheltuielile pentru consum, ne creem părerea că liderii noștri politici vor ca populația României să își impună un regim sever de austeritate care să aducă economii statului pentru a tempera criza economică. Guvernului îi stă la dispoziție soluția emiterii unei ordonanțe de urgență, pentru a nu mai face apel la Parlament, căci ele au devenit la modă în România, prin care să se revigoreze programul „științific” de alimentație a populației din „epoca de aur”, program pe care bătrânii și cei de vârstă mijlocie nu l-au uitat încă.

Guvernul actual a anunțat că este posibil ca în acest an salariile să se majoreze cu 5%, în două tranșe, procent ce ar corespunde ratei prognozate de către Banca Națională a inflației. Dar cei 5 % reprezintă sporul brut la salariu, din care se scad impozitul, contribuția la asigurările sociale, care în acest an va fi majorată pentru persoanele angajate cu 1 %, și cea de șomaj, astfel că, de fapt, creșterea reală a salariului va fi de numai 2,65 %, deci sub rata anuală a inflației, care poate fi însă mai mare decât cea preconizată în mod oficial. Totuși, susținătorii guvernului nu ne-au informat niciodată cu rezultatul unui asemenea calcul elementar.

Situația ar putea lua o turnură neplăcută și prin neîncasarea impozitelor de către stat. Ministrul finanțelor din guvernul Tăriceanu, anunța, în noiembrie 2008, că în ultimele luni ale aceluiași an nu fuseseră achitate circa o treime din impozite. În anul 2008, dacă ar trebui să dăm crezare primului ministru liberal, economia țării „duduia”, dar patronii firmelor nu vroiau ori nu puteau să își onoreze obligațiile față de stat. Ne întrebăm în ce mod acționează angajații Ministerului de Finanțe pentru a recupera impozitele. La ora actuală, acest departament este îmbâcsit cu secretari de stat, numărul lor fiind similar cu acela al fostelor direcții ministeriale din perioada interbelică. S-ar părea că este mult mai facil să nu întreprinzi nici o acțiune împotriva patronilor răi platnici și să declari că nu ai bani pentru finanțarea unor nevoi urgente.

Bugetul din acest an va avea de suferit și de pe urma schimburilor internaționale ale României. Importăm fără nici o noimă până și sare din Ucraina, deși rezervele noastre ar putea aproviziona întreaga Europă vreme de câteva secole. Se importă cartofi și morcovi din Turcia și din Egipt, iar surplusul realizat de locuitorii din zonele mari cultivate nu sunt achiziționate de nici o firmă de profil. Am importat ani în șir făină de grâu din Italia, Ungaria, Țările de Jos, iar marii angroșiști au oferit producătorilor autohtoni prețuri derizorii, care i-a determinat să nu își mai vândă surplusul de grâu și să îl stocheze. Adepții liberalismului din guvernele de după 1989 au înțeles că statul nu trebuie să se implice în nici un fel în tranzacțiile private și astfel s-a ajuns la asemenea situații de-a dreptul aberante. Doctrina liberală impune anumite limite liberului schimb, limitându-i câmpul de acțiune, Marea Britanie este un exemplu tipic în promovarea unei asemenea politici economice. În condițiile dificile de la sfârșitul primului război mondial, guvernul liberal, condus de I. C. Bătianu, a interzis importul produselor considerate de lux, pe când acum, în condiții de criză, pentru introducerea lor în țară nu există nici o restricție, ci doar o penalizare prin impunerea unor taxe vamale sporite.

În schimb, am exportat cu prioritate fier vechi de la uzinele dezafectate, dar și acesta este acum pe cale de a se epuiza. Agricultură, care altădată constituia o sursă importantă a veniturilor realizate din export, nu mai poate asigura la ora actuală hrana populației țării. Practic, nu s-a făcut nimic pentru sprijinirea ei, ci dimpotrivă. Marile complexe industriale pentru creșterea porcilor și păsărilor au dispărut, astfel că astăzi aflăm de la guvernanți că românii consumă 70 % din carne de porc și procente însemnate ale altor produse alimentare provenite din import. La fel s-a întâmplat și cu serele. Cele de la Codlea, județul Brașov, care aprovizionau cu flori marile orașe ale țării, au fost aduse la o stare de paragină, iar noi ne aprovizionăm cu flori importate din Olanda și din alte țări.

În același timp, prețurile utilajelor agricole au crescut la cifre aproape astronomice, care au pus pe agricultorul cu venituri mijlocii în imposibilitate de a le procura. Dacă se socotește în cereale, în prezent, pentru achiziționarea unui tractor, agricultorul ar trebui să plătească acum de câteva ori mai multe tone de grâu decât în anii celui de-al doilea război mondial. Când au fost desființate cooperativele agricole de producție s-au luat măsuri legale pentru ca țăranii să reintre în stăpânirea pământului deținut de ei înainte de colectivizare. Procesul retrocedării a dat naștere la nenumărate abuzuri, astfel că, după aproape două decenii de la lichidarea colhozurilor, numeroase persoane se mai judecă încă pentru a-și redobândi pământul. Când au intrat în gospodăria colectivă cei mai mulți dintre săteni au contribuit cu animalele și cu utilajele agricole pe care le posedau. La ieșirea din asociație, acestea nu le-au mai fost retrocedate. Țăranii nu dispuneau nici de mijloace financiare pentru a-și putea achiziționa uneltele necesare lucrării pământului, ale căror prețuri de vânzare s-au majorat într-un ritm greu de imaginat. Ei s-au aflat, astfel, într-o situație mult mai rea decât în timpul reformelor agrare din secolele trecute, iar această stare de lucruri explică și de ce agricultura României se află astăzi într-un declin profund.

În cele aproape două decenii de după evenimentele din decembrie 1989 agricultura a fost în totalitatea ei marginalizată, iar guvernele au anunțat măsuri pentru sprijinirea ei doar atunci când anumite stări de forță majoră le impuneau. În anii în care a fost secetă, guvernul au promis că vor finanța refacerea instalațiilor de irigații distruse aproape pretutindeni de diferite persoane după 1989. A urmat un an cu ploi abundente, iar guvernul au uitat de irigații și și-au adus aminte că erau absolut necesare lucrări de ameliorațiuni funciare și un program de reîmpăduriri. Anul trecut, din inițiativă particulară, au fost reîmpădurite câteva zeci de hectare, dar, pe de altă parte, defrișarea pădurilor a continuat cu cadența din anii anteriori. Aluviunile din terenurile dezgolite au distrus case și acareturi, au înecat animale și păsări și au scos din circuitul culturii mari întinderi de pământ arabil. Statul s-a văzut nevoit să aloce din rezervele sale financiare sume importante pentru ajutorarea sînistraților, risipind astfel fonduri care, dacă s-ar fi prevenit asemenea fenomene, puteau avea destinații mai productive.

Toate aceste fenomene, precum și altele nementionate aici, asupra cărora politicienii români nu au avut, în mod practic, nici o viziune, **își vor pune amprenta și asupra evoluției crizei economice, ale cărei efecte imediate sau de durată sunt greu de stabilit cu exactitate. Neîndoielnic că analiștii economici vor da asigurări liniștitoare populației și vor încerca să minimalizeze efectele crizei. Povara crizei o va suporta însă masa populației țării, care, saturată de lungile discursuri demagogice ale politicienilor și teoreticienilor improvizați s-a obișnuit să nu le mai acorde un prea mare credit unor asemenea teoreticieni.**

Industria auto interbelică*

istoria unei crize sau debutul unei modernizări

■ MARIUS FLORIN DRAȘOVEAN

The interwar financial crisis strongly affected the auto-industry worldwide. Beside the heavy perspective generated by the statistical dates, within this article we prove that the interwar crisis is mainly a stage of modernization the auto industry.

Keywords:

auto industry, interwar crisis, modernization, creation and innovation

La 1900, automobilul era privit ca un produs extrem de semnificativ în societate, nefiind perceput doar ca o simplă mașină, ci mai degrabă considerat ca element de distincție, conferind un status ridicat și acceptabilitate socială posesorului. Pentru că, până la Primul Război Mondial automobilul nu era destinat producției de masă (exceptând producția SUA), fiind apanajul exclusiv al grupurilor elitiste, utilitatea acestuia încă nu fusese recunoscută la nivelul întregii societăți în principal datorită prețurilor prohibitive practicate de producători¹.

Această stare de fapt se modifică însă total datorită războiului. Imaginea automobilului se transformă astfel, din aceea a unei mașini destinate loisirului într-una de utilitate, războiul și consecințele sale convingând întreaga societate de relevanța motorizării transporturilor.

Acest articol este o poveste, povestea producției și consumului de automobile la nivel mondial și în România

* Redactarea acestui articol nu ar fi fost posibilă fără contribuția considerabilă a doamnei **Ana Bulai**. Pentru discuțiile purtate, adesea în contradictoriu, însă întotdeauna generatoare de comentarii utile și pertinente, pentru răbdarea și acribia cu care a revizuit textul, doresc să-mi exprim gratitudinea și admirația față de gestul domniei sale.

¹ Acestui factor i se adaugă designul automobilului, situația drumurilor, lipsa de cunoaștere a tehnicilor de conducere a automobilelor etc.

interbelică. Este povestea uneia dintre industriile care par a fi puternic afectate de criză, la noi și aiurea, o industrie care, măcar prin spectacolul social pe care îl oferă, pare a funcționa ca un barometru al stării în care economiile, naționale sau globale, reușesc să își găsească echilibrul.

Producția de automobile și criza economică

Analiza producției de automobile în perioada interbelică evidențiază două modele: cel american și cel european, ultimul diferențiindu-se de la țară la țară.

SUA este singura țară care, indiscutabil, a beneficiat de pe urma Primului Război Mondial. Standardele înalte de viață și capacitatea de a investi capital au interacționat benefic pentru a stimula viitoarele investiții în industrie, din moment ce exista pe piață o cerere capabilă să absoarbă bunurile care asigurau o productivitate ridicată. Piața americană era într-atât de extinsă încât masivele economii de scală¹ puteau fi practicate de corporații și distribuitori, mai ales în prospera industrie automobilistică².

În SUA, în materie de producție de automobile existau antecedente, Henry Ford dovedindu-se un exemplu elocvent. În 1908, Ford decide să particularizeze munca salariaților, fiecare urmând să îndeplinească o singură sarcină prin deplasarea de la mașină la mașină în incinta halei de asamblare. Astfel, până în august 1913, chiar înainte de introducerea liniei de asamblare, sarcina de lucru a unui muncitor pentru asamblarea unui Ford a fost redusă de la 514 la 2,3 minute³!

Chiar și așa, Ford sesizează repede problema deplasării muncitorului de la un stand de asamblare la altul: deplasarea, chiar și pentru un yard sau doi necesita timp, motiv pentru care adesea apăreau blocaje ca rezultat al faptului că muncitorii mai rapizi îi ajungeau din urmă pe cei mai lenți în mișcare. Pentru a preîntâmpina asemenea situații, în primăvara lui 1913, la noua uzină din Detroit, Ford a introdus linia de asamblare care a permis trecerea mașinii peste muncitorul staționar⁴. Această inovație a redus ciclul de producție pentru un muncitor, de la 2,3 minute la 1,19 minute⁵. Jurnaliștii americani Horace Arnold și Fay Faurote într-unul din numerele periodicului „Engineering Magazine” din 1915 compară numărul de componente asamblate de același număr de muncitori utilizând linii staționare și linii mobile, oferind astfel lumii o imagine a inovației purtând semnătura lui Ford⁶:

Minute de efort pentru a asambla	„Producție întârziată de breaslă” toamna 1913	Producția de masă primăvara 1914	Procentul reducerii efortului
Un Motor	594	226	62
Un Magnetogenerator	20	5	75
O Osie	150	26,5	83
Componente majore într-un vehicul complet	750	93	88

1 Economia de scală este caracterizată de scăderea costurilor de producție medii rezultate din creșterea dimensiunii producției (*The Penguin English Dictionary* (2003), Penguin Books, p. 441).

2 Paul Kennedy (1989), *The Rise and Fall of the Great Powers*, London: Fontana Press, 1989, p. 423.

3 James P. Womack, Daniel T. Jones, Daniel Ross (1990), *The Machine that Changed the World*, New York: MacMillan Publishing Company, p. 28.

4 Gândirea lui Henry Ford este influențată de principiile enunțate de sociologul francez Emile Durkheim care aduce în discuție conceptul de „diviziune a muncii sociale”, de specializare a sarcinilor, dar mai ales de gândirea economistului american Frederick Taylor, care „propune aplicarea unor metode științifice, a calcului rațional, pentru descoperirea celor mai eficiente metode de muncă” (Ștefan Stanciu, Mihaela Ionescu, Cristina Leovaridis, Dan Stănescu (2003), *Managementul resurselor umane*, București: Editura comunicare.ro, p. 21).

5 James P. Womack, Daniel T. Jones, Daniel Ross, *Op.cit.*, p. 28.

6 *Ibidem*, p. 29.

În analiza tabelului de mai sus trebuie însă ținut cont de faptul că „producția întârziată de breaslă” conținea deja elemente ale producției de masă (ex. o diviziune a timpului alocat muncii, utilizarea componentelor interșanjabile).

Această inovație i-a permis lui Ford să dubleze salariile („ziua de 5 dolari”¹) și să reducă dramatic prețurile de distribuție ale mașinilor, dovedindu-și astfel eficacitatea în competiția cu rivalii săi din SUA. Astfel, uzinele Ford, care „realizau în 1919 o producție de 950 000 automobile model „T”, au depășit – în 1922 – milionul de unități fabricate (1 173 000), pentru ca în anul următor să producă 1 817 000 bucăți”².

General Motors pentru a recupera decalajul față de Ford a lansat în vara anului 1926 o campanie de „cercetare a clienților”. Campania îi viza în principal pe deținătorii de Forduri care schimbau automobilul în medie la doi ani. Prin intermediul unor felicitări- chestionar menite să analizeze preferințele a mii de deținători de mașini, Henry Weaver a constatat că, într-adevăr, deținătorii le schimbă cu o frecvență medie de doi ani și jumătate. De asemenea, a observat că ponderea deținătorilor de Ford care și-au manifestat intenția de a cumpăra un Ford și data viitoare era în scădere. Weaver a descoperit astfel, că șapte mii de proprietari de Forduri în 1924 puteau deveni candidați pentru un GM nou în 1927³. Ulterior, General Motors a organizat și alte studii de piață, conduse de J. David Houser, care au demonstrat că atitudinea față de corporație influențează semnificativ decizia de cumpărare.

Chiar dacă în viziunea deținătorilor de mașini se considera că Ford făcuse mult mai multe pentru țară decât GM, Ford se situa în percepția publică pe un loc secundar, prin prisma sensibilității mult mai reduse manifestată față de dorințele consumatorilor⁴. GM a decis să exploateze acest avantaj marginal. Proeminentul slogan „*Un Ochi spre viitor, o Ureche spre pământ*” a accentuat faptul că GM „nu face schimbări pripite fără a consulta întâi expectanțele publicului”⁵. Dincolo însă de aceste elemente se regăsește cheia întregului construct explicată de Weaver însuși: „pentru că cererea unui sfat este o formă subtilă de flatare, chestionarul se dorea «să intre sub pielea» potențialului cumpărător”⁶, asigurându-se astfel actul de prevănzare.

Înainte de 1913, cumpărătorii de automobile din Statele Unite ale Americii obișnuiau să plătească „cash” pentru acestea. Din 1920, aproape două treimi din mașinile noi și jumătate din cele second hand erau achiziționate cu credit. Până la începutul anilor '30, acest tip de credit era aproape în întregime oferit de companii financiare de vânzări. În 1925 erau înregistrate aproximativ 1.500 de asemenea companii de credit în SUA, cele mai multe fiind firme ale unor „independenți” locali, însă cea mai mare parte a acestui tip de credit era oferit de câteva companii naționale⁷. Fără excepție, aceste companii naționale erau „legate de fabrică” – fie ca filiale ale producătorilor de automobile, fie prin contracte⁸. În 1929 toate aceste companii de credit aveau un volum de afaceri de 4 miliarde de dolari. Mai mult de o treime din acest volum era manevrat de cele trei mari principale companii de

1 *Ibidem*, p. 42.

2 Chiriac Vasiliu (1994), *Automobilul în România. Istorie și tehnică*, București: Editura „FLUX”, p. 43.

3 Roland Marchand (1998), „Customer Research as Public Relations: General Motors in the 1930s”, în *Getting and Spending*, Susan Strasser, Charles McGovern, Matthias Judt (coord.), Washington, D.C: Cambridge University Press, pp. 85-86.

4 *Ibidem*, p. 89.

5 *Ibidem*, p. 96.

6 *Ibidem*, p. 103.

7 Martha L. Olney (1989), *Credit as a Production-Smoothing Device: The Case of Automobiles, 1913-1938*, în „The Journal of Economic History”, vol. 49, nr. 2, p. 377, <http://www.jstor.org/stable/2124070>, accesat 31.01.2009.

8 Martha L. Olney (1989), *Art.cit.*, p.378, <http://www.jstor.org/stable/2124070>, accesat 31.01.2009.

credit: Commercial Investment Trust Incorporated, General Motors Acceptance Corporation și Commercial Credit Company¹.

Succesul înregistrat prin sistemul de creditare a încurajat producătorii la extinderea acestuia și la nivelul exportului, fiind de un real folos în preluarea producției în exces. Volumul mare de vânzări² înregistrat în afara granițelor SUA pentru intervalul 1925-1929 a fost posibil tocmai datorită sistemului de creditare.

Criza economică mondială a afectat puternic industria americană de automobile tocmai la nivelul factorilor care produseseză dezvoltarea fără precedent a acesteia, respectiv prin saturarea pieței interne și prin blocarea piețelor externe și a sistemului de creditare. Producția a scăzut de la 4,5 milioane de unități în 1929, la 1,1 milioane în 1933³. Cu toate acestea, corporațiile au fost capabile să obțină profit, chiar dacă acesta s-a diminuat considerabil: de exemplu, GM de la un profit de 248 milioane dolari înregistrat în 1929 a ajuns în 1932 doar la 165.000 dolari⁴!

În Europa, primul război mondial a afectat puternic producția de automobile prin faptul că unele uzine au trecut la producerea de autovehicule speciale pentru armată, iar cea mai mare parte și-a reprofilat activitatea spre producția de armament și muniții (piese de artilerie, obuze, motoare de avioane etc.). Analiza statisticilor oferite de B.R.Mitchell⁵ relevă faptul că factorilor menționați anterior li se adaugă alții, direct dependenți de condițiile existente în fiecare țară în parte.

Table 1: Producția anuală de mașini în țările europene în intervalul 1920-1939

An	Franța	Germania	Italia	Rusia	UK
1920	40 000	-	-	-	-
1921	41 000	-	-	-	-
1922	49 000	-	-	-	-
1923	72 000	-	-	-	71 000
1924	97 000	-	-	-	117 000
1925	121 000	39 000	46 000	-	132 000
1926	159 000	32 000	61 000	-	154 000
1927	145 000	85 000	51 000	-	165 000
1928	187 000	102 000/108 000	54 000	100	165 000
1929	212 000	96 000	52 000	200	182 000
1930	194 000	77 000	42 000	200	170 000
1931	167 000	63 000	26 000	-	159 000

1 Ferdinand Meyer Labastille (1932), *Methods of Extending Credit Facilities for the Export of Automobiles*, în „The American Economic Review”, vol. 22, nr. 2, p. 212, <http://www.jstor.org/stable/1805290>, accesat 31.01.2009.

2 În 1928, cifra de afaceri pentru autovehiculele exportate înregistrase un plus de 500.000.000 dolari. Până în primul trimestru al anului 1930, automobilele, camioanele și accesoriile dețineau primul loc în rândul produselor exportate de SUA. În 1930, producătorii de automobile au înțeles că s-a atins nivelul cererii în SUA fiind evident faptul că numărul mare de uzine producătoare de automobile funcționând la capacitate erau obligate să se axeze pe piețele externe. Este semnificativă declarația optimistă a lui Henry Ford din martie 1930 potrivit căreia producția de automobile era de abia la început. În aceste condiții, Departamentul pentru Comerț Intern și Extern al SUA, prin intermediul filialelor externe, a venit în sprijinul producătorilor încurajându-i pe aceștia să-și extindă afacerile și în afara granițelor. Odată inițiat acest demers, exportul a înregistrat o creștere spectaculoasă, iar într-un interval de șase ani, acesta a crescut de la 10% la 45% din cifra totală de afaceri a producătorilor - Ferdinand Meyer Labastille (1932), *Art.cit.*, pp. 208-209, <http://www.jstor.org/stable/1805290>, accesat 31.01.2009.

3 http://www.nytimes.com/2007/07/22/automobiles/collectibles/22DOOZY.html?_r=1, accesat 10.01.2009.

4 Roland Marchand (1998), *art.cit.*, p. 88.

5 B.R.Mitchell (1976), *European Historical Statistics (1750-1970)*, Hazell Watson&Viney LTD, pp. 467-468.

1932	136 000	43 000	27 000	-	171 000
1933	159 000	92 000	38 000	10 000	221 000
1934	157 000	147 000	41 000	17 000	257 000
1935	143 000	205 000	41 000	19 000	338 000
1936	180 000	244 000	36 000	4 000	354 000
1937	177 000	269 000	61 000	18 000	390 000
1938	182 000	275 000	59 000	27 000	341 000
1939	-	-	56 000	20 000	305 000

i) În acest număr sunt incluse atât vehiculele comerciale cât și cele private.

În Franța se remarcă Andre Citroen, un adept al fordismului care, datorită organizării lucrului în bandă în uzinele sale în 1922, depășește „ritmul zilnic de o sută de automobile, ceea ce reprezenta o cadență fantastică, la acea vreme”¹! Acestei măsuri i se adaugă cea a lui Poincare privind stabilizarea monetară din 1926, ambele aspecte plasând industria franceză în mijlocul unui remarcabil „boom”: în intervalul 1920-1929, producția de automobile crește de la 40 000 la 254 000 anual²!

Marea Depresiune afectează semnificativ și industria auto franceză. În 1930, Peugeot cade victimă falimentului băncii Oustric, Citroen intră în faliment în 1934, singurul supraviețuitor fiind Renault. Faptul că Renault devine producătorul numărul unu al Franței se datorează mai degrabă falimentului celor de la Citroen și mai puțin propriei performanțe³. Soluțiile adoptate de cele trei firme franceze pentru a diminua efectele crizei, ca de altfel și de celelalte firme producătoare de automobile din Europa, au tentă modernistă: focalizarea strictă pe industria auto (*Peugeot a separat producția de automobile de cea a bicicletelor și a prelucrării oțelului; Michelin, cel care a preluat Citroen, a aplicat aceeași tehnică, vânzând apoi filialele menționate; Renault a renunțat la serviciile nerentabile cedându-le unor filiale*); focalizarea strategică pe consumatorul francez (*în condițiile în care piețele internaționale fuseseră închise, producătorii au fost obligați să se axeze exclusiv pe piața franceză și să închidă filialele din afara țării*); renunțarea la „curșa producției” (*criza a produs o ruptură de abordarea fordistă bazată pe ideea că profitabilitatea depinde de o creștere sigură a producției. Peugeot și Citroen au renunțat la „curșa producției” și și-au reorganizat filialele pentru a le face profitabile la o rată de producție de 300-400 automobile pe zi față de 600 sau chiar 800 înregistrată anterior*); câștigurile productivității (*Citroen și Peugeot regândesc automatizarea producției prin utilizarea unor angrenaje cu productivitate ridicată dată de acțiune umană minimă*); reducerea numărului de personal (*Citroen renunță la 50% din personal între ianuarie 1935 și iunie 1936; Peugeot preferă să pensioneze muncitori, oferind această posibilitate celor cu peste 30 de ani de vechime în muncă; Renault se axează pe muncitori sezonieri, angajând sau concediind personal în funcție de cerințele pieței*); nevoia de inovație a modelelor scoase pe piață (*Citroen Traction, Peugeot 202 și Renault Juvaquatre erau modelele inovative în termeni de greutate și consum, ceea ce însemna că erau deopotrivă mai ieftin de produs și folosit*); cercetări de piață (*au fost folosite pentru a identifica atributele primei mașini de masă: Citroen TPV*)⁴.

După 1933, economia franceză începe să se prăbușească sigur și sistematic. Noile industrii, cum ar fi și cea automobilă, stagnează în Franța tocmai când în celelalte țări se relansau.

1 Chiriac Vasiliu (1994), *op.cit.*, p. 45.

2 Paul Kennedy (1989), *op.cit.*, p. 401.

3 Jean-Louis Loubet (2000), *Restructuring in the Auto Industry: the Precedent of the 1930s*, în „Insee Méthodes”, nr. 95-96, p. 162, <http://www.insee.fr/en/ppp/sommaire/imet95-96m.pdf>, accesat 17.01.2009.

4 Jean-Louis Loubet (2000), *Art.cit.*, p. 161-162..

În perioada imediat următoare încheierii păcii, industria producătoare de mașini din **Germania** era în cădere liberă. Posibilitatea de a utiliza vechile mașini militare a determinat o scădere a cererii pentru mașini noi. Nici producătorii nu au implementat metode mult mai eficiente de producție în timpul războiului deoarece autoritățile militare achiziționau vehicule indiferent de costul acestora, iar cumplita situație economică de după 1918 a descurajat complet introducerea unor noi modele. De abia la sfârșitul anilor '20 au fost introduse noi produse și tehnici de producție cum ar fi linia de asamblare, un simbol al noii metode de producție în masă¹.

În 1920 corespondentul german al jurnalului american „Automotive Industries”, W.F. Bradley, rezuma astfel situația transporturilor auto de după război: „În marile orașe provinciale ca Munchen sau Leipzig, se poate afirma că folosirea automobilelor este practic necunoscută... Costurile ridicate ale mașinilor, taxa de lux de 15% din prețul de achiziție, taxele și impozitele impuse de stat, lipsa și costul benzinei și al anvelopelor sunt suficiente motive pentru a restricționa consumul de automobile”².

Situația s-a schimbat radical începând cu anul 1927. În urma unei campanii care viza promovarea automobilului în spațiul german (articole în ziare, ilustrații, literatură, film, artă etc.) se constata în 1928 în „Allgemeine Automobil zeitung” că „extraordinară ură pentru automobile ce caracteriza Germania a dispărut până și în cele mai mici sate... Convingerea că este necesar să conduci a fost asumată de poporul german”³.

Nu numai cererea de automobile crescuse, dar se manifesta un „boom” și în privința modelelor produse. Bineînțeles, cererea de automobile a depășit cu mult abilitatea producătorilor de a o acoperi. Orice răspuns la întrebarea de ce acest surplus de cerere a fost dificil de satisfăcut trebuie să țină seama în primul rând de descurajările statului. În ciuda acestora, numărul de persoane per mașină a scăzut de la 510 în 1921 la 100 în 1932⁴.

Ideea de a „echipa masele cu automobile” exista și în Germania, dar nu se baza pe autoturisme ca în SUA, ci pe motociclete. Până la jumătatea anilor 20, publicul german nu era entuziasmat de ideea unui consumerism american, alimentat de automobile. În particular, ideea unei mașini care se înlăture distincția socială nu era chiar atât de atractivă. În ciuda căderii monarhiei și a creării republicii, societatea germană rămânea o societate puternic stratificată social, iar această diferențiere era reflectată în modurile de transport. Astfel, piața de automobile a fost mult timp segmentată. În fapt, producătorii germani accentuau cu mândrie caracterul elitist al automobilelor, denunțând producția de masă americană și sistemul distribuției pieselor de schimb⁵.

Situația avea să se modifice odată cu impunerea regimului nazist. Rolul crucial al unei soluții tehnologice a fost punctat în jurnalul „Die Reichsautobahn”: „Motorizarea pe scară largă este fezabilă dacă industria devine capabilă să producă automobile cu prețuri de vârf și costuri operaționale care să poată fi accesibile și grupurilor sociale sărace”⁶. Soluția avea să se concretizeze în proiectul vizând construirea „mașinii poporului” sau Volkswagen. Decizia de a derula acest proiect trebuie privită într-un context mai larg, consumatorii putând achiziționa un Volkswagen prin intermediul programului: „Dacă vrei să conduci propria mașină, trebuie să economisești 5 mărci pe săptămână”⁷.

1 Kurt Möser (1998), „World War I and the Creation of Desire for Automobiles in Germany”, în *Getting and Spending*, Susan Strasser, Charles McGovern, Matthias Judt (coord.), Washington, D.C.; Cambridge University Press, p. 208.

2 *Ibidem*, p. 196-197.

3 Apud Kurt Möser (1998), *art.cit.*, p. 197.

4 *Ibidem*, p. 197.

5 *Ibidem*, p. 212.

6 Apud Kurt Möser (1998), *Art.cit.*, p. 218.

7 Apud Kurt Möser (1998), *Art.cit.*, p. 219.

Valoarea simbolică a acestui proiect este deosebit de importantă: o producție de masă de automobile pentru comunitatea națională se îmbina perfect cu modernizarea indusă de naziști (ex. proiectul unei rețele de autostrăzi, excepții de la plata unor taxe guvernamentale), chiar dacă proiectul unei asemenea mașini se dovedea irațional în lumina unei economii constrânse de lipsa de capital și materiale. Populara mașină a reprezentat nu atât platforma pentru un eventual vehicul militar, cât mai degrabă platforma unei „națiuni de șoferi” – a viitorilor soldați care vor evita greșelile războiului precedent în cel ce va urma¹. În anii 30, proiectul a rămasese în faza de proiect, chiar dacă mai multe modele au fost propuse și discutate public. Cert este că nici unul din zecile de mii de deținători de timbre cu valoare nominală nu a primit un Volkswagen². Proiectul nu a reușit și datorită faptului că o serie de producători germani ca Opel s-au temut de o competiție neloială. De asemenea, Opel a combătut proiectul Volkswagen, argumentând că o asemenea mașină nu putea fi produsă pentru mai puțin de 100 000 de mărci germane.

Însă grija regimului pentru producția de automobile avea să ducă Germania în 1938 pe locul al III-lea după SUA și Marea Britanie. Fără a exagera, o posibilă explicație este și aceea că, în urma situației speciale în care se găsea armata germană datorită restricțiilor impuse la Versailles, Germania trebuia să se bazeze pe o producție ridicată de automobile care ar fi generat ulterior un parc auto privat capabil să asigure mobilizarea unui război considerat iminent.

Evoluția producției de automobile din **Italia** cunoaște multe urcări spectaculoase (anii 1925-26 și 1936-37), urmate de căderi pe măsură (1926-1927, 1928-1931), iar afirmația lui Chiriac Vasiliu conform căreia „evoluția de automobile din Italia s-a realizat crescând anual – în mod progresiv”³, poate fi valabilă doar dacă analizăm valorile corespunzătoare anilor extremi. Ca și în cazul regimului nazist, se observă existența unei preocupări pentru producția de automobile începând din anul 1936, atingându-se cota maximă în 1937, după care, în ciuda unei evoluții ușor descrescătoare, producția stagnează relativ la valori înalte.

În **Rusia**, o figură emblematică pentru modul în care această țară s-a manifestat ca actor pe piața automobilistică este Nikolai Osinskii. Acest aristocrat, economist ca profesie și bolșevic ca doctrină politică, a insistat pentru „automobilizarea” Rusiei Sovietice, elocvent în acest sens fiind articolul publicat în Pravda, cu titlul „Automobilul american sau căruța rusească”. Pentru a susține nevoia creării unui parc auto, Osinskii călătorește în 1928 în Statele Unite ale Americii și discută cu reprezentanții Ford Motor Company. Ca urmare a acestor discuții, în mai 1929, este semnat contractul înființării unei fabrici Ford la Nizhnii-Novgoro (ce se dorea a fi Detroitul Sovietic), unde urmau să se producă 100.000 de vehicule anual⁴. Contractul nu a fost respectat, dar la Nizhnii-Novgoro a fost construită o fabrică unde se produceau cu predilecție camioane, actorii decizionali manifestând mai degrabă interes pentru vehiculele utilitare. Raportul mediu pentru intervalul 1928-1939 între vehiculele utilitare și cele particulare a crescut de la 11 la 1 până la 33 la 1 în anul 1936! Cert e că între 1928 și 1937 întreaga industrie auto din Rusia a produs 130.000 de vehicule, ceea ce ar fi trebuit să fie producția anuală a filialei Ford din Rusia Sovietică⁵.

1 Kurt Möser (1998), *Art.cit.*, p. 220.

2 *Ibidem*, p. 220.

3 Chiriac Vasiliu (1994), *Op.cit.*, p. 49.

4 Lewis H. Siegelbaum (2005), *Soviet Car Rallies of the 1920s and 1930s and the Road to Socialism*, în „Slavic Review”, vol. 64, nr. 2, p. 247, <http://www.jstor.org/stable/3649984>, accesat 08.03.2009.

5 Kurt S. Schultz (1990), *Building the „Soviet Detroit”: The Construction of the Nizhnii-Novgorod Automobile Factory, 1927-1932*, în „Slavic Review”, vol. 49, nr. 2, p. 211, <http://www.jstor.org/stable/2499480>, accesat 19.03.2009.

Exceptând perioada crizei economice când se observă un mic regres în producția de automobile, **Marea Britanie** a avut în întreaga perioadă interbelică un traseu ascendent, fapt care o plasează pe locul al doilea în lume, după SUA. Totuși, în timpul crizei¹, „dispariția unor firme și regruparea altora, fenomen care a acționat puternic în industria de automobile”², a făcut ca, în 1931, să activeze numai 31³/58⁴ de firme, față de 88⁵/183⁶ câte existau în anul 1922.

Industria producătoare de automobile din Marea Britanie era dominată în 1929 de companiile Morris și Austin care la acel moment produceau 60% din automobilele britanice⁷. Marele avantaj al industriei de automobile, în contextul crizei, a fost introducerea producției de masă de abia la mijlocul anilor 20⁸ și necesitatea dublării numărului de automobile la nivel național. În aceste condiții, în 1932, Marea Britanie devine, în dauna Franței, cel mai mare producător de automobile european, cu o producție de 171.000 de unități anual.

Măsurilor adoptate de stat li se adaugă o formă de protecționism indusă de atașamentul cumpărătorilor pentru mărcile autohtone, motiv pentru care vânzările Ford nu ajung în anii 30 să câștige piața britanică. De abia în anul 1939, Ford ajunge în top cu 15% din vânzări, în timp ce Morris înregistra 27%, Austin 24%, Standard 13%, Rootes 11% și Vauxhall 10%⁹.

Pe lângă faptul că și-a consolidat structura în plan național, industria automobilistică britanică se face cunoscută și pe piețele externe, aspect favorizat de renunțarea la etalonul aur-liră și deprecierea cursului lirei. Pornind de la „un export de 3 800 de autoturisme în 1923, a trecut la 25 000 bucăți în 1929, la 43 000 în 1934, pentru ca să ajungă la 68 000 în anul 1938”¹⁰.

Diferența SUA-Europa în materie de producție de automobile devine extrem de vizibilă dacă analizăm numai anul 1929. În acel an producția de automobile a SUA era de peste 4,5 milioane unități, în comparație cu Franța (211 000 unități), Marii Britanii (182 000) și Germania (96 000).

Analiza intervalului 1929-1932 evidențiază o scădere a producției de automobile ca rezultat al crizei economice. În SUA producția se prăbușește cu 75,6%, în Germania cu 55,21%, în Italia cu 48,08%, în Franța cu 35,85%, iar în Marea Britanie doar cu 6,04%!

1 Contrar situației induse de criză în celelalte țări, economia Marii Britanii, în intervalul 1931-1935, s-a redresat. Meritul cel mai important îi revine ministrului de finanțe Neville Chamberlain care a adoptat o serie de măsuri pentru redresarea economiei: renunțarea la păstrarea echilibrului aur – liră; abandonarea liberului schimb, crearea de noi locuințe și dublarea numărului de mașini. Ca urmare a acestor măsuri, cursul lirei a scăzut pe piețele internaționale, prețurile au scăzut mai mult decât cele ale aurului, favorizând în primul rând exportul și formarea unei „zone a lirei”.

2 Chiriac Vasiliu (1994), *Op.cit.*, p. 47.

3 *Ibidem*, p. 47.

4 Informația este preluată din N. Baldwin (1994). *A-Z of Cars of the 1920s*. Devon: Bay View Books, http://en.wikipedia.org/wiki/British_motor_industry, accesat 10.03.2009.

5 Chiriac Vasiliu (1994), *Op.cit.*, p. 47.

6 Informația este preluată din Baldwin, N. (1994), *Op.cit.*. Decalajele relativ mari între datele oferite de Chiriac Vasiliu și N. Baldwin sunt determinate de catalogări diferite, Baldwin introducând în categoria producătorilor de automobile și pe cei de motociclete. (http://en.wikipedia.org/wiki/British_motor_industry, accesat 10.03.2009).

7 http://en.wikipedia.org/wiki/British_motor_industry, accesat 10.03.2009.

8 Spre deosebire de producția de masă fordistă, producția unui automobil britanic (Rover, Jaguar, Rolls Royce, Bentley, Lotus sau Aston Martin) presupunea o sarcină de lucru mult mai mare în condițiile în care multe subansamble erau manufacturate. De aici și reputația internațională a bunei calități a automobilelor britanice, reputație asociată cu respectul acordat națiunii de către producător.

9 http://en.wikipedia.org/wiki/British_motor_industry, accesat 10.03.2009.

10 Chiriac Vasiliu (1994), *Op.cit.*, p. 48.

Consumul de automobile în România

Până la primul război mondial parcul de autoturisme din România este unul relativ restrâns. Pe lângă mărturiile de epocă ce vin să confirme acest fapt, uzul automobilelor este atestat și de existența unor reglementări privind circulația rutieră. Elocventă în acest sens este lista de patru automobile din 12 ianuarie 1909 înaintată de Prefectura județului Romanați autorităților de la București conținând inventarul automobilelor înregistrate în județ, numele proprietarilor, fabrica producătoare și numărul de cai putere¹.

Dacă în momentul izbucnirii primului război mondial parcul abia „depășea cifra de 1.000 de exemplare, în timpul războiului, dintre aceste vehicule, mai mult de două treimi fuseseră distruse”².

Un deceniu mai târziu, „Enciclopedia României” include printre mijloacele de transport pe drumuri căruțele și automobilele. Interesant de remarcat faptul că autorii articolului din „Enciclopedie” introduc cel din urmă mijloc de transport – automobilul – comparându-l cu căruța: „alt mijloc de transport mult mai perfecționat, care asigură deplasarea mărfurilor și călătorilor pe drumuri, în condițiuni cu totul diferite, este automobilul. Acest vehicul se bucură de următoarele calități: a) viteză mare; b) capacitate de transport sporită; c) serviciu domiciliu-domiciliu; d) putere de pătrundere mare etc”³.

În România, automobilul rămâne mult timp apanajul categoriilor sociale înstărite. Cu toate acestea, parcul auto crește în perioada interbelică ca urmare a unor factori contradictorii. Această creștere este „favorizată de combustibilul petrolier relativ ieftin, dar frânată, pe de altă parte de starea proastă a șoselelor și deficitul de întreprinderi de servicii de întreținere și reparații”⁴.

După încheierea războiului, parcul auto din România a crescut considerabil. Tabelul alăturat nu furnizează informații cu privire la perioada anterioară anului 1926, dar în intervalul 1922-1926, „importul de autoturisme a cunoscut o creștere puternică, cu o medie anuală de peste 2.000”⁵ de unități, astfel că în anul 1926 existau în România 11.308 autoturisme. În următorii cinci ani, datorită activității desfășurate de reprezentanții firmelor străine constructoare de mașini: Ford, Chevrolet, Renault, Fiat, GM care acordau facilități atrăgătoare potențialilor clienți („plata în rate, asistență tehnică, piese de schimb etc.”⁶), parcul auto se apropie de 26.000 de autoturisme.

Tabel 2: Parcul auto din România în intervalul 1926-1939

Anii ⁱ⁾	Total ⁱⁱ⁾	Autoturisme	Autobuze, autocare	Motociclete	Autovehicule pentru mărfuri	Tractoare	Altele ⁱⁱⁱ⁾
1926	15 895	11 308	666	862	2 942	81	36
1927	21 832	15 039	1 016	897	4 681	116	83
1928	31 365	21 186	1 394	1 989	6 226	533	37
1929	37 901	25 879	1 833	2 082	7 598	391	118

1 Mădălin Ghiță, Simona Iren Istrătescu, Maria Dincă, Cătălina Anca Istinie, Andreea Mirela Mădălina Sârbu, Alina Georgiana Zamfir, Adrian Filip, Oana Elena Anghel, Carmen Dolores Goșa (2004), „Evoluția transporturilor în Caracal. De la celebrul car caracalean la automobilul 4X4 (1850-1950)”, în *Tehnici și tehnologii în comunitățile de ieri și de azi*, Mirela-Luminița Murgescu, Bogdan Popa, București: Editura Dominor, p. 220.

2 Chiriac Vasiliu (1994), *Op.cit.*, p. 60.

3 *Enciclopedia României* (1938-1943), vol.IV, p. 28.

4 Victor Axenciuc (1992), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947*, vol.I, București: Editura Academiei Române, p. 351.

5 Chiriac Vasiliu (1994), *Op.cit.*, p. 60.

6 *Ibidem*, p. 60.

1930	38 814	25 968	2 486	2 514	7 068	522	256
1931	36 953	24 531	2 312	2 886	6 315	743	166
1932	33 904	21 701	2 629	2 865	5 903	662	144
1933	33 586	21 525	2 606	2 734	5 699	820	202
1934	34 590	22 225	2 684	2 674	5 932	861	214
1935	36 286	23 233	2 803	2 770	6 281	900	299
1936	36 713	23 205	2 505	2 748	6 549	1 525	181
1937	39 453	24 730	2 688	2 766	7 337	1 718	214
1938	41 180	25 350	2 687	2 886	7 996	2 002	259
1939	41 810	25 876	2 247	2 477	8 058	2 725	427

i) apud Victor Axenciuc (1992), *Op.cit.*, p. 352.

ii) Nu se cuprind autovehiculele armatei

iii) Se cuprind autovehiculele de pompieri, de salubritate, salvare etc

Parcul de autoturisme de la sfârșitul perioadei interbelice ca de altfel în întreaga perioadă supusă analizei, era – numeric – mult sub cel al țărilor occidentale, tabloul comparativ al proporțiilor din anul 1938¹ fiind elocvent:

Tabel 3: Decalaje înregistrate de România în raport cu alte țări în anul 1938

Țările	Nivel – bucăți/ 1000 locuitori	Decalaje față de România		Rang
		Absolute (o)	Relative (1,o)	
SUA ⁱ⁾	219,7	+218,0	169,0	I
Franța	43,7	+42,4	33,61	II
UK	40,7	+39,4	31,30	III
Danemarca	28,6	+27,3	22,00	IV
Suedia	24,9	+23,6	19,15	V
Germania	18,6	+17,3	14,30	VI
Elveția	17,9	+16,6	13,76	VII
Belgia	17,7	+16,4	13,61	VIII
Norvegia	17,4	+16,1	13,38	IX
Olanda	10,8	+9,5	8,30	X
Finlanda	7,1	+5,8	5,46	XI
Italia	6,6	+5,3	5,07	XII
Cehoslovacia	5,9	+4,6	4,53	XIII
Portugalia	5,1	+3,8	3,92	XIV
Austria	4,8	+3,5	3,69	XV
Ungaria	1,7	+0,4	1,30	XVI
ROMÂNIA	1,3	0	1,00	XVII
Grecia	1,2	-0,1	0,92	XVIII
Iugoslavia	0,9	-0,4	0,69	XIX
Polonia	0,7	-0,6	0,53	XX
Bulgaria ⁱⁱ⁾	0,4	-0,9	0,30	XXI
Medie țări enumerate	26,3	+16,2	20,24	

i) Datele sunt din anul 1937 fiind reproduse și calculate pe baza informațiilor furnizate de Victor Axenciuc (1992), *Op.cit.*, p. 353.

ii) Datele sunt din anul 1937 și au fost preluate și calculate din Chiriac Vasiliu (1994), *Op.cit.*, p. 61.

1 G. Dobre (1996), *Economia României în context european – 1938*, București: Editura Fundației Științifice „Memoria economică”, p. 218.

După cum se poate observa, indicele este direct dependent de mai mulți factori: infrastructură, prețurile mici de distribuție care permit alocarea unei părți din venitul familiei achiziționării unui automobil sau, dimpotrivă, prețurile mari care păstrează automobilul în categoria obiecte de lux, gradul de urbanizare al societății respective, conștientizarea publică a utilității acestora etc.

Analiza repartiției autoturismelor în provinciile istorice evidențiază disparități semnificative în distribuția acestora și un grad de motorizare mai ridicat al provinciilor apusene, față de celelalte.

Tabel 4. Repartiția autoturismelor pe provincii istorice

Provincia	Autoturisme 1938	Autoturisme 1939
Oltenia	1 422	1 297
Muntenia fără orașul București	4 125	3 835
București	9 556 (37,69%)	10 664 (41,21%)
Dobrogea	774	920
Moldova	1 992	2 044
Basarabia	726	757
Bucovina	504	521
Transilvania	3 631	3 605
Banat	1 634	1 353
Crișana și Maramureș	986	880
TOTAL	25 350	25 786

Datele menționate dovedesc că în România deținerea unui autoturism rămâne până la sfârșitul perioadei pe care o analizăm privilegiul unei categorii restrânse de oameni, un asemenea consum inducând bogăția simbolică determinată de necesitatea ostentației¹.

Numărul mic de automobile înregistrate în țară, exceptând Bucureștiul, dovedește și lipsa unei infrastructuri adecvate, în perioadă, "drumurile pietruite, în stare bună"², nereprezentând „mai mult de un sfert din întreaga rețea, restul fiind naturale, din pământ cu șanțuri pe lături, acoperite sau nu cu piatră mărunțită”³.

În ciuda procentului ridicat de automobile înregistrat în București surprinzător prin faptul că reprezintă 37,69%, respectiv 41,21% din parcul auto al României în 1938, respectiv 1939, Bucureștiul rămâne un oraș al contrastelor.

Populația Bucureștiului la 1930 era de 570 881 persoane⁴, în valoare nefiind inclusă și populația comunelor suburbane care ar fi ridicat numărul la 639 040 persoane⁵. Cu un spor mediu natural la mia de locuitori de 13,65⁶ pentru intervalul 1930-1936, populația Bucureștiului ajunge în 1938 la 633 221⁷, respectiv 708 823 persoane, iar în anul 1939 populația se cifrează la 641 013⁸, respectiv 717 546 persoane. Fără a lua în calcul populația din comunele suburbane Bucureștiului, obținem pentru anul

1 Apud Roselyne Dartevelle, *Methodologie des loisirs; aspects multidisciplinaires*, Bruxelles: Presses Universitaires de Bruxelles, p. 29.

2 Victor Axenciuc (1994), *Op.cit.*, p. 346.

3 *Ibidem*, p. 346.

4 S. Manuilă, D.C. Georgescu (1937), *Populația României*, București: Imprimeria Națională, p. 119.

5 *Ibidem*, p. 116.

6 Sporul natural la mia de locuitori în 1930 era de 15,6, iar în 1936 de 11,7 (Gh.Iacob, Luminița Iacob (1995), *Modernizare – europenism*, vol.I, Iași: Editura Universității „Al.I.Cuza”, p. 26).

7 Calculat după formula: (valoare populație 1930/1 000*valoare spor natural mediu*8 ani)+valoare populație 1930.

8 Calculat după formula: (valoare populație 1930/1 000*valoare spor natural mediu*9 ani)+valoare populație 1930.

1938 o medie de 66,26 persoane la un automobil în București, iar pentru anul 1939, o medie de 60,10. Indicele relativ mic de persoane la un automobil este dat însă de numărul mare al automobilelor aparținătoare instituțiilor statului care ridică valoarea parcului auto din București!

O analiză a parcului auto din punct de vedere al țărilor de proveniență a vehiculelor importate, evidențiază o prezență a autoturismelor americane în proporție de 73,5% în 1938, respectiv 71,3% în 1939. La această stare de fapt a contribuit însă „Uzina Ford-România, proprietate a unei societăți anonime mixte, care în anul 1935 a început să monteze autoturismul Ford tip 1935”¹.

Tabel 5. Parcul auto românesc în funcție de țara de proveniență

Țara	1937	1938 ⁱ⁾	1939 ⁱⁱ⁾
SUA	□	18 650 (73,5%)	18 461 (71,3%)
Germania	1 850 (7,48%)	2 790 (11,00%)	3 752 (14,49%)
Franța	1 973 (7,97%)	1 835 (7,23%)	1 575 (6,08%)
Italia	□	1545	1 458
Austria	□	232	189
Cehoslovacia	□	132	244
Anglia	□	101	104
Belgia	□	35	23
Suedia	□	□	5
Ungaria	□	□	7
U.R.S.S.	□	□	4
Polonia	□	□	35
Alte țări	□	□	19

i) Datele pentru anii 1937-1938 au fost preluate și calculate pe baza informațiilor furnizate de Chiriac Vasiliu (1994), *Op.cit.*, p.62.

ii) Datele pentru anul 1939 au fost preluate și calculate pe baza informațiilor furnizate de *Enciclopedia României* (1938-1943), vol.IV, p. 998.

Datele din tabel evidențiază pe de o parte o diminuare a autoturimelor de fabricație franceză, care de la 7,97% ajung să reprezinte doar 6,08% din parcul auto, iar pe de altă parte, o creștere a ponderii celor de fabricație germană de la 7,48% la 14,49%!

Criza economică s-a resimțit puternic și pe piața automobilistică din România. Importurile de automobile care aproape s-au oprit, coroborate cu scoaterea din folosință a autoturismelor cu grad ridicat de uzură, au făcut ca în anul 1933 să se atingă valoarea minimă a parcului auto din intervalul 1930-1939. Pentru intervalul 1936-1939 se constată o ușoară creștere, fapt ce permite ca în 1939 să fie atins din nou nivelul anului 1930. România are astfel nevoie de nouă ani pentru a recupera parcul de mașini înregistrat în 1929, în condițiile în care prețul acestora nu mai este atât de prohibitiv ca în 1929, toți producătorii europeni și americani reducându-și costurile și/sau creându-și filiale în țările europene.

Concluzii

Criza economică mondială a afectat fără îndoială puternic industriile producătoare de automobile. Dincolo însă de tonul rece și perspectiva sumbră care ar putea răzbate din analiza datelor statistice ale oricărei crize economice, criza producătorilor de automobile a fost mai degrabă o etapă modernizatoare deopotrivă pentru producători, state naționale și (potențialii) consumatori.

¹ Chiriac Vasiliu (1994), *Op. cit.*, p. 62.

În ceea ce îi privește pe **producători**, soluțiile adoptate pentru diminuarea efectelor crizei au o evidentă tentă modernistă prin: focalizarea strictă pe industria auto prin separarea producției de automobile de celelalte producții (ex. biciclete, motociclete); regruparea firmelor producătoare; ruptura de abordarea fordistă bazată pe ideea că profitabilitatea depinde doar de o creștere sigură a producției; automatizarea producției prin utilizarea unor angrenaje cu producție ridicată, ce necesită acțiune umană minimă și prin urmare cheltuieli mai mici prin reducerea numărului de personal (ex. campania „dolarul e mai ieftin ca forța de muncă franceză”) și introducerea unor modele noi pe piață (o producție mai ieftină).

În ceea ce privește **statele naționale**, criza a servit perfect intereselor acestora de a echipa masele. Numărul de persoane la o mașină este în scădere în întreaga perioadă analizată, fapt care a generat ulterior un parc auto privat capabil să asigure mobilizarea unui război iminent.

În ceea ce îi privește pe (potențialii) **consumatori**, sunt introduse modele noi, mai ieftine, având costuri reduse de întreținere și mai economice din perspectiva consumului, iar în contextul focalizării strategice a producătorilor asupra consumatorului național sunt inițiate cercetări de piață menite să identifice dorințele consumatorului în materie de automobile.

Luând în considerare cel puțin aceste aspecte, criza a însemnat un moment de referință în dezvoltarea industriei automobiliste, devenind dincolo de deficitele punctuale manifestate în vreme o etapă indiscutabil utilă și necesară în procesul de modernizare.

Semn de întrebare

1. Este necesar încheierea unui acord cu F.M.I de catre statul român?
2. Statul român poate sa imagineze o politica de tip protecționist?
3. Limitarea deficitului bugetar sub 3% va salva economia româneasca sau va adânci criza economică?
4. Exista voința politică pentru a realiza acele reforme cu caracter economic și instituțional necesare modernizării României?

Lavinia Stan este asociate professor la St. Francis Xavier University Department of Political Science, Canada. A publicat numeroase articole în prestigioase reviste internaționale de științe politice dedicate problemelor post-comunismului și tranziției, precum și următoarele cărți: Lavinia Stan, *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*, London: Routledge, 2008, Lavinia Stan and Lucian Turcescu, *Church, State and Democracy in the Expanding Europe*, New York: Oxford University Press, Lavinia Stan and Lucian Turcescu, *Religion and Politics in Post-Communist Romania*, New York: Oxford University Press, 2007. Lavinia Stan, *Romania in Transition*, Aldershot: Dartmouth, 1997, Lavinia Stan, *Leaders and Laggards: Governess, Civicness and Ethnicity in Post-Communist Romania*, Boulder: East European Monographs, 2003 etc.

Ar trebui sa menționez de la început că nu sunt economist de formație și, ca atare, răspunsurile mele sunt mai mult tentative, concepute din perspectiva politicii economice mai mult decât din cea a științelor economice.

1. Un economist ar recomanda semnarea sau nesemnarea unui asemenea acord în funcție de efectele sale probabile asupra economiei românești. Ca politolog, cred că toate acordurile sunt încheiate sau nu în funcție de obiectivele politice de moment. Subiectivul politic, mai mult decât obiectivul economic, va determina (sau nu) România să intre într-un asemenea acord.

2. De imaginat o poate imagina, dar cât de adecvată ar fi aceasta în actuala conjunctura este o cu totul altă problemă. Un cinic ar putea spune că în prima parte a anilor 90 România a tot avut o politică protecționistă, atât pentru că regimul Iliescu nu a făcut prea mari eforturi pentru a atrage capitalul strain, cât și pentru că guvernele și companiile străine au fost foarte puțin tentate să susțină o conducere politică ce se alia cu ultranaționalistii contra pro-democraților și asmuțea serviciile secrete contra societății civile, Valea Jiului contra Bucureștiului și Muntenia contra Transilvaniei. Prin urmare, România deja înregistrează un handicap în comparație cu vecinele sale central-europene din punct de vedere al atragerii de capital strain. Dacă inserția mai recentă și mai timidă a României în economia globală o va proteja de

efectele crizei economice actuale, rămâne de vazut. Dar a te închide și mai mult nu pare a fi soluția cea mai bună pentru o țară puțin atractivă și ar putea duce chiar la reacții neplăcute, de exemplu, din partea țărilor care primesc muncitori români.

3. Mai toate guvernele postcomuniste românești au irosit resurse importante pentru destinații dubioase, așa că serviciile sociale ar putea să fie oferite la nivelele actuale nu prin contractarea datoriilor externe și mărirea deficitului bugetar, ci prin reducerea drastică a acestei continue risipe. Birocratizarea excesivă rămâne una dintre problemele majore ale României, dar toate partidele politice se complac în aceasta situație, în mare parte pentru că ea le permite să ofere posturi confortabile numeroșilor lor clienți. Administrația publică locală include prefecturi și Consilii Județene cu atribuții similare. Dacă acest model supra-birocratizat de tip francez ar fi abandonat în favoarea unui mai rarefiat ca personal, nu vad de ce eficiența nu ar crește. Micile localități din Canada au consilii de câte șase oameni, în timp ce în România localitățile mici au Consilii Locale formate din 17 membri. Sunt sate în care, în ultimii douăzeci de ani, mai toți locuitorii au fost „politicieni” și „stabi”, rotindu-se pe rând în aceste posturi. Mai mult, așa spune că o țară cu doar 22 de milioane de locuitori nu are nevoie de 40 de unități administrative. Este adevărat, oamenii s-au obișnuit cu acest model, iar unele județe au specificul lor, dar se uită că, din punct de vedere istoric, ele nu au fost bătute în cuie de la daci citire. Structura guvernamentală centrală merită și ea a fi reevaluată. Bicameralismul s-a dovedit un handicap, mai mult decât un avantaj, iar Senatul românesc nu aduce nimic în plus față de Camera Deputaților. De fapt, în multe alte cazuri Senatul reprezintă formula federală a statului (vezi Canada, Germania, Statele Unite, Rusia, etc.). De ce nu se poate renunța la el? Toate acestea, luate împreună i-ar putea permite României să economisească fondurile de personal, să le investească în destinații mai profitabile și să contracareze, cel puțin în parte, efectele actualei crize economice. Deci, așa spune că deficitul bugetar ar putea fi menținut la un nivel foarte scăzut fără a face prea multe sacrificii în ceea ce privește programele sociale cheie, care i-ar putea ajuta pe români să iasă din această criză economică.

4. Voința pare a exista, dar niciodată atunci când trebuie și din partea cui trebuie. Din nefericire, reformele instituționale au stagnat după ce România a aderat la Uniunea Europeană în ianuarie 2007, iar unele domenii (cum ar fi justiția) par să fi regresat simțitor sub greutatea luptelor partinice și clientelare, personale. Voința politică pare a fi canalizată, în cea mai mare parte a ei, spre alimentarea interminabilelor harțuiri dintre oamenii politici și partidele lor. Mă tem că populismul cras a luat acum locul naționalismului, cartea jucată până la obsesie în prima jumătate a anilor 90. Jocul politic a devenit un joc al surprizelor, al combinațiilor și recombinațiilor neașteptate, pe motive nu tocmai evidente cetățeanului obișnuit. Dușmanii de ieri sunt aliații de azi, la fel cum și prietenii de ieri sunt inamicii de azi. Partide ideologic de stânga implementează politici publice de dreapta, în timp ce partide de dreapta sprijină pachete sociale pe care chiar cei de stânga le considera a fi mult prea generoase. La o primă vedere ar trebui să ne bucurăm, pentru că s-ar părea că partidele ideologice au fost înlocuite de partidele catch-all, lucru îmbucurător, conform unor teorii. Însă, din nefericire, acestora din urmă le lipsește dimensiunea pragmatică. Politicienii și formațiunile lor își reneagă platformele ideologice nu în numele dorinței pragmatice de a împinge reformele mai departe, ci din considerente cât se poate de personale și personalizante. Țara se află mereu în campanie electorală, de aceea accentul cade pe țelurile pe termen scurt de acaparare a voturilor negative, mai mult decât pe programele și reformele de substanță, care vizează un orizont mai larg și care ar putea atrage voturile pozitive ale electoratului. Anul trecut, pentru prima dată după căderea regimului comunist, polul centru-dreapta a reușit să-și reînnoiască mandatul de guvernare, dar el rămâne divizat, confuz, lipsit de o direcție clară, banalizat de un deficit acut de încredere populară. Voința politică nu va exista cu adevărat atâta timp cât în România politica este dictată de clientelism și partitism mai mult decât binele comun.

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE

În acest număr al revistei noastre, Stelian Tănase continuă publicarea unor documente relevante privindu-l pe liderul comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej.

In this number of the magazine, Professor Stelian Tanase carries on the publication of some relevant documents on the subject of the life and the activity of the ex-Communist leader Gheorghe Gheorghiu-Dej.

00046

Scutită de taxă conform legii stării de asediu din 1933

Telegrama
F.urgentă

Arestul Principal Ocnele Mari
Jud. Vâlcea

Rog efectuați perchiziția deținutului Gheorghiu Gheorghe zis Dej, condamnat pentru acțiune comunistă și ridicați orice act, corespondență primită de la individul Isăcescu Petre zis Ionescu din Galați, precum și de la orice persoană, din care ar rezulta legături comuniste înaintându-le urgent Consiliului de Războiu Galați.

Comisar Regal
Lt.Colonel
Indescifrabil

Nr. 40205 din 10.I. 936

* U.M. 02600
București
Fond Nr. 948/3
Dosar Nr. 6
Filele 46

DIRECȚIUNEA GENERALĂ A POLIȚIEI

DIRECȚIUNEA

POLIȚIEI DE SIGURANȚĂ

No. 18060 S.

Jurn. Nr. 1 aprilie 1941

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Copiat de.....

Redactat de

Copiat de

OPERAT

La adresa dvs. No. 16023 din 22 Martie a.c. referitoare la comunistul Gheorghe Dej, cerut de guvernul sovietic, am onoarea a vă face cunoscut următoarele:

Gheorghe Gheorghiu- Dej, este cunoscut că activează în mișcarea clandestină comunistă, pe linia Sindicatelor Revoluționare, din anul 1928.

Susnumitul a funcționat ca lucrător electrician la atelierele C.F.R. Galați, Dej și Cluj și în calitate de membru în Consiliul General al Sindicatelor Revoluționare .

Împreună cu Doncea Constantin, lucrător la Atelierele Grivița C.F.R. București și Ilie Pintilie de la Atelierele C.F.R. Nicolina Iași, a pregătit și declanșat în luna februarie 1933 greva și rebeliunea, care s-a produs concomitent la aceste centre ceferiste și care viza declanșarea grevei generale ceferiste și petroliste în România, potrivit instrucțiunilor primite de la Profintern/ Internaționala Sindicatelor Revoluționare/ de la Moscova, în scopul instaurării regimului comunist și a instituirii guvernului muncitoresc și țărănesc la conducerea țării.

În cadrul grevei generale preconizate la data menționată, Gheorghiu Dej, avea misiunea de a solidariza la această acțiune comunistă muncitorimea de la Calea Ferată din toate centrele din Ardeal.

Pentru activitatea revoluționară comunistă, desfășurată cu prilejul rebeliunii ceferiste din luna Februarie 1933, a fost judecat și condamnat de Consiliul de Război al Corpului II de Armată București în luna august, același an, la 12 ani muncă silnică, pedeapsă în curs de executare, sus numitul fiind în prezent încarcerat la Penintenciarul Caransebeș.

Pentru a crea în opinia publică un curent favorabil achitării lui și a celorlalți conducători ai rebeliunii, Partidul Comunist a înființat organizația camuflată comunistă „Comitetul de Acțiune pentru Ceferiști”, care pe tot timpul judecării procesului a dus o viguroasă acțiune prin presa democratică evreiască în sprijinul acestora.

Fiind considerat ca unul dintre fruntașii comuniști cei mai fanatici și intransigenți, pentru organizarea acțiunilor revoluționare comuniste, Comitetul Central al Partidului Comunist din România a pus la cale evadarea susnumitului, cu prilejiul transferării lui în cursul anilor 1935-1937 la închisorile Văcărești, Ocnele Mari, Aiud, și Doftana, fapt ce a fost zădărnicit, de măsurile riguroase ce s-au luat de către autorități.

Pentru calitățile lui revoluționare comuniste, una din bateriile grupului de artilerie „ Ana Pauker ” format din voluntarii comuniști români care au luptat în brigăzile roșii internaționale, ale republicanilor spanioli, purta denumirea „ Gheorghe Gheorghiu- Dej ”.

Tot timpul de la condamnarea lui și până în prezent, organizează agitație neconținută, pentru amnistierea și eliberarea acestuia din închisoare și a celorlalți fruntași ai rebeliunii ceferiste, trimițând în acest scop, autorităților competente, memorii, scrisori și telegrame, ca din partea maselor muncitorești, după directivele date de Comitetul Central al Partidului Comunist, prin tipăriturile de propagandă ce a difuzat.

Punerea susnumitului în libertate ar constitui un pericol permanent pentru ordinea și siguranța statului, mai cu seamă în împrejurările actuale, nefiind exclusă eventualitatea retrimiterii lui în țară, de către Komintern, în mod clandestin, în vederea dinamizării acțiunii revoluționare a Partidului Comunist din România.

DIRECTOR GENERAL
E. Negulescu

DIRECTOR
I. Vlasie

* U.M. 02600
București
Fond 948/3
Dosar Nr. 24
Filele 70-71

.....

Indescifrabil
Grupa II
Pentru a urmări chestiunea

18 aprilie 1941

Membrii celulei clandestine comuniste de la Calea Ferată, au primit instrucțiuni să trimită condamnatului comunist Gh. Gheorghiu-Dej, încarcerat la Caransebeș, telegrame și scrisori de îmbărbătare și de solidaritate din partea muncitorimei ceferiste, cu prilejiul zilei onomastice a acestuia.

Gh. Gheorghiu-Dej, este unul din capii rebeliunii lucrătorilor ceferiști din Atelierele Grivița, din Februarie 1933 și a fost condamnat pentru acest motiv la 12 ani de muncă silnică.

*U.M. 02600
București
Fond 94813
Dosar Nr. 24
Filele 72

.....

Arhiva Națională
Fd 95

Se va trimite copie d-lui Ministru al Justiției în același timp se va comunica și propune un sistem de strictă supraveghere a contactului deținuților cu exteriorul. Aceasta în legătură cu Ministerul de Justiție.

Ministrul
Călinescu

NOTA

În ziua de 21 martie a.c. orele 8:30, condamnatul Purdei Anton, care execută la Penitenciarul Doftana o pedeapsă pentru crimă, a atacat în incinta închisoarei pe comandantul gărzii locotenent în rezervă Stănescu, desfigurându-l complet.

Agresiunea s-a comis în atelierul de tâmplărie al închisorii, unde lucrau în acel moment aproximativ 30 condamnați, fără ca vreunul să intervină pentru a salva pe comandantul gărzii.

Administrația penitenciarului caută să dea acestei agresiuni caracterul unui atac de rezbunare personală.

Din informațiile făcute, reiese că faptul comis de către deținutul Purdei, nu este decât un act decurgând din starea de lucruri ce se observă în prezent la acel penitenciar.

Astfel, se spune că de la 1 februarie 1938, dată când s-a preluat conducerea închisorii Doftana, actualul director a acordat o libertate exagerată.

Noul conducător al penitenciarului, pentru motive care nu se cunosc, imediat după instalarea sa, a luat o serie de măsuri care au surprins chiar pe deținuții aflați în închisoare.

Pornind de la premiza că fiecare deținut trebuie să lucreze și deci trebuie înființate ateliere, precum și din dorința de a se crea o destindere în situația încordată ce se observă la Doftana sub vechea conducere, majoritatea deținuților au căpătat deplina libertate de acțiune. Ca o consecință a acestei măsuri, deținuții au invadat atelierele, începând a concepe diferite planuri și au organizat conciliabule între ei.

Pentru a exemplifica modul cum a înțeles conducerea penitenciarului să facă răspândirea deținuților în ateliere vom da mai jos situația câtorva dintre ele:

La Atelierul Nr. 2, au fost repartizați 10 deținuți și anume:

Precup Victor	condamnat pentru complot
Urban Iuliu	condamnat pentru complot
Dutca Efrim	condamnat pentru spionaj
Prot Andrei	condamnat pentru spionaj
Maluda Efrim	condamnat pentru spionaj
Löhr Johnny	condamnat pentru spionaj
Gheorghiu	condamnat pentru comunism
Ionescu Marin	condamnat pentru comunism
Carotcov Gh.	condamnat pentru comunism
Osmicovski S.	condamnat pentru comunism

La atelierul Nr. 4:

Salopa Ignat	condamnat pentru spionaj
Oreol Nicolae	condamnat pentru spionaj
Covaci Iosef	condamnat pentru spionaj
Năstase Constantin	condamnat pentru complot
Baciu Tiberiu	condamnat pentru complot
Penciu Teodor	condamnat pentru complot

Șase comuniști și doi delincvenți de drept comun

Atelierele Nr.1/ unde lucrează numai complotiști/, 2, 3, și 4, cu un efectiv total de 48 de deținuți, nu sunt supravegheate decât de un singur gardian.

Faptul că deținuții complotiști au fost puși la un loc cu comuniștii, despre care se știe că primesc și transmit regulat din închisoare informațiuni și alte comunicări, face să se întrevadă posibilitate ce o au complotiștii de a restabili legăturile cu simpatizanții lor din exterior.

Aceste posibilități sunt cu atât mai mari, cu cât paza și supravegherea deținuților este redusă la minimum.

Comuniștii deasemenea profitând de această situație, s-au reorganizat în închisoare, creând nuclee și colective care primesc și distribuie tot ce li se trimite de la Ajutorul Roșu și de la rude.

Conducătorul comuniștilor din închisoare este Gheorghiu Dej, fruntaș al partidului comunist, care lucrează în același atelier cu fostul locotenent colonel Precup.

Această libertate ce s-a dat deținuților, a întărit în credința lor concluzia că Direcțiunea Generală a Penitenciarelor, cât și conducerea închisorii Doftana, ar fi fost intimidată de protestele organizate sistematic în trecut și ca atare au puțința să reacționeze atunci când unul dintre cei însărcinați cu supravegherea lor caută să aplice regulamentele.

.....

DIRECȚIA GENERALĂ A POLIȚIEI
CORPUL DETECTIVILOR
GRUPA I- a C.

REFERAT
Nr. 340
1943, August 3

COMISARUL PRUNESCU ION

1. Obiectul: Ministerul Afacerilor Interne- Cabinetul Subsecretarului de Stat- ordinul Nr.2964, A/943 înaintează în original petițiile comuniștilor Gheorghe Gheorghiu- Dej și Chivu Stoica, care cer eliberarea din lagăr sau fixarea domiciliului obligatoriu în București, cerând relațiuni asupra numiților și aviz asupra celor solicitate.

2. Expunerea:

Cu privire la cele mai sus, am onoarea a referi următoarele:

Gheorghe Gheorghiu zis Dej de origine etnică român, este originar din Birlad, născut la 8 Noiembrie 1901, fiul lui Tănase și Ana, decedați, de meserie electrician, fost în serviciul Ateliereleor Grivița C.F.R.

A fost căsătorit cu Maria Alexe, de care a divorțat în anul 1933, rezultând din această căsătorie doi copii, Vasilica de 13 ani și Constanța de 10 ani, cari în prezent se găsesc la Galați la foști socri.

A avut ultimul domiciliu în București, strada Puțul Înalt nr. 3 bis. În noiembrie 1938 pe când se afla la închisoare a cerut aprobarea să se căsătorească cu numita Elena Sârbu, deasemenea cunoscută comunistă, condamnată în prezent la 25 de ani muncă silnică, ulterior a renunțat la această căsătorie.

Gheorghiu Gheorghe-Dej este unul din fruntașii mișcării comuniste și a avut un rol important în rebeliunea lucrătorilor ceferiști din Atelierele Grivița, care a avut loc în în februarie 1933 din inițiativa Partidului Comunist, fiind condamnat de Consiliul de

Război al Corpului I Armată la 15 ani muncă silnică, iar în recurs prin sentința nr. 137 din 1 Iulie 1934 i s-a redus pedeapsa la 12 ani muncă silnică, pedeapsă executată.

Are o soră, Tinca, căsătorită cu tipograful Constantin Stoica, domiciliată în Str. Puțul Înalt Nr. 9, deasemenea comunistă care a fost condamnată în anul 1942 la 15 ani muncă silnică.

De menționat că după ocuparea Basarabiei, guvernul sovietic a solicitat Ministerul Afacerilor Externe eliberarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și trecerea lui în Rusia Sovietică.

În timpul executării pedepsei Gheorghiu-Dej a avut o bună purtare ca de altfel toți comuniștii condamnați pentru ca să-și îmbunătățească regimul din închisoare.

Dacă a contractat anumite maladii în închisoare, acestea pot fi tratate în lagăr. De altfel a fost vizitat de către dl. medic al Direcțiunii Generale a Poliției fără să se constate vreo boală în stare gravă.

Chivu Stoica, de origine etnică română, este născut la 8 august 1908 în com. Smeieni, jud. Buzău, fiul lui Ana și Ion, de meserie cazangiu, fost în serviciul Atelierele Grivița C.F.R.

Este căsătorit cu Angela Cristescu casnică, cu care un copil anume Cornelia de 14 ani.

A avut ultimul domiciliu în Str. Mitropolitul Grigore Nr. 33, împreună cu părinții soției.

A fost condamnat la 12 ani muncă silnică pentru participare la rebeliune comunistă produsă de lucrătorii C.F.R. la Atelierele Grivița în februarie 1933, unde a avut un rol de frunte împreună cu Gheorghiu-Dej.

Ca și Gheorghiu Dej a fost cerut de guvernul sovietic pentru a fi trecuți în Rusia Sovietică, datorită încrederii de care se bucura în rândurile Partidului Comunist.

Cu aprobarea Ministerului Afacerilor Interne au fost internați în lagăr la 24 iunie a.c.

Despre antecedentele susnumiților s-a făcut raport cu Nr. 12507 S. din 9 iulie a.c. către Ministerul Afacerilor Interne-Subsecretariatul de Stat al Poliției, aprobarea de internare fiind comunicată acestei Direcțiuni Generale cu ordinul Nr. 17372 A din 19 iulie a.c. al Ministerului Afacerilor Interne-Cabinetul Subsecretariatului General.

Concluzii:

Gheorghiu Gheorghe -Dej și Chivu Stoica sunt fruntași ai mișcării comuniste care au avut un rol determinant în rebeliunea comunistă produsă la Atelierele Grivița C.F.R. în februarie 1933, motiv pentru care au fost condamnați 15 și 12 ani muncă silnică, pedeapsă executată.

Pentru activitatea desfășurată în mișcarea comunistă după ocuparea Basarabiei, au fost solicitați de către guvernul sovietic spre a fi trecuți în U.R.S.S.

Purtarea lor bună în timpul executării pedepsei, față de antecedentele lor, nu poate constitui un motiv pentru eliberarea lor din lagăr.

În situația actuală socotim că se impune menținerea mai departe în lagăr a susnumiților.

Cele constatate urmează a fi raportate Ministerului Afacerilor Interne- Cabinetul Subsecretarului de Stat- ca urmare la raportul nostru Nr. 12507 S. din 9 iunie 1943 către Ministerul Afacerilor Interne-Subsecretariatul de Stat al Poliției, restituindu-se anexele, cu mențiunea că avizul nostru este pentru menținerea mai departe în lagăr a susnumiților.

COMISAR

Prunescu

* U.M. 02600
București
Fond 748/3
Dosar Nr. 24
Filele 92-93

.....

Arhivele Statului
Colecția Dej
D 672

TELEGRAMĂ

CHESTURA PLOEȘTI
FR SINAIA 301 ST 138 22/8 18/30 21

Luăți imediat măsură de prinderea și înaintarea la lagărul Tg. Jiu, în referire la Nr.06734/944, a internabililor comuniști: Neagu Andrei, Drăghici Alexandru, Simon Ștefan, Vas Vladislau din București, Ivanovici Dumitru din Piatra-Olt, Gutan Alexandru din Tașlăc, Cetatea Albă, Apostol Gheorghe din Galați, Ionescu Fl. Marin din Craiova, Covaci Pins din Hunedoara, Ivanier Haber și Ștrul din Cernăuți, evadați de la lucru din comuna Târg Cărbunești-Gorj, în seara de 16/18 August 1944, Gheorghiu Gheorghe zis Dej din București și Didenco Ion din Odessa, deținuți evadați din lagăr în seara de 17 August 1944.

INSPECTOR REGIONAL
ss. Strățilescu

Nr.9308 din 22 August 1944
Rap. la (indescifrabil) dacă
urmărirea se mai menține

Indescifrabil

.....

Arhivele Statului
Colecția Dej
D 674
VOL I

Intrarea nr. 885

18 iulie 1962

Date cu privire la evadarea tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej din lagărul de la Târgu-Jiu, în noaptea de 9-10 August 1944.

Am luat legătura cu Partidul Comunist din România prin tov. Mihail Roșianu care e în prezent ambasador al R.P.R. în Republica P. Ungaria, pe care l-am cunoscut încă din 1925 când am fost numit învățător în comuna Turcești fostul județ Vâlcea, comună vecină cu comuna Mateești unde funcționa ca învățător tov. Roșianu.

Tot acolo l-am cunoscut și pe tov. (indescifrabil) Greceanu, învățător, astăzi pensionar în București str. Intrarea Italiană nr.4. Amândoi reușiseră să creze un „cerc marxist” din care făceau parte și

alți și alți învățători ca: Ioniță Bărbulescu azi director general la Departamentul Cultelor București, Ion Roșianu azi inspector de cadre în Ministerul (indescifrabil) și Culturii-București, Constantin Georgescu azi învățător în comuna Alunu, raionul Horezu, regiunea Argeș, Ion Pătrășcoiu azi profesor la școala medie nr. 22 Gheorghe Lazăr-București, Ion Moldovan azi secretar științific al Institutului de cercetări pedagogice str. Sf. Apostol Nr. 14 București, Ion Simionescu, azi avocat în București, Str. Schitu Măgureanu Nr.19, Constantin Slătineanu azi învățător pensionar în comuna Slătioara raionul Horezu, regiunea Argeș și eu.

Cu acești tovarăși n-am întrerupt legătura nici când fiecare dintre noi a plecat în altă localitate.

Așa se explică de ce a fost ușor să iau legătura cu partidul prin tov. Mihail Roșianu, care a constituit celula de partid din Târgu-Jiu în timpul războiului. Din această celulă au făcut parte tov. Ion Pripasu sergent de poliție în vremea aceea, azi în Ministerul Agriculturii-București, tov. Ion Mădălin, azi secretar științific la Institutul de Cercetări pedagogice, str. Sf. Apostoli 14, București și eu.

Celula de partid din care am făcut parte a fost recunoscută de C.C. al P.C.R la 4 mai 1944. În luna mai 1944, tov. Mihail Roșianu, care era secretar al Comitetului regional P.C.R. Oltenia, a fost chemat la București unde i s-a încredințat sarcina să se ocupe de evadarea din lagărul din Târgu-Jiu a tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej și a celorlalți frunțași ai mișcării muncitorești aflați în același lagăr.

Pentru reușita acestei acțiuni trebuia întocmit un plan amănunțit. Tov. Mihail Roșianu a comunicat celelei de partid din Târgu Jiu, adică noi celor 3 ce sarcină are în această acțiune, ocupându-se în același timp și de celelalte celule din Vâlcea pentru a asigura pe deplin securitatea vieții tov. Gheorghe Gheorghiu -Dej și a celorlalți frunțași.

Planul evadării trebuia întocmit în baza situației existente în acel moment, adică să se țină seama de evoluția situației politice, de măsurile severe ale Siguranței și Gestapoului, precum și de poziția în care se găsea lagărul.

Comitetul Central al Partidului Comunist Român a trimis în mod special pe tov. Ion Gheorghe Maurer azi Președinte al Consiliului de Miniștri, la Craiova și Târgu-Jiu ca să se ocupe de această problemă.

Organizarea întregii acțiuni s-a făcut sub îndrumarea directă a tov. Ion Gheorghe Maurer care a stat câteva zile la Tg.Jiu, adăpostit în casa tovarășului Ion Mădălin și a tov. Mihail Roșianu, iar celelei de partid din Tg.Jiu i s-atrasat sarcina de a se ocupa de traducerea în viață a planului evadării.

Menționez că locul fixat pentru venirea mașinii care să ia pe cei scoși din lagăr se găsea la cc. 30 m. departe de un post de mitralieră antiaeriană, într-un boschet din apropierea lagărului.

După ce totul a fost pus la punct în cele mai mici amănunte tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej a transmis prin (indescifrabil) special, în afară când se va produce evadarea, fiecare dintre noi a primit sarcina respectivă. Tov. Mihail Roșianu a plecat la Craiova ca să vină împreună cu tov. Ion Gheorghe Maurer, cu o mașină condusă de șoferul Ion Dugăescu, pregătiți din timp pentru această operațiune, tov. Ion Mădălin a plecat la Vâlcea pentru a lua legătura cu tovarășii de acolo ca să asigure primirea și adăpostirea tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej, iar tov. Ion Pripasu și eu am rămas la Târgu-Jiu să ne ocupăm de asigurarea evadării.

Data fusese fixată pentru 9-10 august la ora 9 seara, dar s-a produs o întârziere din motive de precauțiune. Tov. Ion Pripasu a luat

în primire Gheorghe Gheorghiu-Dej în cimitirul de lângă lagăr după ce se strecurase pe sub sârmele ghimpate fără să fie văzut de paza de noapte a lagărului și condus unde trebuia să vină mașina de la Craiova.

Eu aveam sarcina să supraveghez locul fixat pentru a nu interveni ceva ce ne-ar pune în situația de a fi descoperiți.

Cum mașina nu sosise la ora fixată, am ieșit cu prudență pe poteca din boschet în întâmpinarea tovarășilor la cca. 80 m. și le-am transmis cu grijă că n-a sosit mașina și că va trebui luată o hotărâre **imediat**.

Postul de mitralieră antiaeriană din apropiere ne-a făcut să nu oprim pasul să continuăm drumul, să depășim punctul fixat pentru mașină și hotărârea să fie luată imediat de a continua drumul spre depozitul pe care-l păzea tov. Pripasu.

Mașina a venit abia după miezul nopții din cauza unor pene pe care le-a avut pe drum, a îmbarcat pe evadat și a pornit spre Vîlcea.

Sarcina celulei de partid din Tg.Jiu a fost îndeplinită cu succes, urmând ca tovarășii din Vîlcea să asigure până la capăt succesul acestei acțiuni.

12 mai 1962

Constantin Ghiată

Învățător

Director al Școlii de muzică și arte plastice din Tg.Jiu

Statul *welfare* și problema șomajului

Andrew Glyn, *Capitalism Unleashed. Finance Globalization and Welfare*
Oxford University Press, Oxford, 2006, 251 p.

Nu cu mult timp în urmă, meditănd asupra mijloacelor prin care Banca Federală Americană a reușit, într-o manieră spectaculoasă, să reducă inflația de la 13,5% în 1981 la 3,2% în 1983, Paul Volcker – *chairman* al Federal Reserve sub președinția lui Jimmy Carter și Ronald Reagan – declara, nu fără ironie, că cea mai importantă măsură anti-inflaționistă luată a fost înăbușirea grevei controlorilor de trafic aerian din august 1981, atunci când în jur de 12.000 de salariați ai industriei aviatice și-au pierdut slujbele. Mai aproape în timp de noi, în 2005, când industria producătoare de mașini din Longbridge, Birmingham a intrat în colaps, odată cu falimentul producătorului MG Rover, Tony Blair încerca să consoleze muncitorii disponibilizați spunându-le că își pot găsi oricând un job la Tescos (un lanț național de magazine alimentare). Cu un an mai devreme, în Germania, directorul unei fabrici Siemens își amenința angajații că dacă refuză să accepte un program de muncă de 40 de ore pe săptămână, uzina va fi mutată în Ungaria. O mulțime de astfel de exemple pot fi mobilizate în jurul tezei propusă de regretatul economist britanic Andrew Glyn, care poate fi rezumată astfel – începând cu sfârșitul anilor '70 capitalismul țărilor OECD a început o ofensivă împotriva muncii salariate, a sindicatelor și a programelor asistențiale, totul sub deviza: „austerity, privatization, deregulation”. Prin urmare, *Capitalism Unleashed*, în bună tradiție marxistă, este o analiză a raportului dintre capital și muncă, așa cum a evoluat acesta începând cu perioada post-belică. În subsidi-

ar, autorul adaugă încă un plan de cercetare, anume apariția Chinei pe piața mondială și posibilele efecte pe care le poate avea asupra economiilor occidentale. Deși fidel metodologic unei tradiții radicale, Andrew Glyn nu ezită să își încheie studiul cu o pledoarie în favoarea statului bunăstării – „compromisul istoric” pe care ar trebui să îl caute, dacă îl credem pe acesta, orice „stângist” autentic¹. Să le luăm pe rând.

Primele două capitole (pp. 1-50) sunt dedicate expunerii unui aparent paradox – statul welfare care a fost construit pe ruinele celui de-al Doilea Război Mondial și care a prosperat în perioada anilor '50/'60 (The Golden Age) și-a săpat propriile-i temelii. Cu alte cuvinte, capitalismul „încătușat” (leashed) cu instrumentele unei economii mixte de inspirație keynsiană, mai întâi în Statele Unite în anii '30 și mai apoi în Europa și Japonia începând cu sfârșitul anilor '40, nu a putut rezista mai mult de trei decenii. De ce? Conform lui Glyn, pentru Lordul Keynes intervenția statului în economie era destinată bunei funcționări a capitalismului. Spre exemplu, o rată a șomajului scăzută alături de o stipendie din partea statului pentru cei fără locuri de muncă înseamnă, în primul rând, că muncitorii și familiile lor vor consuma mai mult. Dar

1 Glyn a încercat să schițeze o agendă social-democrată pentru viitorul mediu și lung al Europei, vezi eseul său „Aspirations, Constraints, and Outcomes”, în Andrew Glyn (ed.) *Social Democracy in Neoliberal Times. The Left and Economic Policy since the 1980s*, Oxford University Press, Oxford, 2002, pp. 1-21.

mai înseamnă, în același timp, că oamenii de afaceri pot dormi mai liniștiți știind că va exista cerere chiar și în situațiile critice. Pentru a rezuma, miza unei economii mixte era că doar un stat puternic poate susține și echilibra o piață tentată mai mereu spre crize și prăbușiri. Acesta este mecanismul care a asigurat prosperitatea anilor post-belici: șomajul a fost menținut la o cotă redusă, veniturile au cunoscut o creștere solidă și constantă, timpul alocat muncii s-a diminuat considerabil. În 1950 erau în jur de 2000 de ore pe an pentru ca în 1973 numărul acestora să fie redus la 1750, ceea ce echivala în termeni reali cu aproape o jumătate de zi liberă câștigată de muncitori. În mod surprinzător, observă Glyn, pe măsură ce inegalitatea scădea, iar distanța dintre clasele sociale se micșora, protestele muncitorilor se multiplicau. Aceasta ar fi una dintre cele mai importante contradicții care au minat statul providență. Atunci când se atinge idealul keynsian al ocupării cvasi-totale a forței de muncă, sindicatele și uniunile muncitorești devin din ce în ce mai puternice în relație cu angajatorii. Altfel spus, în momentul în care capitalul poate fi „hărțuit” cu lejeritate de muncă, aceasta obținând din ce în ce mai mult din profitul total prin salarii mărite și zile de muncă mai scurte, rata reinvestirii profitului se alină în declin. În mod inevitabil, odată cu scăderea profiturilor angajatorilor și reducerea investițiilor la minim, cresc prețurile mărfurilor aflate pe piață. În concluzie, inflația este rezultatul „succesului” economiilor mixte de a integra aproape toată forța de muncă disponibilă. Firește, lipsa investițiilor este echivalentă cu o scădere a productivității muncii. Dacă capitaliștii preferă să nu dezvolte tehnologia de care au nevoie pentru a mări randamentul muncii, folosind profitul în alte scopuri, atunci în mod necesar se vor ivi conflicte asupra nivelului de salarizare. Astfel se pot explica cele mai multe greve care au avut loc în Europa în anii '70. În consecință, statul welfare pare să fi fost fisurat de însăși *influența* pe care reușise să o acumuleze clasa muncitoare în ansamblu – ceea ce Glyn numește „labour militancy”. Un exemplu haios: în Marea

Britanie, după ce guvernul conservator a fost demis de una dintre grevele minerilor din 1974, *The Times* publica un articol pe prima pagină cu titlul „Could Britain be heading for a military takeover”. Autorul – Lordul Chalfont, fost Ministru al Apărării într-un guvern laburist, argumenta că marile preocupări industriale începuseră să planifice o strategie comună pentru a se proteja în fața protestelor sindicale. Reacția capitalului – contra-revoluția macroeconomică cum o numește Glyn – a început în anii '70 și a vizat, înainte de toate, reducerea inflației.

Metodele prin care a fost diminuată capacitatea muncitorilor de a influența distribuția profitului sunt analizate în următoarele patru capitole (pp. 50-129). Din rațiuni de spațiu, mă voi limita să urmăresc argumentația pe care a construit-o economistul britanic în jurul problemei șomajului. În mod statistic, Glyn este capabil să lege înăsprirea politicilor monetare de creșterea șomajului. Mai precis, la nivel european, cele mai dure reforme fiscale au avut loc în acele state care au cunoscut, în anii '60/'70, valuri de proteste muncitorești. O astfel de constatare ne trimite către o teză celebră formulată de Marx și ignorată de Keynes – pentru a ține în limite acceptabile puterea de negociere a muncitorilor, capitaliștii au nevoie în permanență de o „rezervă de forță de muncă”¹. În termeni vulgari, acest argument poate fi rezumat într-o frază destul de familiară românilor: „Dacă nu-ți convine pleacă, am zece ca tine care așteaptă la poartă!”. La un nivel teoretic însă, economiștii de diferite orientări s-au întrebat mereu în ce măsură șomajul este normal sau „natural” într-o economie capitalistă. Creșterea ratei șomajului ca urmare a măsurilor ce au fost implementate începând cu anii '70 a trebuit, în mod firesc, să fie însoțită și de o mini-revoluție culturală. Astfel a fost creată o întregă pop-cultură neoliberală care să ofere *background*-ul ideologic pentru austeritatea impusă clasei muncitoare. În cărțile

1 Mai multe detalii în Andrew Glyn, „Will Marx be proved right?”, *Oxonomics*, vol. 1, nr. 1, 2006, pp. 13-16.

populare ale lui Milton Friedman, șomajul este exclusiv consecința rigidității pieței care încă păstrează din influența sindicatelor. Cu o limită a salariilor fixată prin lege, sună un argument comun neoliberalilor, cei mai mulți șomeri sunt forțați să rămână acasă chiar dacă, la limită, aceștia ar fi dispuși să muncească și pe un salariu mai mic decât prevede legea. Cu alte cuvinte, pentru neoliberali persistența șomajului ține, în chip paradoxal, tot de influența organizațiilor muncitorești care limitează astfel accesul pe piața muncii. Keynes întors pe dos! Mai mult, statul însuși, pentru a reduce șomajul, trebuie să își retragă programele de asistență socială care împiedică, la rândul lor, printr-un venit temporar asigurat, fluidizarea pieței muncii. Nu este de mirare că ecourile acestui argument se aud deja în spațiul public românesc.

Ultimul capitol (pp. 156-184), care ține de altfel loc de concluzie, este dedicat apărării statului welfare într-o epocă în care acest proiect politic pare greu de atins. Și într-adevăr, ce ar trebui reținut este că statul bunăstării este eminentemente un proiect politic și nu unul economic. Meritul lui Andrew Glyn este că insistă, cu argumente economice, pe natura politică a statului welfare. Pentru a lua doar un exemplu: o analiză minuțioasă a regimului taxelor așa cum l-au practicat în utimele decenii statele nordice, și în special Suedia, rezultă că acestea nu taxează cu preponderență profitul (așa cum par să creadă neoliberalii) ci mai ales munca și consumul. Pe cale de consecință, statul welfare nu sărăcește nici corporațiile nici marile averi, din contră, validitatea acestuia stă, cum ține să ne amintească Glyn, în capacitatea oamenilor politici de a convinge cetățenii angajați în activități lucrative să plătească taxe mai mari pentru a reduce, în schimb, inegalitatea la nivelul societății. Egalitatea este un proiect colectiv.

Adrian Grama

Articolul 49 la Est

Bogdana Petrică, *Politica de extindere spre est a Uniunii Europene*

Bic All, București, 2006, 264 pp., ISBN 793-571-712-3

„Reunite în cadrul Consiliului European, guvernele statelor membre ale UE au convenit ca perspectiva aderării la UE să existe și pentru țările din Europa de sud-est – Croația, fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, Albania, Bosnia și Herțegovina, Muntenegru, Serbia, Kosovo (în virtutea rezoluției 1244 a Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite) și Turcia. Aderarea va fi posibilă numai dacă sunt satisfăcute toate criteriile necesare. Dintr-un proces de extindere progresiv și bine gestionat vor avea de câștigat toate țările implicate.”¹

Pentru ca aceste fraze să apară pe site-ul Comisiei, incluzând, alături de Republicile Croația, Macedonia și Turcia, încă cinci state potențial candidate din Balcani, a trebuit ca Uniunea Europeană să se transforme ea însăși, cu revizuirea articolului 49 din Tratatul de la Maastricht² și să întrezărească inclusiv posibilita-

tea – fie și atât de controversată, deci încă neconcretizată – de a se echipa cu o veritabilă constituție. A fost însă mai cu seamă nevoie de testul celui de-al cincilea „val”, unul evident atât de zguduitor, încât a antrenat și două insule din Marea Mediterană, de altminteri deloc nesemnificative strategic și al căror venit pe cap de locuitor depășea indicatorii similari ai unora dintre vechile state membre. Valul celor 10 + 2, care a adus tratatul de la Nisa și Convenția Europeană convocată la Laeken, s-a declanșat ca decizie eminamente politică de reunificare cu „estul continentului” postcomunist și a consacrat principiile condiționalității și diferențierii în cadrul politicii de extindere a Uniunii³.

Oricât de informative ar fi portalul Uniunii Europene sau cele ale guvernelor statelor membre, se cere totuși depășit nivelul comunicărilor oficiale ale instituțiilor guvernamentale despre politica de extindere, pentru a pune în context toate etapele care au condus aici, pentru a desfășura o adevărată reflecție critică, documentată și informată de o bibliografie secundară solidă. În acest sens, ne bucură prezența lucrării excelente a doamnei Bogdana Petrică în peisajul destul de inegal al publicațiilor academice românești din domeniu, populat mai cu seamă, în ciuda cererii și a eforturilor mai multor institute și edituri, de glosare de termeni și traduceri sau manuale de drept comu-

1 Site-ul oficial al Comisiei Europene, „Politica de extindere”, http://ec.europa.eu/enlargement/the-policy/index_ro.htm, pagină consultată la 20.03.2009.

2 „Orice stat european care respectă principiile enunțate la articolul 6 alineatul (1) [respectiv principiile libertății, democrației, respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și ale statului de drept] poate solicita să devină membru al Uniunii. Acesta adresează cererea sa Consiliului, care se pronunță în unanimitate după consultarea Comisiei și după avizul conform al Parlamentului European, care se pronunță cu majoritatea absolută a membrilor din care este constituit. Condițiile admiterii și adaptările impuse de aceasta tratatelor pe care se întemeiază Uniunea fac obiectul unui acord între statele membre și statul solicitant. Acest acord se supune ratificării de către toate statele contractante, în conformitate cu normele lor constituționale.”

3 Prezentare generală a Uniunii Europene. Activități. Extindere: „Enlargement: Uniting a Continent”, http://europa.eu/pol/enlarg/overview_ro.htm, ultima actualizare: martie 2008.

nitar de calitate variabilă și natură perisabilă. De această dată, este vorba de o revizitare și actualizare – în ajunul încheierii celui de-al cincilea val al extinderii UE – a tezei doctorale susținute de cercetătoare la Facultatea de Drept „Jean Monnet” a Universității Paris Sud (XI). Remarcând că acest demers rămâne la fel de valoros și în prezent, maturitatea analizelor dovedindu-se chiar și la aproape trei ani de la apariție, trebuie să constatăm că atât formația autoarei, licențiată în drept și științe politice, cât și calitatea sa didactică (lector la Facultatea de Științe Politice a Universității din București) și experiența editorială (director al Editurii Petron) vin în sprijinul unei lucrări foarte utile, scrisă cu onestitate, inteligență și cu respect pentru cititori.

Volumul se orientează în jurul a trei cuvinte cheie, care în limba română sunt aproape omonime: *policy*, *polity* și *politics*. Relațiile Uniunii Europene cu statele din Europa Centrală și de Est și transformările de care (reținem și aici vocabularul Comisiei!) *au beneficiat* toate elementele implicate, respectiv politicile, *politeia* și politica europeană, sunt urmărite în detaliu de autoare în documente și declarații ale oficialilor din estul și vestul continentului. Cartea este deopotrivă o lucrare de istorie a integrării europene, bine întemeiată pe analiza evenimentială și de discurs, un studiu tehnic, dar deloc greoi, al dialogurilor, negocierilor și deciziilor de armonizare a legislației cu *acquis*-ul comunitar pe domenii de politici publice și, în general, o analiză foarte pertinentă a efectelor instituționale, juridice și politice ale extinderii spre est.

Bogdana Petrică plasează chestiunea politică de extindere a Uniunii Europene atât în context istoric, cât și într-o perspectivă juridică clară, într-o lucrare ce dovedește o logică argumentativă admirabilă. Structura volumului este una perfect simetrică: fiecare dintre cele două părți cuprinde câte două titluri împărțite la rândul lor în câte două capitole cu câte două secțiuni formate din câte două paragrafe. Dihotomiile respective se organizează logic. În partea întâi, sunt tratate elementele teoretice fundamentale, respectiv principiile

condiționalității și diferențierii în funcție de merite și necesități ale statelor în curs de aderare, iar apoi finalitatea întregului demers. Chestiunile terminologice cu substrat politic fac de altfel obiectul întregii lucrări: „inițial privite în ansamblul lor, «țările ex-comuniste», apoi «TECE», ulterior considerate «țări candidate», le regăsim mai târziu în grupuri (grupul de la Vișegrad, statele baltice, apoi grupul de la Luxemburg și de la Helsinki), iar ulterior «țări în curs de aderare». Astăzi sunt considerate «țări candidate» Turcia, FYROM și Croația, iar restul țărilor din Balcanii de Vest sunt țări cu statutul de «candidați potențiali»” (pp. 128-9).

Autoarea este o specialistă în protecția juridică a drepturilor omului. Astfel, condiționalitatea politică, așa-numita abordare de tip *carrot-and-stick*, punitiv-compensatorie, aplicată pentru prima dată de CE în anul 2002, în cadrul acordului de comerț și cooperare încheiat cu statele baltice și cu Albania (p. 59) este urmărită de la precedentele sale juridice, consolidate de proliferarea instrumentelor europene de protecție a drepturilor omului și a libertăților fundamentale, a democrației și a statului de drept, până dincolo de stabilirea și aplicarea criteriilor de la Copenhaga pentru aderare. Cel de-al doilea pilon teoretic al politicii de extindere, principiul diferențierii, este cel care a determinat evoluția de la o abordare multilaterală la una bilaterală a relațiilor UE cu țările Europei centrale și de est. Acest principiu este definit în raport cu teza „nucleului dur” sau „central”, cu cea a „geometriei variabile” și cu cea a unei „Europe à la carte”, toate propuse în anii 90 și a căror interpretare este contemplată prin intermediul unei pleiade de importanți autori de limbă franceză până la formula finală de „cooperare consolidată” reținută în Tratatul de la Amsterdam și cea a „cooperării structurate”, de pildă în materie de apărare, propusă de Convenția asupra Viitorului Europei (p. 79 sq.).

În partea a doua, autoarea tratează sistematic aplicarea acestor principii: cadrul instituțional al dialogurilor politice bilaterale (Consiliul de asociere sau Consiliul de asociere și de stabilizare, asistate

de Comitetele omonime la nivel ministerial și Comisiile parlamentare mixte care au înlocuit delegațiile interparlamentare mixte și Comisiile parlamentare de asociere și stabilizare) și structurile multilaterale care, înainte de a evolua spre cadrul bilateral, au favorizat o abordare globală și în fond chiar definirea unei strategii comune de preaderare (Conferința europeană, dar și reuniunile ministeriale, parlamentare sau la nivel de directori politici). Pentru a discuta implementarea propriu-zisă a politicii de extindere a UE, sectorial și în toate stadiile sale, cercetătoarea așează față în față perspectiva UE și cea a statelor candidate în pregătirea negocierilor, apoi procedura comună adresată tuturor statelor din est și caracterul specific al negocierilor de aderare, cu exemple variate și un studiu de caz aprofundat, desigur cel al României: „primul – și multă vreme singurul – stat din fostul spațiu comunist care a stabilit relații contractuale cu CEE” (p. 218). Studiul este astfel local-izat, sporindu-și interesul pentru cercetătorii și practicienii din spațiul românesc, fie că aceștia sunt interesați de științele administrative, de istorie, de științele juridice sau de cele politice.

Trebuie totuși spus că abordarea juridică subiacentă și căutarea obiectivității printr-o pretenție de exhaustivitate căreia autoarea îi face cinste fac ca volumul de față să nu pună accentul pe vreuna dintre teoriile integrării. Cititorul care trebuie să decidă singur în ce măsură alegerea obiectului de studiu, scopul analitic al cercetării și contextul în care aceasta a fost concepută o încadrează în vreo abordare cunoscută¹ constată că autoarea a adunat avantajele interdisciplinarității care îi caracterizează propriul parcurs. În fine, dacă lucrarea doamnei Petrică nu se citește ca un roman, aceasta este spre meritul său, întrucât constituie un foarte bun instrument de lucru, o cronică inteligentă deopotrivă a parcursului statelor din est pe drumul spre calitatea de mem-

bre ale UE cât și a redefinirii instituționale și strategice a Uniunii în perspectiva acestei aderări și a celor ce vor urma.

Pál Dunay numise dezvoltarea politicii de extindere spre est o strategie cu ținte aflate în mișcare². Bogdana Petrică ne demonstrează meticolos că această mișcare este aproape atât de rapidă pe cât o anunța Dunay și nu una browniană cum o bănuiește adesea cetățeanul român. Concluziile îi dau totuși dreptul să adopte un ton mai degrabă normativ, deci nu ezită să încheie, retoric, constatând că, deși momentan procesul este unul supus unei abordări mai precaute, datorită opiniei publice din statele membre și, am adăuga noi astăzi, crizei economice globale, extinderea, acest instrument valoros și indispensabil politicii externe a UE, ar putea avea drept rezultat o „Uniune Europeană care va trebui să își schimbe nu doar natura, ci și numele...” (p. 237)

Conchidem că *Politica de extindere spre est a Uniunii Europene* trebuie fără îndoială să figureze în bibliotecile celor interesați de studiile europene. În plus, ea poate constitui un excelent punct de plecare pentru analize comparate și așteptăm de pildă un studiu la fel de valoros al extinderii spre Balcani, demontând o dată în plus credința naivă că Europa se construiește exclusiv pe principiul dominoului sau prin reacții în lanț, respectiv prin celebrul *spillover effect*³.

Marina Elena Tătărâm

2 Pál DUNAY, „Strategy with fast moving targets: East-Central Europe”, in Ronald DANNREUTHER (coord.), *European Union Foreign and Security Policy: Towards A Neighbourhood Strategy*, Londra, New York: Routledge, 2004, pp. 27-47.

3 „Against the naive belief that Europe is built exclusively by a spillover effect”. Formularea îi aparține lui Jacques Rupnik și a fost reiterată recent la conferința „New Europe – But how does she look like?”, susținută de acesta la Colegiul Noua Europă, București, 18 martie 2009, în deschiderea celei de-a doua ediții a Festivalului de Film Documentar „One World Romania”, 18-23 martie 2009.

1 Antje WIENER și Thomas DIEZ, „Taking stock of integration theory”, in IDEM (coord.), *European Integration Theory*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2004, pp. 237-48.

Principalele curențe ale marxismului - Vol. I, Fondatorii

Autor: Leszek Kołakowski, Editura: Curtea Veche

Anul apariției: 2009
Număr pagini: 360 / Format: 16x24 cm
Traducător: S.C. Drăgan
ISBN: 978-973-669-722-7

„Ca unul care a practicat odinioară ruptura cu sistemul prin invocarea spectrului lui Marx împotriva «socialismului real», mărturisesc că lecturile din Kołakowski au contat enorm în deșteptarea mea. După plecarea în Occident, despărțirea mea de orice ipostază a marxismului a fost direct legată de modelul Kołakowski. Îi admir consecvența umanistă, deschiderea spre universul religiei și curajul respingerii oricărui determinism univoc. Asemenea lui, cred că «minciuna este sufletul nemuritor al comunismului». Rolul Diavolului în Istorie ține în primul rând de falsificarea Binelui și a Adevărului. În acest sens, opera lui Kołakowski reprezintă un exorcism gnoseologic.”

Vladimir Tismăneanu

„Leszek Kołakowski este probabil ultimul cetățean ilustru al Republicii Literelor din secolul XX. *Principalele curențe ale marxismului* este nu doar o analiză de prim rang a marxismului, dar rămâne, până astăzi, și cea mai ambițioasă.”

Tony Judt, *New York Review of Books*

„Marxismul a fost una dintre marile mișcări ale secularizării în perioada modernă. Pentru Kołakowski însă, religia nu a fost de fapt depășită, nici în gândirea lui Marx, nici în mișcările inspirate de Marx. Dimpotrivă, promisiunea salvării a renăscut ca proiect al emancipării universale.”

John Gray, *New York Review of Books*

Coroana română - la 140 de ani

Autor: Margareta Principesă a României, Radu Principe al României,

Editura: Curtea Veche

Anul apariției: 2008
Număr pagini: 208 / Format: 23,3x35 cm
ISBN: 978-973-669-715-9

„Cea mai frumoasă coroană regală este încrederea și dragostea românilor, iar valoarea ei stă în propriile merite ale României.”

Regele Mihai I (*din Discursul cu ocazia întoarcerii oficiale la Domeniul Regal Sinaia, 5 iunie 2008*)

„Zi și noapte m-am gândit la fericirea României. Cu toate greutățile pe care le-am întâlnit, cu toate bănuielile care s-au ridicat, mai ales la începutul domniei mele, în contra mea, expunându-mă la atacurile cele mai violente, am pășit, fără frică și fără șovăire, înainte pe calea dreaptă, având nemărginită încredere în Dumnezeu și în bunul-simț al credinciosului meu popor.”

Regele Carol I

„România are 142 de ani de când s-a fondat ca stat modern, condus de un șef de stat dintr-o dinastie europeană. Din multe puncte de vedere, acești 142 de ani s-au reflectat în destinul Casei Regale a României.

Volumul ilustrează, prin cuvinte și imagini, măsura în care identitatea și statalitatea noastră, ca și speranța noastră sunt legate astăzi de Familia Regală.”

Principesa Margareta a României,
Principele Radu al României

Piața și puterea în Vietnam

Vol. 1. Munca și banii & Vol. 2. Morții și statul

Autor: Monique Selim, Editura: Curtea Veche

Anul apariției: 2008

Număr pagini: 576 / Format: 13x20 cm

Traducător: Cornelia Dumitru

Ediție îngrijită și prefată de Iulia Moțoc

ISBN: 978-973-669-693-0

(vol. 1: 978-973-669-694-7 & vol. 2: 978-973-669-695-4)

După modelul Chinei, inițiativa „socialismului de piață”, Vietnamul comunist cunoaște, începând din 1986, o dezvoltare capitalistă accelerată, ce are drept efect schimbări brutale în cadrul societății civile. Rezultatul unei cercetări a autoarei, cartea explorează, în primul său volum, noile raporturi sociale apărute și analizează, în al doilea, rezonanța lor exprimată în manifestări religioase inedite. Interlocutorii lui Monique Selim lasă să se întrevadă părți însemnate ale societății urbane actuale și dezvăluie un univers populat de eroi ai muncii abu-

lici, poezi ai îmbogățirii rapace și promotori radioși ai viitorului glorios.

Prin intermediul interviurilor cu angajați ai Fabricii de confecții Istion, din apropierea Hanoiului, autoarea pune sub lupă angrenajul socialismului de piață, demontându-l metodic și dezvăluind o economie capitalistă arbitrară, în care noua iobăgie industrială muncește până la boală și epuizare. În timp ce comunismul vietnamez, după modelul marelui frate sovietic, era în căutarea „omului nou”, actualii ideologi ai socialismului de piață, după cum ne dezvăluie Monique Selim în acest al doilea volum al cercetării sale, au pus la cale vasta campanie națională de căutare a... omului mort, a sutelor de mii de dispăruți în războiul de gherilă cu americanii, o întreprindere menită să aline teribila frustrare a dezamăgiților actualei piețe politico-economice și susținută de Centrul de căutare a mormintelor, în care clarvăzători încadrați și remunerați de stat ghidează, prin telefonul mobil, săpăturile prin junglă și orezării ale celor ce caută osemintele rudelor căzute în război.

O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent

Autor: Cătălin Zamfir, Editura: Polirom

Anul apariției: 2009

Număr pagini: 208 / Format: 16x23.5 cm

ISBN: 978-973-46-0413-5

„Această carte poate fi considerată o testare a relației dintre producția sociologică și contextul epistemologic și cel social-personal. Am tratat viața mea sociologică asemenea unui fapt social-epistemologic, o istorie a universului meu ca sociolog. O istorie a sociologiei bazată pe propria mea experiență. Deci o istorie subiectivă. O istorie a mea ca parte a sociologiei românești postbelice poate va ajuta la limpezirea imaginii de ansamblu.” (Cătălin Zamfir)

Cuprins:

Primii 27 de ani de sociologie: 1962-1989 • Opțiunea politică • Cum am ajuns sociolog • Schimbarea opțiunilor ideologice • Reabilitarea sociologiei și remarginalizarea ei • Sociologia românească în perioada socialistă • „Revenirea” la Filozofie • Singurătatea sociologului • Sociologia constructivă • Deziluziile unui sociolog idealist • Analiza unor

probleme sociale • Noi proiecte de cercetare.

Constituția Europei

Autor: J.H.H. Weiler, Editura: Polirom

Anul apariției: 2009
Număr pagini: 352 / Format: 16×23.5 cm
Traducere de Alina Vasile și Cristina Arion
Ediție îngrijită și prefață de Iulia Moțoc
ISBN: 978-973-681-265-1

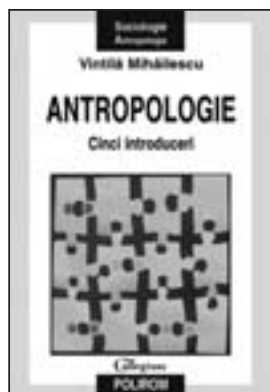
Profesor de drept la New York University, J.H.H. Weiler face o selecție a câtorva dintre cele mai reprezentative eseuri ale sale pe teme clasice ale constituționalismului european. Autorul propune ca subiecte de discuție relația dintre Uniunea Europeană, statele membre și indivizi, relațiile de putere instituite între diversele părți, precum și valorile și idealurile Uniunii Europene. Relațiile de putere beneficiază de o atenție specială, dată fiind importanța dobândită în timp de instituțiile europene transnaționale, în detrimentul, uneori, al legislatorilor naționali. Ni se oferă astfel o perspectivă echilibrată atât asupra avantajelor, cât și asupra neajunsurilor procesului de integrare europeană. O analiză critică pertinentă destinată studenților și specialiștilor în drept și științe politice.

Cuprins:

Transformarea Europei • Democrația europeană și criticii săi: organizare politică și sistem • Autonomia arhitecturii juridictionale comunitare • Constituția Pieței Comune: text și context în evoluția liberei circulații a mărfurilor • A fi cetățean european: eros și civilizație • Federalism fără constituționalism: drumul special al Europei • Apropierea epocii constituționalismului european.

Antropologie. Cinci introduceri

Autor: Vintilă Mihăilescu, Editura: Polirom

Anul apariției: 2009
Număr pagini: 384 / Format: 16×23.5 cm
Ediția a II-a revăzută și adăugită
ISBN: 978-973-46-1372-4

Ca introducere comprehensivă în antropologie, realizată din perspective multiple, lucrarea lui Vintilă Mihăilescu contribuie la profesionalizarea unei discipline care, deși nu are încă o tradiție bine consolidată în România, cunoaște astăzi o expansiune remarcabilă. Sunt abordate temele majore din domeniu, numeroasele încercări de definire a specificului antropologiei, reflecția despre simbol din perspectiva câtorva paradigme dominante ale măștrilor disciplinei, modul în care se construiește privirea antropologului în raport cu Celălalt, ordonarea lumii prin construcții și deconstrucții antropologice. Pornind de la ideea că antropologia are ca preocupare de bază definirea Omului prin descrierea diferențelor față de Celălalt, autorul aduce în discuție contexte și fenomene sociale din spațiul românesc pentru a le compara cu cele din alte zone și culturi, evocate de diverse cercetări.

Cuprins:

O introducere generică • La început a fost... simbolul • Privirea antropologică și construcțiile Omului • De la haos la ordine. Construcții și deconstrucții antropologice • Eroii eponimi ai antropologiei: Primitivul, Autohtonul și Omul.

Index de Autori

Mircea Bostan – Student în anul 3 la Facultatea de Științe Politice, S.N.S.P.A., București.

Alfred Bulai – Conf. Dr., SNSPA, Facultatea de Științe Politice.

Irina Bujder – Masterand la Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Toma Chirițescu – Masterand la Facultatea de Științe Politice, S.N.S.P.A. București.

Daniel Dăianu – doctor în economie, studii postdoctorale la Harvard University - Russian Research Center (1990-1991) și Harvard Business School (1994), membru corespondent al Academiei Române, membru al American Economic Association, membru în Societatea Academică Română.

Dragoș Dincă – Lect.univ.dr. în cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative, Directorul general al Institutului Național de Administrație.

Marius Florin Drașovean – Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea București, cu teza *Frumusețe fără bătrânețe și sănătate eternă: imaginarul despre longevitate în publicitatea din România Vechiului Regat*, și absolvent al masterului în Științele Comunicării (Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Universitatea București) cu teza de dizertație: *Istoria națională - referință culturală în spoturile publicitare postdecembriste din România..*

Dan Pavel – Predă științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. A înființat la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, Facultatea de Științe-Politice, Administrație Publică și Jurnalism, împreună cu Emil Boc și Vasile Pușcaș. Fost redactor-șef adjunct și fondator al publicațiilor 22, *Sfera Politicii*, *Polis*. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. În prezent, coordonează firma de consultanță politică, DDHM Strategic Consulting.

Dumitru Șandru – profesor asociat, Facultatea de istorie, Universitatea Ștefan cel Mare, Suceava. Apariții recente: *Comunizarea României 1944-1947*, Editura Enciclopedică 2008.

Adrian Spirchez – Masterat în istorie la CEU, Budapesta și în științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Apariții recente: *Clienții lui Tanti Varva*, Editura Humanitas, București, 2009, *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, Editura Humanitas, București, 2009, *Maestro* (roman), Editura Polirom, București, 2008.

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

Abstract:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 1/3 de pagină. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (*.doc) sau Rich Text Format (*.rtf). Lungimea dorită a unui articol este de 6 - 10 pagini. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

Keywords:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în forma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

Articolul:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alineate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la două rânduri. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*.¹ Dacă trebuie să citați diferite articole sau cărți, o veți face în următoarele modalități:

1. Pentru articole, se indică prenumele și numele autorului, anul apariției între paranteze rotunde, titlul articolului între ghilimele, apoi titlul revistei scris cu italice, numărul acesteia, paginile între care se întinde articolul și pagina de unde citați: **Ion Popescu (2009), „Actualitatea politică”, *Sfera Politicii*, nr. 10, pp. 25-34, p. 30.** Nota de subsol corespunzătoare este, bineînțeles, aceasta.²

2. Dacă veți cita imediat același articol, atunci mențiunea trebuie să fie ***Ibidem***, ca în nota de mai jos, fără menționarea paginii, dacă citați din același loc³, sau cu menționarea paginii, dacă citarea se referă la altă parte a articolului, de exemplu, ***Ibidem*, p. 37**, așa cum și puteți vedea⁴.

3. După același model, puteți cita și articolele din cărțile care conțin asemenea articole: prenumele și numele autorului, anul apariției între paranteze rotunde, titlul articolului între ghilimele, apoi titlul cărții scris cu italice, localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura, paginile între care se întinde articolul și pagina de unde citați: **Marin Ionescu (2009), „Evenimentul politic”, *Politice*, București: Editura, pp. 10-40, p. 15.** Nota de subsol corespunzătoare este aceasta.⁵

4. În citarea cărților de autor se respectă aceleași norme, menționându-se prenumele și numele autorului, anul apariției între paranteze rotunde, titlul cărții scris cu italice, localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura și paginile sau pagina din care se citează. De exemplu: **Dumitru Ionescu (2009), *Analize politice*, București: Editura, p. 215.** Nota de subsol corespunzătoare arată, desigur, astfel.⁶

5. Pentru citarea diferitelor documente sau lucrări de pe Internet, veți respecta regulile de până acum privind autorul, menționarea titlului lucrării sau al documentului. În plus, veți menționa și data accesării, ca în următorul exemplu, ***Document*, <http://www.modeldecitare.ro>, accesat 02.02.2009**, care poate fi regăsit și în nota de subsol.⁷

6. Lucrările citate anterior, și care sunt recitate, după un număr oarecare de citări sau referințe la alte articole sau cărți, se menționează în forma prenume și nume autor, *Op. cit.*, pagina, ca în exemplul acesta: **Ion Popescu, *Op.cit.*, p. 23.** Nota de subsol arată astfel.⁸

1 Alegeți din bara de titluri opțiunea *footnotes* și adaugați, la subsol, clarificările dumneavoastră.

2 Ion Popescu (2009), „Actualitatea politică”, *Sfera Politicii*, nr. 10, pp. 25-34, p. 30.

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*, p. 37.

5 Marin Ionescu (2009), „Evenimentul politic”, *Politice*, București: Editura, pp. 10-40, p. 15.

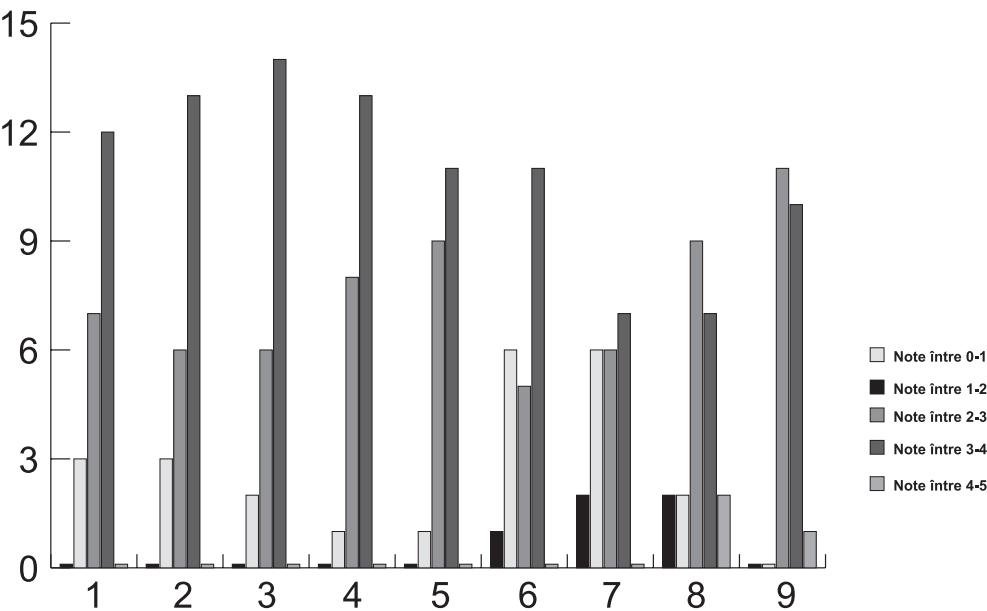
6 Dumitru Ionescu (2009), *Analize politice*, București: Editura, p. 215.

7 *Document*, <http://www.modeldecitare.ro>, accesat 02.02.2009.

8 Ion Popescu, *Op.cit.*, p. 23

1. Coperta 2: SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE - Sabin Drăgulin
REDACTOR - Marius Drașovean

2. Pagina 84: Graficul trebuia să arate astfel:

SUMMARY

Editorial

A different approach to the crisis. Foundations of social and cultural change model..... 3
Alfred Bulai

Aspects of the crisis

Epistemological preliminaries for a theory of crisis 14
Dan Pavel

The return to reason is the necessary 21
Daniel Dăianu

Who will come out the winner of crisis? 27
Mircea Bostan

2009: the year of political fantasy 31
Toma Chirițescu

Modern state as providence state..... 35
Adrian Spirchez

Crisis, bureaucracy and democracy 43
Irina Bujder

Who is in charge of e-government? 47
Dragoș Dincă

The crisis of 1929-1933 and the current crisis 53
Dumitru Șandru

Interwar auto industry: a history of crisis or the onset of modernizing..... 61
Marius Florin Drașovean

Question Mark: Lavinia Stan..... 74

Archive

Sfera Politicii's Archives 76
Stelian Tănase

Reviews

Welfare state and unemployment problem..... 85
Adrian Grama

Andrew Glyn, *Capitalism Unleashed. Finance Globalization and Welfare*

Article 49 of the East 88
Marina Elena Tătărâm

Bogdana Petrică, *The Expansion Of The European Union Towards East*

Highlights 91

Index of authors 94

Misprint 96

The Crisis

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.

Răspunderea pentru textele scrise aparține autorilor.

Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.

Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform legilor în vigoare.

